

Juridiska institutionen
Examensarbete på juristprogrammet
Höstterminen 2020
30 hp

Bortgift och könsstympad

En barnrättslig studie om införandet av regler om utreseförbud i LVU

Klara Sundmark

Handledare: Anna Gustafsson

Examinator: Lotta Vahlne Westerhäll

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Förkortningar	5
1 Introduktion	10
1.1 Inledning	10
1.2 Syfte och frågeställningar	12
1.3 Metod och material	13
1.4 Det barnrättsliga perspektivet	16
1.5 Avgränsningar	18
1.6 Förklaring av vissa begrepp	19
1.6.1 Medborgarskap	19
1.6.2 Förälder	20
1.6.3 Vårdnadshavare och särskilt förordnade vårdnadshavare	20
1.6.4 Socialnämnd	21
1.6.5 Hedersrelaterat våld och förtryck	21
1.7 Innehåll och disposition	22
2 Om barnäktenskap och könsstympning av barn	24
2.1 Inledning	24
2.2 Vad är barnäktenskap?	24
2.3 Vad är könsstympning?	26
2.4 Negativa konsekvenser av barnäktenskap och könsstympning	27
2.5 Barnäktenskap och könsstympning av barn – ett globalt problem	28
3 Tidigare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn i Sverige	31
3.1 Inledning	31
3.2 Sveriges folkrättsliga åtaganden – om barnets mänskliga rättigheter	32
3.2.1 Barnkonventionen	32
3.2.2 Andra folkrättsliga åtaganden	34
3.3 Civilrättsliga åtgärder mot barnäktenskap	35
3.4 Straffrättsliga åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning	37
3.4.1 Äktenskapsrelaterade brott	37
3.4.2 Brott mot könsstympningslagen	39
3.5 Socialnämndens ansvar för att förhindra barnäktenskap och könsstympning av barn	41
3.5.1 Socialnämndens yttersta ansvar	41
3.5.2 Tvångsvård enligt LVU som åtgärd mot barnäktenskap och könsstympning	43
3.5.2.1 Allmänt om tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU	43
3.5.2.2 Tvångsvård enligt 2 § LVU – ofta möjligt men inte alltid tillräckligt	44
3.5.2.3 Tvångsvård enligt 3 § LVU – begränsat tillämpningsutrymme i ärenden om barnäktenskap och könsstympning	47

3.6 Svårt att hjälpa barn som redan blivit bortförda	50
3.7 Behov av ytterligare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn	53
4 Utreseförbud enligt LVU	55
4.1 Inledning	55
4.2 Utredningen om hedersrelaterad brottslighet	55
4.2.1 Införandet av regler om utreseförbud i LVU	55
4.2.2 Andra åtgärder mot hedersrelaterad brottslighet	57
4.3 Beslut om utreseförbud	58
4.3.1 Allmänt om utreseförbud	58
4.3.2 Förs utomlands eller lämnar Sverige	59
4.3.3 Syftet med resan	60
4.3.4 Närmare om rekvisitet "påtaglig risk"	62
4.3.5 Vårdnadshavarnas och barnets inställning saknar betydelse	64
4.3.6 Förhållandet mellan utreseförbud och tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU	64
4.3.7 Utreseförbudets upphörande	66
4.4 Beslut om tillfälligt utreseförbud	67
4.5 Sammanfattande kommentar	68
5 Medborgarskapets betydelse för barnets skydd	70
5.1 Inledning	70
5.2 Förbud mot att lämna Sverige	71
5.3 Effekten av ett utreseförbud för barn med enbart svenskt medborgarskap	72
5.3.1 Passhinder och passåterkallelse	72
5.3.2 Passfrihet inom Schengen och EU	73
5.3.3 Osäkert vad som gäller för diplomat- och tjänstepass	76
5.4 Effekten av ett utreseförbud för barn med dubbelt medborgarskap	78
5.5 Effekten av ett utreseförbud för barn utan svenskt medborgarskap	79
5.5.1 Inget svenskt pass att återkalla	79
5.5.2 Resedokument och främlingspass	80
5.5.2.1 Osäkert om ett utreseförbud medför hinder mot att utfärda resedokument och främlingspass	80
5.5.2.2 Resedokument och främlingspass kan inte återkallas	83
5.6 Sammanfattande kommentar	85
6 Slutsatser och framåtblickande analys	90
6.1 Behovet av att införa regler om utreseförbud i LVU	90
6.2 När beslut om utreseförbud och tillfälligt utreseförbud kan meddelas	91
6.3 Vad ett utreseförbud innebär och hur effektivt ett sådant beslut är	91
6.4 Reflektioner inför framtiden	93
Källförteckning	95
Rättsfallsförteckning	105

Sammanfattning

Den 1 juli 2020 infördes regler om utreseförbud i LVU som syftar till att förhindra att barn som bor i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstympning utomlands. I denna uppsats analyseras och problematiseras den nya lagstiftningen utifrån ett barnrättsligt perspektiv. Särskilt undersöker jag om reglerna om utreseförbud utgör ett tillräckligt skydd mot barnäktenskap och könsstympning av barn i samband med utlandsresa eller om det behövs ytterligare åtgärder för att motverka att barn förs utomlands i dessa syften.

För att beslut om utreseförbud ska kunna meddelas måste det finnas en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller själv lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. I akuta situationer kan socialnämnden dock besluta om tillfälligt utreseförbud för barnet.

Ett utreseförbud innebär, som ordet vittnar om, ett förbud mot att resa utomlands. Utreseförbudet innebär således en inskränkning i barnets rörelsefrihet. Det är endast barnet som omfattas av själva förbudet men personer som för ut ett barn i strid med ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ska dömas till fängelse i högst två år. Brottet är kriminaliserat även på försöksstadiet.

Möjligen kan utreseförbudet som sådant ha en viss preventiv effekt, särskilt med hänsyn till kriminaliseringen. Denna uppsats visar dock att ett utreseförbud är olika effektivt beroende på barnets medborgarskap. Ett utreseförbud får störst effekt om barnet endast är medborgare i Sverige eftersom barnet då fråntas sin rätt till pass. Därmed blir det nämligen omöjligt för barnet att resa utomlands i strid med utreseförbudet – åtminstone till länder utanför Schengenområdet och EU. Om barnet har dubbelt eller utländskt medborgarskap kan barnet dock ha ett utländskt hemlandspass som inte påverkas av ett utreseförbud. Barn som saknar svenskt medborgarskap kan även ha rätt till s.k. resedokument eller främlingspass som utfärdas av Migrationsverket. Sådana resehandlingar kan inte heller återkallas. I de fall där barnet har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap är risken för att utreseförbudet kringgås därför stor.

Förkortningar

1954 års konvention om statslösa personers rättsliga ställning

Konventionen den 28 september 1954 angående statslösa personers rättsliga ställning (SÖ 1965:54)

1957 års konvention om flyktingar som är sjömän

Konventionen den 23 november 1957 angående flyktingar som äro sjömän (SÖ 1959:16)

1996 års Haagkonvention

1996 års Haagkonvention om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn

2020 års lag om ändring i LVU

Lag (2020:352) om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

A.st

Anfört ställe

Agenda 2030

FN:s generalförsamlings resolution A/RES/70/1 av den 25 september 2015: Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling

Anslutningslagen

Lag (1994:1500) med anledning av Sveriges anslutning till Europeiska unionen

Barnkonventionen

FN:s konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter

Bet.

Betänkande

BrB

Brottsbalken (1962:700)

Bryssel II-förordningen

Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000

Det fjärde tilläggsprotokollet till EKMR

Protokoll nr 4 till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, avseende erkännande av vissa andra rättigheter och friheter än dem som redan finns i konventionen och i dess första tilläggsprotokoll

*Det omarbetade skyddsgrunds-
direktivet*

Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/95/EU av den 13 december 2011 om normer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer ska anses berättigade till internationellt skydd, för en enhetlig status för flyktingar eller personer som uppfyller kraven för att betecknas som subsidiärt skyddsbehövande, och för innehållet i det beviljade skyddet (omarbetning)

Dir:

Kommittédirektiv

Ds

Departementsserien

EKMR

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

EU

Europeiska unionen

EU-fördraget

Fördraget om Europeiska unionen

EU-stadgan

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

*EU:s kodex om Schengen-
gränserna*

Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/399 av den 9 mars 2016 om en unionskodex om gränspassage för personer (ändrad genom: Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/1624 av den 14 september 2016, Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/458 av den 15 mars 2017 och Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2019/817 av den 20 maj 2019)

*Europaparlamentets resolution av
den 4 oktober 2017*

Europaparlamentets resolution av den 4 oktober 2017 om avskaffande av barnäktenskap (2017/2663(RSP))

*Europaparlamentets resolution av
den 7 februari 2018*

Europaparlamentets resolution av den 7 februari 2018 om nolltolerans för kvinnlig könsstympning (2017/2936(RSP))

*Europaparlamentets resolution av
den 4 juli 2018*

Europaparlamentets resolution av den 4 juli 2018 om de nästa stegen mot en extern EU-strategi för bekämpning av tidiga äktenskap och tvångsäktenskap (2017/2275(INI))

<i>Europaparlamentets resolution av den 12 februari 2020</i>	Europaparlamentets resolution av den 12 februari 2020 om en EU-strategi för ett slut på kvinnlig könsstympning runt om i världen (2019/2988(RSP))
<i>f.</i>	och följande sida
<i>ff.</i>	och följande sidor
<i>FB</i>	Föräldrabalken (1949:381)
<i>Flyktingkonventionen</i>	Konventionen den 28 juli 1951 angående flyktingars rättsliga ställning (SÖ 1954:55)
<i>FN</i>	Förenta nationerna
<i>FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna</i>	FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948
<i>FN:s barnrättskommitté</i>	FN:s kommitté för barnets rättigheter
<i>FN:s kvinnokommitté</i>	FN:s kommitté för avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor
<i>Folkbokföringslagen</i>	Folkbokföringslagen (1991:481)
<i>FPL</i>	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
<i>Förordningen om nationellt identitetskort</i>	Förordning (2005:661) om nationellt identitetskort
<i>HFD</i>	Högsta förvaltningsdomstolen
<i>HVB-hem</i>	Hem för vård eller boende
<i>Interpol</i>	The International Criminal Police Organization
<i>Istanbulkonventionen</i>	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, Istanbul den 11 maj 2011
<i>IÄL</i>	Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap
<i>JuU</i>	Justitieutskottets betänkande
<i>Kurs.</i>	Kursivering
<i>Kvinnokonventionen</i>	FN:s konvention den 18 december 1979 om av-

	skaffande av all slags diskriminering av kvinnor
<i>Könsstympningslagen</i>	Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor
<i>Lagen om barnkonventionen</i>	Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
<i>Lagen om konsulärt ekonomiskt bistånd</i>	Lag (2003:491) om konsulärt ekonomiskt bistånd
<i>LVU</i>	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
<i>MIGRFS 03/2017</i>	Migrationsverkets föreskrifter om främlingspass och resedokument (MIGRFS 03/2017)
<i>Omskärelselagen</i>	Lag (2001:499) om omskärelse av pojkar
<i>OSL</i>	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
<i>PassF</i>	Passförordningen (1979:664)
<i>PassL</i>	Passlagen (1978:302)
<i>PMFS 2019:3</i>	Polismyndighetens föreskrifter och allmänna råd om pass och nationellt identitetskort (PMFS 2019:3)
<i>Prop.</i>	Regeringens proposition
<i>RES</i>	Det inhemska resehandlingssystemet
<i>RF</i>	Regeringsformen (1974:152)
<i>Rskr.</i>	Riksdagsskrivelse
<i>RÅ</i>	Regeringsrättens årsbok
<i>Rörelsedirektivet</i>	Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG

<i>SIS</i>	Schengens informationssystem
<i>SiS</i>	Statens institutionsstyrelse
<i>SoL</i>	Socialtjänstlagen (2001:453)
<i>SOSFS 2014:4</i>	Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer (Ändrad: t.o.m. HSLF-FS 2017:8)
<i>SOU</i>	Statens offentliga utredningar
<i>UF 2018:1</i>	Regeringskansliets föreskrifter om diplomat- och tjänstepass (UF 2018:1)
<i>UN</i>	Utlänningsnämnden
<i>UtlF</i>	Utlänningsförordningen (2006:97)
<i>UtlL</i>	Utlänningslagen (2005:716)
<i>Utredningen om hedersrelaterad brottslighet</i>	Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv (Ju 2017:06) med slutbetänkandet SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet
<i>Wienkonventionen om konsulära förbindelser</i>	Wienkonventionen om konsulära förbindelser, Wien den 24 april 1963 (SÖ 1974:10)
<i>Wienkonventionen om traktaträtten</i>	Wienkonventionen om traktaträtten mellan stater och internationella organisationer eller internationella organisationer sinsemellan Wien, den 21 mars 1986 (SÖ 1988:36)
<i>ÄktB</i>	Äktenskapsbalken (1987:230)

1 Introduktion

1.1 Inledning

De senaste åren har flera svenska myndigheter rapporterat om hur barn¹ som bor i Sverige blivit utsatta för barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresor. Det vanligaste är att barn förs utomlands för att giftas bort men även resor som syftar till att flickor ska utsättas för könsstympning förekommer.² I många fall har barnen som blivit bortförda varit aktuella sedan tidigare inom socialtjänsten. Det har till och med hänt att barn har förts ut ur Sverige under pågående tvångsvård enligt LVU.³ Ofta handlar det om barn som blivit bortförda av sina vårdnadshavare eller andra i sin närmsta familj.⁴

Länsstyrelserna i Västmanlands och Östergötlands län har tidigare betonat vikten av åtgärder som förhindrar att barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands lämnar Sverige från första början.⁵ Detsamma konstateras i förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU, som denna uppsats handlar om.⁶ Om ett barn väl har förts ut ur Sverige är det nämligen mycket svårt för svenska myndigheter att hjälpa barnet. I *teorin* har socialnämnden det yttersta ansvaret för att hjälpa barn som blivit bortförda för att giftas bort eller könsstympas, men i *praktiken* blir det ofta svårt för socialnämnden att fullfölja det ansvaret.⁷

För det första finns det flera faktorer som försvårar för barnet att över huvud taget söka hjälp i utlandet. För att barnet ska få kontakt med socialtjänsten i Sverige krävs i princip att barnet har möjlighet att uppsöka en svensk ambassad eller annan utlandsmyndighet. Det är dock

¹ Med *barn* menas i uppsatsen personer under 18 år. Detta är även den rådande definitionen i svensk rätt, se t.ex. prop. 2019/20:131 s. 67 och 1 kap. 2 § 3 st SoL.

² Se t.ex. Länsstyrelsen i Västmanlands län, Metodstöd när personer befinner sig utomlands eller riskerar att föras utomlands mot sin vilja, 2015 s. 6, 8 och 14, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 22 ff. och 48, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Underlag till en nationell handlingsplan för arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor, 2018 s. 4, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationell kartläggning. Bortförda personer i en hederskontext samt barn som uppges vara gifta – under 2019, 2020 s. 10 samt SOU 2018:69 s. 140 ff. och 163 f.

³ Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 23 och SOU 2018:69 s. 142.

⁴ Se t.ex. dir. 2017:78 s. 3 f. samt SOU 2018:69 s. 113 f. och 165 f.

⁵ Se Länsstyrelsen i Västmanlands län, Metodstöd när personer befinner sig utomlands eller riskerar att föras utomlands mot sin vilja, 2015 s. 9 och Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 48 f.

⁶ Se SOU 2018:69 s. 17 och 172 samt prop. 2019/20:131 s. 62.

⁷ Se Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 143 ff. och SOU 2018:69 s. 145 och 164 ff.

sällan barnet har den möjligheten. Om barnet har förts utomlands av någon är risken stor att barnets rörelsefrihet är begränsad. Säkerhetssituationen i vissa länder kan också försvåra för barnet att ta sig till en svensk utlandsmyndighet för att söka hjälp. Det är inte heller alla länder som har någon svensk utlandsmyndighet på plats.⁸

För det andra är svenska utlandsmyndigheters handlingsutrymme begränsat, bl.a. på grund av folkrättsliga bestämmelser som hindrar utlandsmyndigheterna från att agera på ett sätt som strider mot den andra statens lagstiftning. I vissa fall har svenska utlandsmyndigheter alltså inte befogenhet att hjälpa barn som blivit bortförda att återvända till Sverige. Det gäller särskilt barn som har förts till ett land där han eller hon är medborgare.⁹ Detta är problematiskt eftersom många barn förs till sitt eller sina föräldrars hemland där det inte är ovanligt att barnet har medborgarskap.¹⁰ Barn med tillfälliga uppehållstillstånd i Sverige är också särskilt utsatta eftersom de inte ens omfattas av svenska utlandsmyndigheters konsulära uppdrag.¹¹

I syfte att motverka att barn som är bosatta i Sverige utsätts för barnåktenskap och könsstympning utomlands föreslog regeringen i en proposition den 19 mars 2020 att regler om *utreseförbud* skulle införas i LVU.¹² Riksdagen beslutade den 27 maj 2020 att bifalla förslaget i sin helhet och den 1 juli 2020 trädde de nya reglerna slutligen i kraft.¹³ Den nya lagstiftningen gör det möjligt för förvaltningsrätten att förbjuda ett barn att resa utomlands om det finns en påtaglig risk för att barnet utsätts för barnåktenskap eller könsstympning i samband med en sådan resa.¹⁴ I akuta situationer har socialnämnden befogenhet att besluta om ett s.k. tillfälligt utreseförbud.¹⁵

I denna uppsats undersöker jag vilken betydelse införandet av regler om utreseförbud i LVU har fått för barns skydd mot barnåktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa. Är ett utreseförbud tillräckligt för att förhindra att ett barn förs utomlands för att giftas bort eller könsstympas, eller kan det finnas en kvarstående risk för att barnet lämnar Sverige trots att ett utreseförbud beslutats?

⁸ SOU 2018:69 s. 164 ff.

⁹ A.st.

¹⁰ Se SOU 2018:69 s. 166.

¹¹ Se SOU 2018:69 s. 164 f.

¹² Se prop. 2019/20:131 s. 1 och 61 ff.

¹³ Se bet. 2019/20:JuU23 s. 1, rskr. 2019/20:272 och 2020 års lag om ändring i LVU.

¹⁴ Se 31 a § och 31 b § 1 st LVU.

¹⁵ Se 31 d § 1 och 2 st LVU.

Som tidigare nämnts har svenska utlandsmyndigheter särskilt små möjligheter att hjälpa barn som blivit bortförda om de är medborgare i det andra landet.¹⁶ Barn med dubbelt medborgarskap eller enbart utländskt medborgarskap är således en utsatt grupp i detta sammanhang. En fråga som får stort utrymme i denna uppsats är därför vilken betydelse införandet av regler om utreseförbud har fått för just dessa barn. Som jag kommer att återkomma till senare i uppsatsen går det nämligen att problematisera huruvida ett utreseförbud verkligen utgör ett effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning i de fall där barnet har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap.¹⁷

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens övergripande syfte är att kritiskt analysera och problematisera införandet av regler om utreseförbud i LVU utifrån ett barnrättsligt perspektiv.¹⁸ Särskilt är syftet att undersöka i vilken utsträckning den nya regleringen har bidragit till att stärka det rättsliga skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn utomlands. Syftet är även att undersöka om reglerna om utreseförbud är ändamålsenligt utformade, dvs. om de faktiskt förhindrar att barn utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa.¹⁹ Eventuella brister med den nya regleringen kommer också att synliggöras. En fråga som särskilt kommer att behandlas i uppsatsen är vilken betydelse barnets medborgarskap har för skyddet mot barnäktenskap och könsstympning utomlands.

För att uppnå syftet kommer jag att besvara följande frågeställningar:

1. Varför fanns det ett behov av att införa regler om utreseförbud i LVU?
2. När kan beslut om utreseförbud respektive tillfälligt utreseförbud meddelas och vad innebär ett sådant beslut?

¹⁶ Se t.ex. SOU 2018:69 s. 166.

¹⁷ Se kap. 5 nedan.

¹⁸ Se vidare avs. 1.4 nedan där det barnrättsliga perspektivet utvecklas.

¹⁹ Jfr prop. 2019/20:131 s. 62 angående syftet och ändamålet med att införa regler om utreseförbud i LVU.

3. Har införandet av regler om utreseförbud i LVU stärkt det rättsliga skyddet mot barn-äktenskap och könsstympning av barn utomlands och i sådana fall på vilket sätt?
4. Finns det några brister med reglerna om utreseförbud som riskerar att leda till att syftet med lagstiftningen inte uppnås?
5. På vilket sätt påverkar barnets medborgarskap hur effektivt ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud är när det kommer till att förhindra att barnet utsätts för barn-äktenskap eller könsstympning utomlands?

1.3 Metod och material

Denna uppsats kan sammanfattningsvis beskrivas som rättsvetenskaplig på så vis att olika rättsvetenskapliga metoder används för att analysera den rättsliga regleringen om utreseförbud utifrån ett juridiskt perspektiv.²⁰ För att kartlägga hur gällande rätt ser ut på området och hur rättsläget har förändrats genom införandet av regler om utreseförbud i LVU använder jag mig av en traditionell *rättsdogmatisk metod*. Det innebär att jag kartlägger och systematiserar gällande rätt med utgångspunkt i de s.k. rättskällorna, dvs. lagar och andra författningar, förarbeten, rättspraxis och rättsvetenskaplig litteratur.²¹

LVU och andra lagar som stiftas av riksdagen är formellt bindande för domstolar och andra myndigheter.²² Detsamma gäller förordningar från regeringen och föreskrifter som utfärdas av en kommun eller förvaltningsmyndighet i enlighet med bestämmelserna i 8 kap. RF.²³ Även vissa EU-rättsakter är formellt bindande för rättstillämpande myndigheter.²⁴ Dessutom

²⁰ Jfr Sandgren, Claes, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och material, 2018 s. 16 f.

²¹ Jfr Sandgren, Claes, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och material, 2018 s. 49, Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod", i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2018 s. 21 och Hjertstedt, Mattias, "Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt", i: Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.), Festskrift till Örjan Edström, 2019 s. 167 och 169.

²² Ramberg, Christina, Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande, 2018 s. 19 f. och Carlsson, Mia, "Författningar", i: Bernitz, Ulf m.fl., Finna rätt, 2020 s. 94. Se även 1 § 3 st RF som anger att den offentliga makten utövas under lagarna.

²³ Ramberg, Christina, Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande, 2018 s. 19 f. och Carlsson, Mia, "Författningar", i: Bernitz, Ulf m.fl., Finna rätt, 2020 s. 94 f.

²⁴ Ramberg, Christina, Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande, 2018 s. 20 ff. Se även 10 kap. 6 § RF och 2–5 §§ anslutningslagen.

gäller vissa internationella konventioner som svensk lag, bl.a. Barnkonventionen.²⁵ Lagar och andra bindande författningar har på grund av sin bindande karaktär utgjort den viktigaste rättskällan i uppsatsen.

Övriga rättskällor i form av förarbeten,²⁶ rättspraxis²⁷ och rättsvetenskaplig litteratur²⁸ har använts som ett hjälpmedel för att tolka lag- och författningstext, inte minst när denna är otydlig.²⁹ Lagförarbeten anses i allmänhet vara en viktig rättskälla i svensk rätt, inte minst eftersom motivuttalanden i förarbetena kan användas för att tolka lagstiftning på ett ändamålsenligt sätt, dvs. på ett sätt som överensstämmer med lagens syfte och ändamål.³⁰ I denna uppsats har förarbetena dock fått en särskilt stor tyngd som rättskälla. Anledningen till detta är att det endast finns ett fåtal rättskällor som behandlar reglerna om utreseförbud i LVU. Eftersom reglerna är så pass nya saknas ännu prejudicerande rättspraxis på området. Det har inte heller publicerats något större rättsvetenskapligt arbete som behandlar den nya regleringen. Vid tolkningen av reglerna om utreseförbud har förarbetena – särskilt propositionen³¹ men även den statliga utredningen³² – därför haft en central roll. I kapitel 3 där äldre lagstiftning undersöks har dock rättspraxis och rättsvetenskaplig litteratur fått en större betydelse som rättskällor.

Utöver de traditionella rättskällorna har jag även använt mig av allmänna råd, rättsliga vägledningar och annat informationsmaterial från myndigheter i den rättsdogmatiska undersökningen. Ett exempel är Socialstyrelsens publikation *LVU – Handbok för socialtjänsten*.³³ Denna form av material är till skillnad från myndighetsföreskrifter inte juridiskt bindande.³⁴ Sådant myndighetsmaterial har dock använts som ett komplement till de traditionella

²⁵ Se 1 § 1 st lagen om barnkonventionen.

²⁶ Dvs. offentliga dokument som tillkommer under lagstiftningsprocessen, t.ex. statens offentliga utredningar (SOU), departementspromemorior (Ds) och regeringens propositioner (prop.), se Ramberg, Christina, *Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande*, 2018 s. 46.

²⁷ Med *rättspraxis* avses i detta sammanhang prejudicerande avgöranden från HFD och andra prejudikatinstanser. Underrättspraxis från t.ex. kammarrätterna och förvaltningsrätterna faller därför utanför begreppet, jfr Ramberg, Christina, *Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande*, 2018 s. 36 f.

²⁸ Denna rättskälla kallas ibland för *doktrin*, se t.ex. Vogel, Hans-Heinrich, "Den juridiska litteraturen", i: Bernitz, Ulf m.fl., *Finna rätt*, 2020 s. 203. Jag har dock valt att använda begreppet *rättsvetenskaplig litteratur* eftersom jag anser att det på ett tydligare sätt beskriver vad som avses.

²⁹ Jfr Ramberg, Christina, *Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande*, 2018 s. 33.

³⁰ Se t.ex. Ramberg, Christina, *Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande*, 2018 s. 29 f. och 47 f.

³¹ Prop. 2019/20:131.

³² Utredningen om hedersrelaterad brottslighet, SOU 2018:69.

³³ Socialstyrelsen, *LVU – Handbok för socialtjänsten*, 2020.

³⁴ Se t.ex. Carlsson, Mia, "Författningar", i: Bernitz, Ulf m.fl., *Finna rätt*, 2020 s. 92 f. och Ramberg, Christina, *Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande*, 2018 s. 69 ff.

rättskällorna i uppsatsen, inte minst för att besvara frågor som rättskällorna inte ger något tydligt svar på.

Syftet med uppsatsen är emellertid inte enbart att kartlägga gällande rätt på området utan även att *kritiskt analysera* och *problematisera* reglerna om utreseförbud utifrån ett barnrättsligt perspektiv.³⁵ Uppsatsen innefattar således även en kritisk analys av gällande rätt, vilket skiljer sig från en traditionell rättsdogmatisk undersökning.³⁶ Både Jan Kleineman och Mattias Hjertstedt menar dock att ett rättsdogmatiskt arbete även kan ha kritiska inslag där gällande rätt problematiseras, t.ex. i syfte att synliggöra brister med den nuvarande lagstiftningen.³⁷ De analytiska delarna av uppsatsen kan därför ses som en förlängning av den rättsdogmatiska undersökningen som beskrivits ovan. Det är nämligen resultatet av denna som utgör föremålet för den kritiska analysen.³⁸

Den kritiska analysen utgår som nämnts från ett *barnrättsligt perspektiv*. Med andra ord utgör det barnrättsliga perspektivet "måttstocken" för den kritiska granskningen av reglerna om utreseförbud i LVU.³⁹ Det innebär något förenklat att analysen fokuserar på vilka konsekvenser den undersökta regleringen har fått för barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands. Särskilt fokuserar jag på hur införandet av regler om utreseförbud i LVU har påverkat skyddet för barns mänskliga rättigheter.⁴⁰

I den kritiska analysen av gällande rätt har även andra former av material än de traditionella rättskällorna fått en förhållandevis stor betydelse. T.ex. har FN:s barnrättskommittés "Allmänna kommentarer" varit till stor hjälp vid tolkningen av barnets rättigheter enligt barnkonventionen. Barnrättskommitténs uttalanden är inte rättsligt bindande men bör enligt regeringen vara vägledande vid tillämpningen av barnkonventionen i en svensk kontext.⁴¹

³⁵ Se avs. 1.2 ovan.

³⁶ Jfr t.ex. Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och material*, 2018 s. 48 ff.

³⁷ Se Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod", i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2018 s. 24, 35 f. och 40 samt Hjertstedt, Mattias, "Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt", i: Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.), *Festskrift till Örjan Edström*, 2019 s. 167 och 170.

³⁸ Jfr Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod", i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2018 s. 36.

³⁹ Jfr Hjertstedt, Mattias, "Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt", i: Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.), *Festskrift till Örjan Edström*, 2019 s. 170 ff.

⁴⁰ Se vidare avs. 1.4 nedan för en närmare beskrivning av det barnrättsliga perspektivet i uppsatsen. Se även avs. 3.2 för en fördjupning av barnets mänskliga rättigheter enligt bl.a. barnkonventionen.

⁴¹ Se prop. 2017/18:186 s. 84.

Även den statliga utredningen *Barnkonventionen och svensk rätt*⁴² har använts som verktyg för att tolka artiklarna i barnkonventionen. Därutöver har barnrättslig litteratur från bl.a. Titti Mattsson⁴³ bidragit med viktiga utgångspunkter för det barnrättsliga perspektivet i uppsatsen. Remissvaren på slutbetänkandet av Utredningen om hedersrelaterad brottslighet⁴⁴ har också varit en värdefull källa i analysen, inte minst för att synliggöra eventuella för- och nackdelar med reglerna om utreseförbud.⁴⁵ Även visst samhällsvetenskapligt material har använts i uppsatsen, särskilt i kapitel 2 som syftar till att placera in barnäktenskap och könsstympning i en samhällelig kontext. Bl.a. har material från WHO⁴⁶ och UNICEF⁴⁷ använts.

1.4 Det barnrättsliga perspektivet

I denna uppsats analyserar jag införandet av regler om utreseförbud i LVU utifrån ett barnrättsligt perspektiv. Barnrätten är enligt Johanna Schiratzki ett rättsområde som “kännetecknas av att det är barnet och barnets egna legala relationer till det omkringliggande samhället, dess institutioner och medlemmar som är i centrum för den rättsliga bedömningen”.⁴⁸ Att jag utgår från ett barnrättsligt perspektiv i uppsatsen innebär med andra ord att jag fokuserar på vilka konsekvenser införandet av regler om utreseförbud i LVU har fått för just *barn*.⁴⁹

I uppsatsen fokuserar jag särskilt på hur skyddet för barns mänskliga rättigheter har påverkats av införandet av regler om utreseförbud i LVU. Det barnrättsliga perspektivet utgår nämligen från en syn på barn som rättighetsbärare, dvs. att barn precis som vuxna har mänskliga rättigheter som samhället är skyldigt att respektera.⁵⁰ Det barnrättsliga perspektivet kräver således att samhället vidtar effektiva åtgärder för att förverkliga barns rättigheter. Det innebär bl.a. att

⁴² SOU 2020:63.

⁴³ Bl.a. Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71, s. 1149–1178.

⁴⁴ Dvs. SOU 2018:69.

⁴⁵ Samtliga remissyttranden finns tillgängliga på regeringens hemsida, se Regeringen, “Remiss av SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet”, 2019-02-28, www.regeringen.se/remisser/2019/02/remiss-av-sou-201869-okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet/ (Hämtad 2021-02-04).

⁴⁶ T.ex. WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008.

⁴⁷ T.ex. UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, 2021.

⁴⁸ Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 13.

⁴⁹ Jfr a.st. och prop. 2009/10:232 s. 11.

⁵⁰ Se Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 100 och Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, 2020 s. 12.

lagstiftning och annan rättslig reglering bör utformas och tillämpas på ett sätt som är förenligt med och främjar barns mänskliga rättigheter.⁵¹ Barnets mänskliga rättigheter skyddas av ett flertal internationella deklARATIONER och konventioner, bl.a. barnkonventionen som har tillkommit specifikt för att skydda just barns rättigheter. Barns fri- och rättigheter skyddas även av flera allmänna deklARATIONER och konventioner om mänskliga rättigheter, t.ex. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och EKMR. Dessa är nämligen universella och omfattar således även barn.⁵² Barnets rättigheter åtnjuter också skydd inom EU-rätten.⁵³ Sedan år 2011 kommer synen på barn som rättighetsbärare även till uttryck i den svenska grundlagen.⁵⁴

I denna uppsats har barnets rättigheter enligt barnkonventionen haft en särskilt central roll, inte minst art. 24.3 om skyldigheten för Sverige att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barn. Såväl barnäktenskap som könsstympning av flickor anses nämligen utgöra sådana skadliga sedvänjor.⁵⁵ Även förbudet mot diskriminering i art. 2 i barnkonventionen har fått en stor betydelse för den barnrättsliga analysen i uppsatsen. Diskrimineringsförbudet är en grundläggande princip i barnkonventionen som ska vara vägledande vid tolkningen av övriga artiklar, bl.a. art. 24.3.⁵⁶ Principen innebär att *alla* barn som vistas i Sverige har rätt att få sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda utan åtskillnad. Det är alltså inte tillåtet att ge vissa barn ett sämre skydd för sina mänskliga rättigheter än andra barn på grund av t.ex. medborgarskap.⁵⁷ En viktig utgångspunkt för det barnrättsliga perspektivet i uppsatsen är således att alla barn som bor i Sverige har rätt till skydd mot barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa. Diskrimineringsförbudet aktualiseras särskilt i kapitel 5 där jag kommer fram till att ett utreseförbud är olika effektivt beroende på om barnet har svenskt, dubbelt eller utländskt medborgarskap.⁵⁸

⁵¹ Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 s. 1151 f. och 1162 f. Jfr art. 4 i barnkonventionen.

⁵² Se t.ex. Ds 2019:23 s. 10 f. samt Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, 2020 s. 9 och 12.

⁵³ Se särskilt art. 3.3 i EU-fördraget och art. 24 i EU-stadgan som specifikt gäller barns rättigheter.

⁵⁴ Se 1 kap. 2 § 5 st RF och Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 16.

⁵⁵ FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 7, 19–22 och 32 samt FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 39 g) och 24.

⁵⁶ Se Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 s. 1153 f.

⁵⁷ Se SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

⁵⁸ Se särskilt avs. 5.6 där jag summerar mina slutsatser gällande medborgarskapets betydelse för skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn.

Ur ett barnrättsligt perspektiv är det även viktigt att rättslig reglering utformas och tillämpas på ett sätt som tillgodoser barnets intresse av rättssäkerhet. Det innebär bl.a. att barnrättslig lagstiftning bör utformas på ett sätt som skapar goda förutsättningar för en förutsebar och enhetlig rättstillämpning. Det bör även finnas kontrollmekanismer som gör det möjligt för barnet att få myndigheters beslut överprövade och kontrollerade, t.ex. genom överklagande till domstol.⁵⁹ I denna uppsats kommer jag särskilt att beröra kravet på förutsebarhet, som aktualiseras i diskussionen om diplomat- och tjänstepass samt resedokument och främlingspass.⁶⁰

1.5 Avgränsningar

En konsekvens av att uppsatsen utgår från ett barnrättsligt perspektiv är att det är barns rättsliga intressen som står i centrum för analysen. Jag fokuserar således på de konsekvenser som införandet av regler om utreseförbud i LVU har fått för barn.⁶¹ De nya regleringen kan dock även tänkas påverka andra personer i viss utsträckning. Ett utreseförbud kan t.ex. ses som en begränsning i vårdnadshavarnas rätt att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter enligt 6 kap. 11 § FB. Möjligen kan ett utreseförbud även utgöra en inskränkning i föräldrars och andra familjemedlemmars rätt till familjeliv med barnet enligt art. 8 EKMR, åtminstone om familjen vill åtnjuta denna rättighet utomlands.⁶² Reglerna om utreseförbud kan även få konsekvenser för offentliga aktörer, exempelvis i form av ökade kostnader för kommunerna och förvaltningsdomstolarna.⁶³ Hur föräldrars, vårdnadshavares och andra aktörers intressen påverkas av beslut om utreseförbud kommer emellertid inte att behandlas närmare inom ramen för denna uppsats.

Situationen för unga vuxna som riskerar att utsättas för tvångsäktenskap eller könsstympning kommer inte heller att beröras i uppsatsen. Anledningen till detta är att beslut om utreseförbud endast kan meddelas för barn under 18 år (se 31 a § LVU). Denna avgränsning kan

⁵⁹ Se Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 101 och 103 samt Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002 s. 29 f.

⁶⁰ Se avs. 5.3.3 och 5.5.2.1.

⁶¹ Se avs. 1.4 ovan.

⁶² Ett utreseförbud innebär nämligen att barnet inte får lämna Sverige, se 31 a § LVU. Samtidigt ska det tilläggas att rätten till familjeliv inte är absolut och att rättigheten således får inskränkas under vissa förutsättningar, se art. 8.2 EKMR.

⁶³ Jfr prop. 2019/20:131 s. 95 ff. om förslaget ekonomiska konsekvenser.

även ses som en följd av det barnrättsliga perspektivet.⁶⁴ Åldersgränsen i reglerna om utreseförbud problematiseras inte närmare i uppsatsen. Det ska dock påpekas att 18-årsgränsen har kritiserats av flera remissinstanser som menar att även unga vuxna kan vara i behov av skydd mot resor som syftar till påtvingade äktenskap eller könsstympning.⁶⁵ På grund av det barnrättsliga perspektivet så kommer jag inte heller att beröra de bestämmelser i LVU som rör tvångsvård av unga vuxna över 18 år. Det kan dock vara bra för läsaren att känna till att även unga i åldrarna 18 till 20 år kan tvångsvårdas med stöd av LVU i vissa fall.⁶⁶

Slutligen fokuserar uppsatsen på det förvaltningsrättsliga skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn medan civil- och straffrättslig reglering endast behandlas översiktligt. Särskilt fokus ligger på möjligheten att besluta om utreseförbud enligt LVU för att skydda barn mot barnäktenskap och könsstympning. Även passlagstiftningen behandlas förhållandevis ingående i uppsatsen då denna får stor betydelse för reglerna om utreseförbud.⁶⁷

1.6 Förklaring av vissa begrepp

1.6.1 Medborgarskap

Medborgarskap är ett folkrättsligt begrepp som beskriver “det rättsliga förhållandet mellan en person och en stat”.⁶⁸ De permanenta invånarna i en stat är ofta medborgare i den staten. Det är dock upp till varje stat att avgöra vilka personer som ska räknas som den statens medborgare.⁶⁹ Medborgarskapet är vanligtvis knutet till vissa medborgerliga rättigheter som endast tillkommer medborgarna i landet.⁷⁰ T.ex. är det endast svenska medborgare som har rösträtt i valet till Sveriges riksdag.⁷¹ Sedan 2001 kan svenska medborgare även vara

⁶⁴ Jfr avs. 1.4 ovan.

⁶⁵ Se prop. 2019/20:131 s. 65 och 67.

⁶⁶ Enligt 1 § 3 st LVU får tvångsvård med stöd av 3 § – dvs. vård på grund av den unges eget beteende – även beredas en ungdom som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke. Vidare anges i 21 § 3 st LVU att vård som har beslutats med stöd av 3 § ska upphöra senast när den unge fyller 21 år. Vården måste alltså inledas innan den unge fyller 20 år men kan pågå fram till 21-årsdagen. Endast barn kan dock beredas vård med stöd av 2 § LVU på grund av förhållanden i hemmet, se 1 § 2 st och 21 § 2 st LVU.

⁶⁷ Se särskilt 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL.

⁶⁸ SOU 2013:29 s. 74.

⁶⁹ A.st.

⁷⁰ Se SOU 2013:29 s. 76 ff.

⁷¹ 3 kap. 4 § 1 st RF och SOU 2013:29 s. 80.

medborgare i något annan stat, dvs. ha *dubbelt medborgarskap*.⁷² Personer som inte har något medborgarskap alls – varken i Sverige eller något annat land – brukar benämnas *statslösa*.⁷³

1.6.2 Förälder

I uppsatsen används begreppet *förälder* främst som en könsneutral benämning för någon som är *rättslig förälder* till ett barn, dvs. en person som erkänns som förälder enligt FB:s regler om fastställande av föräldraskap.⁷⁴ De flesta barn har två rättsliga föräldrar men det finns även barn som endast har en rättslig förälder.⁷⁵ De rättsliga föräldrarna ansvarar t.ex. för barnets försörjning.⁷⁶ Barnet och de rättsliga föräldrarna har även rätt att arva varandra.⁷⁷ Ofta är barnets rättsliga föräldrar även hans eller hennes *biologiska föräldrar*, dvs. de har en biologisk eller genetisk koppling till barnet. Det finns dock situationer där en rättslig förälder inte är barnets biologiska förälder och vice versa, t.ex. för att barnet har kommit till genom spermie- eller äggdonation eller har blivit adopterad.⁷⁸

1.6.3 Vårdnadshavare och särskilt förordnade vårdnadshavare

Barnets *vårdnadshavare* ansvarar för barnets personliga förhållanden och är skyldig att se till att barnets grundläggande behov av bl.a. omvårdnad, fostran och trygghet tillgodoses (6 kap. 1 § jämte 2 § 2 st FB). Vårdnadshavaren har både rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap. 11 § FB). Vårnaden om barnet gäller fram till dess att barnet fyller 18 år (6 kap. 2 § 1 st FB).

Som huvudregel står ett barn under vårdnad av en eller båda föräldrarna (6 kap. 2 § 1 st och 3 § 1 st FB). I vissa fall kan vårnaden dock flyttas över till en eller två *särskilt förordnade vårdnadshavare* (se 6 kap. 2 § 1 st jämte 7–9 §§ FB). I denna uppsats används begreppet

⁷² SOU 2013:29 s. 86.

⁷³ Se t.ex. SOU 2013:29 s. 20.

⁷⁴ Jfr Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 51 och 81 f. Regler om fastställande av föräldraskap finns bl.a. i 1 kap. FB.

⁷⁵ Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 49 f.

⁷⁶ 7 kap. 1 § FB jämte Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 82 och 125.

⁷⁷ Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 82.

⁷⁸ Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 52 ff. och 81 f.

vårdnadshavare som ett samlingsbegrepp för både föräldrar som är vårdnadshavare och särskilt förordnade vårdnadshavare.

1.6.4 Socialnämnd

Begreppet *socialnämnd* används i SoL för att beskriva den kommunala nämnd som ansvarar för kommunens uppgifter inom socialtjänsten, oavsett hur den aktuella kommunen valt att benämna denna (se 2 kap. 4 § 1 och 2 st SoL). I uppsatsen används även begreppet *nämnden* som en synonym till socialnämnden.

1.6.5 Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett samlingsbegrepp för fysiskt och psykiskt våld, sexuella övergrepp och annat förtryck som utövas i syfte att upprätthålla vissa s.k. hedersnormer inom den egna familjen, släkten eller gruppen.⁷⁹ Syftet med det hedersrelaterade våldet och förtrycket är dels att rädda kollektivets heder, dels att markera för övriga medlemmar i kollektivet att ett visst beteende är omoraliskt.⁸⁰ Den som bryter mot hedersnormerna ses med andra ord som ett hot mot hela familjens, släktens eller gruppens anseende.⁸¹ I många fall utgör det hedersrelaterade våldet och förtrycket ett verktyg för att kontrollera flickors, kvinnors och HBTQ-personers sexualitet.⁸² Både barnäktenskap och kvinnlig könsstympning brukar beskrivas som exempel på hedersrelaterat våld och förtryck.⁸³

⁷⁹ Prop. 2019/20:131 s. 24 f. och Socialstyrelsen, Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck, 2019 s. 12 f.

⁸⁰ Hussein, Jamila, Heder och hedersvåld: Berättelser, fakta, fördomar, 2017 s. 68 f.

⁸¹ Prop. 2019/20:131 s. 24 f. och Hussein, Jamila, Heder och hedersvåld: Berättelser, fakta, fördomar, 2017 s. 36.

⁸² Prop. 2019/20:131 s. 24 f. och Socialstyrelsen, Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck, 2019 s. 13.

⁸³ Se t.ex. UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, 2021 s. 4, SOU 2018:69 s. 13 och Socialstyrelsen, Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck, 2019 s. 7.

1.7 Innehåll och disposition

Uppsatsen inleds med en bakgrund till barnäktenskap och könsstympning av barn som samhällsfenomen (*kapitel 2*). I bakgrundskapitlet ges bl.a. en närmare beskrivning av vad barnäktenskap och könsstympning är.⁸⁴ Förhoppningen är även att detta kapitel ska synliggöra varför barnäktenskap och könsstympning är ett aktuellt samhällsproblem som behöver diskuteras även i en svensk (rättslig) kontext.⁸⁵

Sedan ges en översikt över de åtgärder som Sverige har vidtagit för att stärka skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn innan reglerna om utreseförbud infördes i LVU (*kapitel 3*). Kapitlet inleds med en redogörelse för Sveriges folkrättsliga åtaganden vad gäller barnäktenskap och könsstympning.⁸⁶ Tyngdpunkten i detta avsnitt ligger på barnets rättigheter enligt barnkonventionen⁸⁷ som utgör en central utgångspunkt för den barnrättsliga analysen i uppsatsen.⁸⁸ En kortfattad översikt över Sveriges andra folkrättsliga åtaganden ges dock i syfte att synliggöra att det finns en internationell samsyn om att barnäktenskap och könsstympning bör bekämpas.⁸⁹ Därefter behandlas civil-, straff- och socialrättsliga regler som är av betydelse för skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn i en svensk kontext.⁹⁰ Jag återkommer även till svårigheterna kring att hjälpa barn som blivit bortförda.⁹¹ Sammanfattningsvis konstateras att det finns ett behov av att införa ytterligare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn.⁹²

Därefter kommer reglerna om utreseförbud i LVU att behandlas (*kapitel 4 och 5*). Eftersom reglerna om utreseförbud är helt nya och det knappt har skrivits något om dessa regler tidigare, ägnar jag en förhållandevis stor del av uppsatsen åt att beskriva och problematisera reglernas innehåll. *Kapitel 4* fokuserar särskilt på förutsättningarna för att över huvud taget besluta om utreseförbud enligt LVU.⁹³ Även förutsättningarna för att besluta om tillfälligt

⁸⁴ Se avs. 2.2 och 2.3.

⁸⁵ Se särskilt avs. 2.5 där förekomsten av barnäktenskap och könsstympning internationellt och i Sverige behandlas, men även avs. 2.4 som handlar om vilka negativa konsekvenser som barnäktenskap och könsstympning får för de barn som drabbas.

⁸⁶ Se avs. 3.2.

⁸⁷ Se avs. 3.2.1.

⁸⁸ Se avs. 1.4 om det barnrättsliga perspektivet i uppsatsen.

⁸⁹ Se avs. 3.2.2.

⁹⁰ Se avs. 3.3–3.5.

⁹¹ Se avs. 3.6.

⁹² Se avs. 3.7.

⁹³ Se avs. 4.3.

utreseförbud behandlas.⁹⁴ En sammanfattande kommentar ges i slutet av kapitlet.⁹⁵ *Kapitel 5* handlar om innebörden av ett utreseförbud och inte minst huruvida ett utreseförbud utgör ett effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa. Något som särskilt diskuteras i kapitlet är på vilket sätt barnets medborgarskap påverkar hur effektivt skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn utomlands blir.⁹⁶ Mina slutsatser kring medborgarskapets betydelse för barnets skydd sammanfattas i kapitlets sista avsnitt.⁹⁷

Uppsatsen avslutas med en summering av uppsatsens viktigaste slutsatser samt en framåtblickande reflektion kring möjligheterna att stärka skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn ytterligare (*kapitel 6*).

⁹⁴ Se avs. 4.4.

⁹⁵ Se avs. 4.5.

⁹⁶ Se särskilt avs. 5.3 och framåt.

⁹⁷ Se avs. 5.6.

2 Om barnäktenskap och könsstympling av barn

2.1 Inledning

Syftet med detta kapitel är att ge en bakgrund till barnäktenskap och könsstympling av barn som fenomen samt att placera in dessa fenomen i en samhällelig kontext. Först förklarar jag vad barnäktenskap och könsstympling är och även hur jag använder mig av dessa begrepp i uppsatsen (*avsnitt 2.2 och 2.3*). Därefter ges en översikt av de negativa konsekvenser som barnäktenskap och könsstympling medför för barnet (*avsnitt 2.4*). Slutligen förklarar jag varför barnäktenskap och könsstympling av barn är ett globalt problem som påverkar barn över hela världen, även barn som bor i Sverige (*avsnitt 2.5*).

2.2 Vad är barnäktenskap?

Med *barnäktenskap* avses i svensk rätt alla äktenskap som ingicks när åtminstone den ena maken var under 18 år. Det anses fortfarande vara fråga om ett barnäktenskap efter att båda makarna fyllt 18 år. Det avgörande är alltså hur gamla makarna var när de gifte sig, inte hur gamla de är i dagsläget.⁹⁸

I en rättslig kontext används begreppet *äktenskap* vanligtvis som en synonym till *civilrättsligt giltiga äktenskap*, dvs. äktenskap som är juridiskt bindande enligt svensk eller utländsk lag.⁹⁹ Enligt Anders Agell och Margareta Brattström kan äktenskapet således beskrivas som “ett *statusförhållande*, vars tillkomst, liksom upphörande genom äktenskapsskillnad, beror av myndighets beslut”.¹⁰⁰ Varje stat bestämmer själv vad som ska krävas för att ett äktenskap ska bli juridiskt giltigt i den staten. Ett barnäktenskap kan således ha rättsliga verkningar i ett land

⁹⁸ Prop. 2017/18:288 s. 6 och prop. 2019/20:131 s. 41.

⁹⁹ Se t.ex. prop. 2013/14:208 s. 55 och prop. 2019/20:131 s. 109.

¹⁰⁰ Agell, Anders och Brattström, Margareta, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, 2018 s. 28 (*Min kurs.*).

men inte ett annat. Exempelvis kan ett utländskt barnäktenskap vara civilrättsligt giltigt i landet där det ingicks, samtidigt som det inte erkänns i Sverige.¹⁰¹

I svensk lagstiftning används även begreppet *äktenskapsliknande förbindelse* som en benämning för informella äktenskap som inte är juridiskt bindande men som ändå kan uppfattas som bindande för makarna, exempelvis av religiösa skäl.¹⁰² Begreppet förekommer t.ex. i 4 kap. 4 c § BrB om äktenskapstvång:

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en *äktenskapsliknande förbindelse*, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som 1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och 2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.¹⁰³

Även om en äktenskapsliknande förbindelse saknar rättsliga verkningar medför en sådan förbindelse ofta liknande personliga och ekonomiska konsekvenser för barnet som ett civilrättsligt giltigt äktenskap.¹⁰⁴ I denna uppsats använder jag därför begreppet barnäktenskap som ett samlingsbegrepp för såväl juridiskt bindande barnäktenskap som sådana informella barnäktenskap.¹⁰⁵

Enligt Europaparlamentet utgör alla barnäktenskap även *tvångsäktenskap* “eftersom barn – på grund av sin ålder – ofrånkomligen saknar förmågan att ge sitt fulla, fria och informerade samtycke till sitt äktenskap”.¹⁰⁶ FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté gör samma bedömning.¹⁰⁷ Alla barnäktenskap betraktas dock inte som tvångsäktenskap i straffrättslig mening i Sverige. För att någon ska dömas för äktenskapstvång krävs nämligen att någon förmår en annan person att ingå äktenskap genom användning av *olaga tvång* eller *utnyttjande av utsatt belägenhet* (4 kap. 4 c § 1 st BrB). För att ett barnäktenskap ska utgöra ett tvångsäktenskap i straffrättslig bemärkelse är det alltså inte tillräckligt att äktenskapet

¹⁰¹ Prop. 2017/18:288 s. 6 f.

¹⁰² Se prop. 2013/14:208 s. 55 och 58 samt prop. 2019/20:131 s. 41.

¹⁰³ 4 kap. 4 c § 2 st BrB (*Min kurs.*). Begreppet “äktenskapsliknande förbindelse” förekommer även i 31 a § LVU om utreseförbud, se avs. 4.3.3 nedan.

¹⁰⁴ Se t.ex. prop. 2019/20:131 s. 41 och 47.

¹⁰⁵ Samma definition ges i prop. 2019/20:131, se s. 41.

¹⁰⁶ Europaparlamentets resolution av den 4 oktober 2017, p. F.

¹⁰⁷ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 20.

ingås mot barnets egna vilja, utan gärningspersonen måste även ha använt något otillbörligt medel.¹⁰⁸ Många barnäktenskap anses dock utgöra tvångsäktenskap i den mening som avses i 4 kap. 4 c § BrB.¹⁰⁹

2.3 Vad är könsstympning?

Begreppet *könsstympning* används både internationellt och i Sverige som en synonym till *kvinnlig könsstympning*. Det är alltså endast flickor och kvinnor som kan utsättas för könsstympning.¹¹⁰ Det är även så jag använder begreppet i denna uppsats. Med *könsstympning av barn* menas därmed könsstympning av *flickor*, medan omskärelse av pojkar faller utanför könsstympningsbegreppet.¹¹¹

Enligt WHO innefattar begreppet *könsstympning* samtliga former av skadliga ingrepp i en flicka eller kvinnas yttre könsorgan som inte är medicinskt motiverade.¹¹² FN:s kvinnokommitté och barnrättsrättskommitté definierar begreppet på ungefär samma sätt.¹¹³ Även i den svenska könsstympningslagen ges en liknande definition.¹¹⁴ Ingreppet som utförs vid kvinnlig könsstympning kan se ut på många olika sätt. Vilka delar av de kvinnliga könsorganen som skadas varierar alltså.¹¹⁵ WHO brukar dock skilja mellan fyra typer av kvinnlig könsstympning, typ 1–4:

¹⁰⁸ Prop. 2013/14:208 s. 20 f. och prop. 2019/20:131 s. 42 f.

¹⁰⁹ Prop. 2013/14:208 s. 20 och SOU 2018:69 s. 13.

¹¹⁰ Se t.ex. WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4, FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 19 och 1 § könsstympningslagen.

¹¹¹ Jfr prop. 2019/20:131 s. 110 angående begreppet “könsstympas” i 31 a § LVU om utreseförbud. Omskärelse av pojkar är som huvudregel tillåtet i Sverige under förutsättning att bestämmelserna i omskärelselagen iakttas, se särskilt 3–6 §§ omskärelselagen.

¹¹² WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4.

¹¹³ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 19.

¹¹⁴ Se 1 § könsstympningslagen. Se även avs. 3.4.2 nedan.

¹¹⁵ Länsstyrelsen i Östergötlands län, “Könsstympning av flickor och kvinnor”, 2020, www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstympning/ (Hämtad 2021-02-18).

Typ 1: Förhuden på klitoris skärs bort. Ibland skärs även klitoris, eller delar av klitoris, bort.¹¹⁶

Typ 2: Hela klitoris skärs bort, tillsammans med hela eller delar av de inre blygdläpparna.¹¹⁷

Typ 3: Alla yttre delar av könsorganet, det vill säga klitoris samt inre och yttre blygdläppar skärs bort. Därefter sys det som är kvar av de yttre blygdläpparna ihop så att slidöppningen täcks för. En liten glipa lämnas kvar för att urin och mensblod ska kunna sippra ut. Kallas även infibulation.¹¹⁸

Typ 4: Andra skadliga ingrepp som till exempel prickning (att klitoris sticks med ett vasst föremål), snittning, skrapning eller att man bränner klitoris och omgivande vävnad.¹¹⁹

2.4 Negativa konsekvenser av barnäktenskap och könsstympning

Barnäktenskap är skadligt för såväl barnets fysiska som psykiska hälsa. Barnäktenskap riskerar även att få mycket negativa effekter för barnets liv och utveckling i övrigt. Det är t.ex. vanligt att barnet utsätts för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld av den som han eller hon gifter sig med. Barnäktenskap leder även till en kraftigt ökad risk för tidiga graviditeter, vilket är en av de vanligaste dödsorsakerna för unga flickor globalt sett. Flickor som utsätts för barnäktenskap löper också en ökad risk för att utsättas för könsstympning. Dessutom leder barnäktenskap ofta till att barnet avslutar sin skolgång i förtid.¹²⁰

¹¹⁶ Översättning av Jämställdhetsmyndigheten, "Könsstympning av flickor och kvinnor", www.jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/konsstympning-av-flickor-och-kvinnor (Hämtad 2021-01-28). För den engelska originaldefinitionen, se t.ex. WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4.

¹¹⁷ A.st.

¹¹⁸ A.st.

¹¹⁹ A.st.

¹²⁰ UNICEF, "Child marriage", UNICEF data: april 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/ (Hämtad 2021-02-11) och UNICEF Sverige, "Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år", 2020-02-25, unicef.se/fakta/barnaktenskap (Hämtad 2021-02-10).

När det gäller könsstympning ligger det i själva definitionen att ett sådant ingrepp medför skada på en flickas yttre könsorgan.¹²¹ Förutom att ingreppet som sådant är skadligt, så leder ingreppet även till andra negativa effekter för flickans liv, hälsa och utveckling. Ju allvarigare ingrepp som utförs, desto större är risken för svåra komplikationer. Samtliga former av könsstympning är dock förknippade med stora risker ur hälsosynpunkt, både på kort och lång sikt.¹²²

Några exempel på akuta komplikationer som kan uppstå till följd av könsstympning är svår smärta, kraftig blödning, svullnad, feber och infektioner. I vissa fall är dessa komplikationer så allvarliga att flickan dör till följd av könsstympningen. Ofta leder ingreppet även till långvariga medicinska besvär i form av t.ex. smärtsamma menstruationer, urinvägsbesvär, infektioner i underlivet och sexuella problem. Könsstympningen kan även orsaka psykiska besvär hos flickan, såsom ångest, posttraumatiskt stressyndrom och andra former av psykisk ohälsa. Flickor och kvinnor som blivit utsatta för könsstympning löper också en ökad risk för komplikationer i samband med graviditet och förlossning.¹²³

Sammanfattningsvis får alltså både barnäktenskap och könsstympning allvarliga konsekvenser för barns fysiska och psykiska hälsa samt deras liv och utveckling i övrigt. Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför av största vikt att barn skyddas mot såväl barnäktenskap som könsstympning.

2.5 Barnäktenskap och könsstympning av barn – ett globalt problem

Varje år utsätts ungefär 12 miljoner flickor för barnäktenskap i världen. Det förekommer även att pojkar ingår äktenskap före 18 års ålder men det är inte alls lika vanligt. UNICEF

¹²¹ Se t.ex. WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4 samt FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 19. Jfr avs. 2.3 ovan.

¹²² WHO, "Female genital mutilation", 2020-02-03, www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation (Hämtad 2020-10-09). Jfr de fyra typerna av kvinnlig könsstympning i avs. 2.3 ovan.

¹²³ WHO, "Female genital mutilation", 2020-02-03, www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation (Hämtad 2020-10-09) och UNICEF Sverige, "Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet", 2020-11-02, unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning (Hämtad 2021-02-10).

uppskattar dock att det finns ungefär 115 miljoner pojkar och män i världen som har gift sig som barn.¹²⁴ Barnäktenskap är vanligast i Niger, Tchad och Centralafrikanska republiken där över 60 % av alla kvinnor ingår äktenskap före 18 års ålder. Även i Bangladesh, Mali, Etiopien, Burkina Faso, Mozambique, Nepal och Guinea gifter sig mellan 40 och 60 % av alla kvinnor innan de fyllt 18 år.¹²⁵ Barnäktenskap är alltså särskilt utbrett i Afrika söder om Sahara och i södra Asien. I alla världsdelar, även Europa, förekommer det dock att barn ingår äktenskap före 18 års ålder.¹²⁶

Samtidigt uppskattar UNICEF att ungefär 3,9 miljoner flickor blir utsatta för könsstympning i världen varje år.¹²⁷ De flesta flickor könsstympas när de är mellan 0 och 15 år, men det förekommer även att äldre flickor utsätts för könsstympning.¹²⁸ I de flesta fall är ingreppet att klassificera som könsstympning av typ 1, 2 eller 4. Infibulation som är den mest ingripande typen av könsstympning utgör ca 10 % av alla fall globalt sett.¹²⁹ Könsstympning är allra vanligast i Somalia, där ungefär 98 % av alla flickor blir utsatta för någon form av könsstympning. Även i Guinea och Djibouti könsstympas över 90 % av alla flickor. Andra länder där kvinnlig könsstympning är vanligt förekommande är Sierra Leone, Egypten, Mali, Sudan, Eritrea, Burkina Faso och Gambia. I dessa länder könsstympas ungefär 70–90 % av alla flickor.¹³⁰ Kvinnlig könsstympning förekommer dock även i andra delar av världen, inte minst bland migranter från länder där könsstympning är vanligt.¹³¹

¹²⁴ UNICEF, “Child marriage”, UNICEF data: april 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/ (Hämtad 2021-02-11) och UNICEF Sverige, “Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år”, 2020-02-25, unicef.se/fakta/barnaktenskap (Hämtad 2021-02-10).

¹²⁵ UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, 2021 s. 12.

¹²⁶ UNICEF, “Child marriage”, UNICEF data: april 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/ (Hämtad 2021-02-11) och UNICEF Sverige, “Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år”, 2020-02-25, unicef.se/fakta/barnaktenskap (Hämtad 2021-02-10).

¹²⁷ UNICEF Sverige, “Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet”, 2020-11-02, unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning (Hämtad 2021-02-10).

¹²⁸ WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4.

¹²⁹ WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 5 och Socialstyrelsen, Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning – En uppskattning av antalet, 2015 s. 20. Jfr definitionen av könsstympning i avs. 2.3 ovan.

¹³⁰ UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, 2021 s. 12 och UNICEF, “Female genital mutilation (FGM)”, UNICEF data: februari 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/female-genital-mutilation/ (Hämtad 2020-10-01).

¹³¹ Se t.ex. WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008 s. 4 och 7, WHO, “Female genital mutilation”, 2020-02-03, www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation (Hämtad 2020-10-09) samt UNICEF Sverige, “Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet”, 2020-11-02, unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning (Hämtad 2021-02-10).

Barn som lever i fattigdom löper en kraftigt ökad risk att utsättas för såväl barnäktenskap som könsstympning. Båda dessa sedvänjor är således vanligast i fattigare delar av världen, särskilt i vissa delar av Afrika och Asien.¹³² Även i Sverige finns det dock barn som har utsatts för eller riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning.¹³³ Det kan t.ex. handla om barn som är utrikes födda och som har ingått äktenskap eller könsstympats i sina hemländer innan de migrerade till Sverige.¹³⁴ Det förekommer även att barn som är bosatta i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstympning, ofta i samband med utlandsresa.¹³⁵ I många fall rör det sig om barn som förs utomlands av personer i sin närmsta familj.¹³⁶ Barnäktenskap och könsstympning av barn är således ett högst aktuellt problem även i en svensk kontext. De nya reglerna om utreseförbud i LVU syftar specifikt till att komma tillrätta med detta problem.¹³⁷ Men vilka åtgärder har Sverige vidtagit innan dess för att skydda barn som bor i Sverige mot barnäktenskap eller könsstympning? Det ska jag undersöka i uppsatsens nästa kapitel.

¹³² UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, 2021 s. 4 och 8 f., UNICEF Sverige, "Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år", 2020-02-25, [unicef.se/fakta/barnakteskap](https://www.unicef.se/fakta/barnakteskap) (Hämtad 2021-02-10) och UNICEF Sverige, "Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet", 2020-11-02, [unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning](https://www.unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning) (Hämtad 2021-02-10).

¹³³ Se t.ex. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (f.d. Ungdomsstyrelsen), Gift mot sin vilja, 2009 s. 309 f., SOU 2012:35 s. 21 och 24 f., UNICEF Sverige, "Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet", 2020-11-02, [unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning](https://www.unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning) (Hämtad 2021-02-10), Socialstyrelsen, Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning – En uppskattning av antalet, 2015 s. 7 och 13 ff. samt European Institute for Gender Equality, Estimation of girls at risk of female genital mutilation in the European Union: Report, 2015 s. 76.

¹³⁴ Se t.ex. Socialstyrelsen, Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta – Analys av socialtjänstens handläggning, 2017 s. 15 samt Socialstyrelsen, Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning – En uppskattning av antalet, 2015 s. 7 och 13.

¹³⁵ Se t.ex. dir. 2017:78 s. 3 f., SOU 2018:69 s. 17 och 143 samt prop. 2019/20:131 s. 62.

¹³⁶ Se dir. 2017:78 s. 3 f. samt SOU 2018:69 s. 113 f. och 165 f.

¹³⁷ Se bl.a. prop. 2019/20:131 s. 62 f.

3 Tidigare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn i Sverige

3.1 Inledning

Den 1 juli 2020 infördes som tidigare nämnts regler om utreseförbud i LVU.¹³⁸ Syftet med dessa regler är att förhindra att barn som bor i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa.¹³⁹ I förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU konstateras nämligen att det rättsliga skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn utomlands tidigare varit bristfälligt.¹⁴⁰ I detta kapitel kommer jag att redogöra för vilka tidigare åtgärder som Sverige har vidtagit för att motverka barnäktenskap och könsstympning av barn utomlands. Syftet är även att synliggöra *varför* tidigare åtgärder inte har varit tillräckliga för att komma tillrätta med problemet.

Inledningsvis kommer Sveriges folkrättsliga åtaganden vad gäller barnäktenskap och könsstympning av flickor att behandlas (*avsnitt 3.2*). I detta avsnitt tydliggörs att såväl barnäktenskap som könsstympning strider mot barnets mänskliga rättigheter och att Sverige således har en folkrättslig förpliktelse att skydda barn mot dessa sedvänjor. Därefter ges en översikt över de civil- och straffrättsliga åtgärder som har vidtagits för att stärka skyddet mot barnäktenskap och könsstympning i en svensk kontext (*avsnitt 3.3 och 3.4*). Sedan följer ett avsnitt om socialnämndens ansvar för att förhindra barnäktenskap och könsstympning av barn (*avsnitt 3.5*). I detta avsnitt diskuteras bl.a. förutsättningarna för att omhänderta barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning med stöd av 2 och 3 §§ LVU. Därefter behandlas svårigheterna för svenska myndigheter att hjälpa barn som redan blivit bortförda (*avsnitt 3.6*). Avslutningsvis ges en sammanfattande kommentar om behovet av ytterligare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn i samband med utlandsresa (*avsnitt 3.7*).

¹³⁸ Se bet. 2019/20:JuU23 s. 1, rskr. 2019/20:272 och 2020 års lag om ändring i LVU.

¹³⁹ Se bl.a. prop. 2019/20:131 s. 62.

¹⁴⁰ Se t.ex. SOU 2018:69 s. 17 f. och 140 ff. samt prop. 2019/20:131 s. 62 f.

3.2 Sveriges folkrättsliga åtaganden – om barnets mänskliga rättigheter

3.2.1 Barnkonventionen

Den 20 november 1989 antogs en särskild *barnkonvention* av FN:s generalförsamling.¹⁴¹ Genom barnkonventionen tillförsäkras barn en rad olika mänskliga rättigheter, allt från medborgerliga och politiska rättigheter till sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter.¹⁴² Dessutom innehåller barnkonventionen fyra grundläggande barnrättsliga principer, nämligen förbudet mot diskriminering (art. 2), principen om barnets bästa (art. 3), barnets rätt till liv och utveckling (art. 6) samt barnets rätt att komma till tals (art. 12). Dessa principer bör alltid beaktas i en barnrättslig analys.¹⁴³

Sverige ratificerade barnkonventionen den 21 juni 1990 och den 2 september samma år trädde konventionen i kraft här.¹⁴⁴ Sedan dess har Sverige som stat haft en folkrättslig förpliktelse att respektera barnets rättigheter enligt konventionen.¹⁴⁵ Därefter har Sverige vidtagit flera åtgärder för att införliva barnkonventionen i svensk rätt. Exempelvis har principen om barnets bästa (art. 3) införts i flera svenska lagar, bl.a. i 6 kap. 2 a § FB, 1 kap. 2 § SoL och 1 § 5 st LVU. Även barnets rätt att komma till tals (art. 12) har stärkts i nationell lagstiftning och kommer bl.a. till uttryck i 11 kap. 10 § SoL.¹⁴⁶ Sedan den 1 januari 2020 gäller barnkonventionen dessutom som svensk lag.¹⁴⁷ Numera följer det således direkt av lag att svenska myndigheter har ett ansvar för att förverkliga barnkonventionen och ge fullt genomslag för barns rättigheter enligt konventionen.¹⁴⁸

Av art. 24.1 i barnkonventionen följer att alla barn rätt till bästa möjliga hälsa. I art. 24.3 i barnkonventionen anges vidare att konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga

¹⁴¹ Prop. 2017/18:186 s. 59.

¹⁴² Se t.ex. prop. 1997/98:182 s. 9 och Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, 2020 s. 12.

¹⁴³ Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 s. 1153 f.

¹⁴⁴ Prop. 2017/18:186 s. 59 och 66.

¹⁴⁵ Se art. 27 i Wienkonventionen om traktaträtten och art. 4 i barnkonventionen jämte prop. 2017/18:186 s. 59 f.

¹⁴⁶ Se t.ex. Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, 2020 s. 13, 25 och 32 samt Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 2019 s. 37 f.

¹⁴⁷ Se 1 § 1 st lagen om barnkonventionen där det framgår att art. 1–42 i barnkonventionen har ställning som svensk lag.

¹⁴⁸ Se bl.a. prop. 2017/18:186 s. 1 och Ds 2019:23 s. 4.

åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa. Som jag konstaterat tidigare medför både barnäktenskap och könsstypning negativa konsekvenser för barnets hälsa.¹⁴⁹ Som FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté har konstaterat utgör såväl barnäktenskap som könsstypning av flickor således ett allvarligt hot mot barnets rätt till en god hälsa.¹⁵⁰ Både barnäktenskap och könsstypning anses därför utgöra skadliga sedvänjor i den mening som avses i art. 24.3 i barnkonventionen.¹⁵¹ Sverige har således en skyldighet enligt barnkonventionen att vidta effektiva och lämpliga åtgärder för att förhindra att barn som bor i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstypning.¹⁵²

Enligt FN:s barnrättskommitté har Sverige och andra stater som har tillträtt barnkonventionen bl.a. en skyldighet att vidta lagstiftningsåtgärder i syfte att bekämpa barnäktenskap och könsstypning av flickor. Nationell lagstiftning ska utformas och tillämpas på ett sätt som leder till ett effektivt skydd mot barnäktenskap, könsstypning och andra skadliga sedvänjor.¹⁵³ Skadliga sedvänjor bör även vara kriminaliserade.¹⁵⁴ FN:s barnrättskommitté rekommenderar också att konventionsstaterna inför en 18-årsgräns för ingående av äktenskap.¹⁵⁵ Även förvaltningsrättsliga åtgärder bör vidtas i syfte att bekämpa skadliga sedvänjor som strider mot art. 24.3 i barnkonventionen.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Se avs. 2.4 ovan.

¹⁵⁰ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 19 och 22.

¹⁵¹ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 7, 19–22 och 32 samt FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 39 g) och 24.

¹⁵² Jfr art. 24.3 i barnkonventionen och FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 32.

¹⁵³ Se t.ex. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 39 g) och 24 samt FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 40 och 55.

¹⁵⁴ Se t.ex. FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 13, 40 och 55 b), c) och o).

¹⁵⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 20.

¹⁵⁶ FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 55 c).

Förutom att barnäktenskap och könsstympning strider mot art. 24.3 i barnkonventionen, är dessa sedvänjor även starkt förknippade med andra kränkningar av barnets mänskliga rättigheter. Det är t.ex. vanligt att barn som ingår äktenskap avslutar sin skolgång i förtid.¹⁵⁷ Som Barnombudsmannen har påpekat kan barnäktenskap därför leda till det att barnet fråntas sin rätt till utbildning enligt art. 28 i barnkonventionen.¹⁵⁸ FN:s barnrättskommitté menar även att barnäktenskap och könsstympning utgör en kränkning av barnets rätt till skydd mot alla former av våld enligt art. 19.1 i konventionen.¹⁵⁹ Dessutom får både barnäktenskap och könsstympning av flickor allvarliga konsekvenser för barnets liv och utveckling i stort.¹⁶⁰ Barnäktenskap och könsstympning kan därför även anses strida mot barnets grundläggande rätt till liv- och utveckling enligt art. 6 i barnkonventionen.

Av art. 2.1 i barnkonventionen följer vidare att *alla* barn som vistas i Sverige omfattas av rättigheterna i konventionen, oavsett om de har svenskt medborgarskap eller inte. Som huvudregel har alltså barn med utländskt medborgarskap rätt till samma skydd för sina rättigheter enligt konventionen som barn med svenskt medborgarskap.¹⁶¹ Sverige har således en skyldighet att tillförsäkra alla barn som bor i Sverige ett effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning i enlighet med art. 24.3 och övriga artiklar i barnkonventionen.

3.2.2 Andra folkrättsliga åtaganden

Barnäktenskap och könsstympning av flickor strider även mot flera andra folkrättsliga åtaganden som Sverige har. Det följer t.ex. av FN:s kvinnokonvention att barnäktenskap och könsstympning utgör en kränkning av flickors och kvinnors mänskliga rättigheter.¹⁶² Det är

¹⁵⁷ UNICEF, "Child marriage", UNICEF data: april 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/ (Hämtad 2021-02-11) och UNICEF Sverige, "Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år", 2020-02-25, unicef.se/fakta/barnakteskap (Hämtad 2021-02-10).

¹⁵⁸ Barnombudsmannen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1 f.

¹⁵⁹ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13: Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 29 b) och e) (läst mot bakgrund av p. 17 och 19).

¹⁶⁰ Se avs. 2.4 ovan.

¹⁶¹ SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f. Viss särbehandling på grund av medborgarskap anses dock vara tillåten, se SOU 2020:63 s. 166 f.

¹⁶² Barnäktenskap strider uttryckligen mot art. 16.2 i kvinnokonventionen. Dessutom följer det av art. 5 a) i konventionen att staterna är skyldiga att vidta åtgärder för att avskaffa skadliga sedvänjor. Enligt FN:s kvinnokommitté utgör både barnäktenskap och kvinnlig könsstympning skadliga sedvänjor, se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 7 och 19–22.

också ett av FN:s globala mål för hållbar utveckling att barnäktenskap, könsstypning och andra skadliga sedvänjor ska avskaffas.¹⁶³ På en europeisk nivå finns exempelvis Europarådets Istanbulkonvention som kräver att konventionsstaterna vidtar åtgärder för att bekämpa barn- och tvångsäktenskap samt kvinnlig könsstypning.¹⁶⁴ Även Europaparlamentet har påtalat vikten av att Sverige och andra EU-stater arbetar aktivt för att bekämpa barnäktenskap och könsstypning av flickor och kvinnor.¹⁶⁵

3.3 Civilrättsliga åtgärder mot barnäktenskap

Sedan år 1969 har huvudregeln i svensk rätt varit att endast personer över 18 år får ingå äktenskap. Det var dock först år 2014 som barnäktenskap blev helt förbjudet i Sverige. Dessförinnan kunde barn nämligen beviljas dispens från åldersgränsen om det fanns särskilda skäl.¹⁶⁶ Införandet av ett totalförbud mot barnäktenskap har bl.a. ansetts vara motiverat med hänsyn till barnets bästa.¹⁶⁷ Enligt förarbetena utgör 18-årsgränsen nämligen “ett skydd för barn mot de ingripande personliga och rättsliga verkningar som ett äktenskap innebär”.¹⁶⁸ Numera följer således av 2 kap. 1 § ÄktB att den som är under 18 år inte får ingå äktenskap. Den aktuella bestämmelsen innebär att barn inte längre kan ingå civilrättsligt giltiga äktenskap i Sverige.¹⁶⁹

Som jag tidigare konstaterat är det även FN:s barnrättskommittés ståndpunkt att minimiåldern för ingående av äktenskap bör vara 18 år.¹⁷⁰ Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför positivt att möjligheten till dispens från 18-årsgränsen har tagits bort. Om ett barnäktenskap ingås utomlands inför utländska myndigheter är förbudet i 2 kap. 1 § ÄktB dock inte tillämpligt. I dessa fall är det istället IÄL:s regler om erkännande av utländska äktenskap som aktualiseras.¹⁷¹

¹⁶³ Agenda 2030 mål 5.3.

¹⁶⁴ Se art. 32, 37 och 38 i Istanbulkonventionen.

¹⁶⁵ Se Europaparlamentets resolutioner av den 4 oktober 2017, den 7 februari 2018, den 4 juli 2018 och den 12 februari 2020.

¹⁶⁶ Prop. 2013/14:208 s. 22 ff.

¹⁶⁷ Se prop. 2013/14:208 s. 25.

¹⁶⁸ Prop. 2013/14:208 s. 23.

¹⁶⁹ Se prop. 2013/14:208 s. 55 och 70.

¹⁷⁰ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 20.

¹⁷¹ Prop. 2017/18:288 s. 6 f.

Innan år 2004 var huvudregeln att alla utländska barnäktenskap erkändes i Sverige, även om de som gifte sig var svenska medborgare eller bosatta i Sverige. De svenska reglerna om äktenskapshinder på grund av ålder var därför mycket lätta att kringgå. År 2004 infördes därför en ny regel i IÄL, 1 kap. 8 a §, som begränsade möjligheterna att erkänna utländska barnäktenskap i Sverige. Detta gällde dock enbart om någon av makarna hade en stark anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Dessutom ansåg den dåvarande regeringen att det skulle vara oskäligt att inte erkänna några utländska barnäktenskap alls. Man behöll därför en ventil i lagstiftningen som gjorde det möjligt att erkänna utländska barnäktenskap om det fanns särskilda skäl. Detsamma gällde för övrigt tvångsäktenskap som hade ingåtts utomlands.¹⁷²

År 2014 skärptes undantaget i 1 kap. 8 a § IÄL ytterligare. Enligt det nya undantaget skulle utländska barnäktenskap endast erkännas om det fanns synnerliga skäl. Detta gällde dock enbart barnäktenskap som ingåtts av ett par med anknytning till Sverige. Precis som tidigare erkändes alltså utländska barnäktenskap om ingen av makarna var medborgare eller bosatta i Sverige vid tidpunkten för äktenskapets ingående.¹⁷³ Den 1 januari 2019 infördes dock en helt ny huvudregel om erkännande av utländska barnäktenskap i Sverige. Sedan dess gäller att inga utländska barnäktenskap ska erkännas i Sverige, om inte båda makarna har fyllt 18 år och det även finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet (1 kap. 8 a § 1 st 1 p jämte 2 st IÄL). Det finns alltså fortfarande ett visst utrymme att erkänna barnäktenskap som ingåtts utomlands om båda makarna numera är vuxna, under förutsättning att det finns synnerliga skäl. Sedan år 2019 erkänns dock aldrig ett utländskt barnäktenskap i Sverige om någon av makarna fortfarande är ett barn. Detta gäller även om ingen av makarna hade någon anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks.¹⁷⁴

Sammanfattningsvis har det civilrättsliga skyddet mot barnäktenskap förstärkts kraftigt de senaste åren. Till följd av de ändringar som genomförts i både ÄktB och IÄL kan barn inte längre ingå äktenskap som blir civilrättsligt giltiga i Sverige, åtminstone inte så länge barnet är under 18 år.¹⁷⁵ Det innebär bl.a. att barnets rätt till skydd mot skadliga sedvänjor enligt art.

¹⁷² Se prop. 2003/04:48 s. 24 f., 29 f. och 32 samt prop. 2013/14:208 s. 26.

¹⁷³ Se prop. 2013/14:208 s. 25 ff. och prop. 2017/18:288 s. 7.

¹⁷⁴ Se prop. 2017/18:288 s. 1, 22 f. och 34 f. samt prop. 2019/20:131 s. 26 och 41.

¹⁷⁵ Prop. 2019/20:131 s. 41. Jfr 2 kap. 1 § ÄktB och 1 kap. 8 a § 1 st 1 p och 2 st IÄL.

24.3 i barnkonventionen har stärkts.¹⁷⁶ Detta är definitivt en positiv förändring ur ett barnrättsligt perspektiv. Ett kvarstående problem är dock att det i många andra länder i världen fortfarande är tillåtet med barnäktenskap.¹⁷⁷ Reglerna i ÄktB och IÄL utgör således inget hinder mot att ett barn flyttar från Sverige för att ingå ett juridiskt giltigt äktenskap i ett annat land. Den civilrättsliga regleringen hindrar inte heller att barn ingår s.k. äktenskapsliknande förbindelser i Sverige eller utomlands, vilka i praktiken kan få liknande konsekvenser för barnet som ett juridiskt giltigt äktenskap.¹⁷⁸

3.4 Straffrättsliga åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning

3.4.1 Äktenskapsrelaterade brott

I syfte att motverka barn- och tvångsäktenskap infördes år 2014 två nya brott i Sverige: äktenskapstvång (4 kap. 4 c § BrB) och vilseledande till tvångsäktenskapsresa (4 kap. 4 d § BrB).¹⁷⁹

En person som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse ska dömas för *äktenskapstvång* till fängelse i högst fyra år (4 kap. 4 c § 1 och 2 st BrB). Även försök, förberedelse eller stämpling till äktenskapstvång är kriminaliserat (4 kap. 10 § BrB).¹⁸⁰ Äktenskapstvång har också undantagits från kravet på dubbel straffbarhet. Det går därför att dömas för äktenskapstvång även om brottet har begåtts utomlands i ett land där tvångsäktenskap inte är kriminaliserat.¹⁸¹ För *vilseledande till tvångsäktenskapsresa*¹⁸² döms den som genom vilseledande förmår någon att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen ska

¹⁷⁶ Jfr FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 20 där barnrättskommittén rekommenderar staterna att införa en minimiålder på 18 år för ingående av äktenskap.

¹⁷⁷ Se t.ex. dir. 2017:25 s. 5 f.

¹⁷⁸ Jfr prop. 2019/20:131 s. 40 f.

¹⁷⁹ Se prop. 2013/14:208 s. 1, 45 och 61.

¹⁸⁰ Stämpling till äktenskapstvång kriminaliserades dock först år 2016, se prop. 2015/16:113 s. 1 och 42 f.

¹⁸¹ Prop. 2013/14:208 s. 72.

¹⁸² Numera kallas detta brott istället för *vilseledande till äktenskapsresa*. Namnet har ändrats i samband med införandet av ett nytt barnäktenskapsbrott, se prop. 2019/20:131 s. 51 samt avs. 4.2.2 nedan.

utsättas för tvångsäktenskap (4 kap. 4 d § BrB). Detta brott är dock inte kriminaliserat på försöks-, förberedelse- eller stämpningsstadiet (4 kap. 10 § BrB motsatsvis).

De straffrättsliga bestämmelserna utgör även ett visst skydd mot barnäktenskap som ingås i samband med utlandsresa. Barnäktenskap anses nämligen ofta utgöra ett tvångsäktenskap i den mening som avses i 4 kap. 4 c och d §§ BrB. I många fall är förutsättningarna för äktenskapstvång eller vilseledande till tvångsäktenskapsresa därför uppfyllda i situationer där någon förmår ett barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse utomlands. T.ex. anses det i regel föreligga ett utnyttjande av barnets utsatta belägenhet i situationer där barnets vårdnadshavare gifter bort barnet.¹⁸³ Enligt regeringen kan det dock finnas situationer där det inte anses vara fråga om, eller i varje fall inte går att bevisa, att barnet har förmåtts att gifta sig genom användning av något otillbörligt medel.¹⁸⁴ Som tidigare nämnts är det inte heller tillräckligt att ett äktenskap ingås mot barnets egna vilja för att det ska anses utgöra ett tvångsäktenskap i straffrättslig mening.¹⁸⁵ Alla gärningar som har inneburit att ett barn utsätts för barnäktenskap har alltså inte varit kriminaliserade tidigare, vilket är problematiskt ur ett barnrättsligt perspektiv.¹⁸⁶

Dessutom är det endast ett fåtal polisanmälningar som har lett till fällande dom sedan brotten äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa infördes år 2014.¹⁸⁷ Exempelvis var det endast fyra personer som dömdes för något av dessa brott under 2018, trots att 131 polisanmälningar gjordes under året.¹⁸⁸ Sannolikt beror detta på bevissvårigheter.¹⁸⁹ Särskilt svårt har det varit att bevisa att brott begåtts när ett barn varit brottsoffer.¹⁹⁰ Detta kan kritiserar utifrån bl.a. art. 24.3 i barnkonventionen som kräver att Sverige vidtar straffrättsliga åtgärder som *effektivt* motverkar barnäktenskap och andra skadliga sedvänjor.¹⁹¹ Det är också

¹⁸³ Se prop. 2013/14:208 s. 54 och prop. 2019/20:131 s. 41 f.

¹⁸⁴ Prop. 2019/20:131 s. 42 f.

¹⁸⁵ Prop. 2013/14:208 s. 20 f. och a.st.

¹⁸⁶ Jfr t.ex. FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 40. Det ska dock tilläggas att Sverige i samband med införandet av regler om utreseförbud i LVU har infört ett särskilt barnäktenskapsbrott i BrB, se avs. 4.2.2 nedan.

¹⁸⁷ Se SOU 2018:69 s. 97 och 113 samt prop. 2019/20:131 s. 43.

¹⁸⁸ Prop. 2019/20:131 s. 43.

¹⁸⁹ SOU 2018:69 s. 114 f.

¹⁹⁰ Prop. 2019/20:131 s. 43.

¹⁹¹ Jfr t.ex. FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 24 och FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 40, 51 och 55 o).

problematiskt att det straffrättsliga skyddet varit särskilt bristfälligt när det kommer till brott som begåtts mot barn. Det strider nämligen mot den grundläggande barnrättsliga principen att barn har rätt till samma skydd för sina mänskliga rättigheter som vuxna.¹⁹²

3.4.2 Brott mot könsstympningslagen

Könsstympning av flickor och kvinnor är förbjudet i Sverige, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte (1 § könsstympningslagen). Samtliga former av kvinnlig könsstympning omfattas av förbudet.¹⁹³ Eftersom könsstympning är straffbart oavsett om samtycke lämnats eller inte, är det förbjudet att könsstympta en flicka även om hennes vårdnadshavare vill att ingreppet ska utföras.¹⁹⁴ Detta kan jämföras med omskärelse av pojkar som i princip är tillåtet i Sverige om vårdnadshavarna samtycker till ingreppet (se 3 § 1 st omskärelselagen).

Den som bryter mot förbudet mot kvinnlig könsstympning döms till fängelse i lägst två och högst sex år (2 § 1 st könsstympningslagen). Om brottet med hänsyn till omständigheterna är mindre grovt ska fängelsestraffet dock uppgå till högst fyra år (2 § 2 st könsstympningslagen). Vid grovt brott ska gärningspersonen istället dömas till fängelse i lägst fem och högst tio år (2 § 3 st könsstympningslagen). Även försök, förberedelse och stämpling till brott mot könsstympningslagen är kriminaliserat. Detsamma gäller underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott mot lagen (2 § 4 st könsstympningslagen).

Den svenska könsstympningslagen infördes redan år 1982. Sedan dess har det således varit helt förbjudet med könsstympning av flickor och kvinnor i Sverige. Även försök till könsstympning har varit förbjudet sedan 1982.¹⁹⁵ Därefter har lagen dock skärpts vid ett flertal tillfällen. Sedan 1998 går det inte längre att dömas till böter för brott mot lagen utan endast fängelse finns med i straffskalan. Samtidigt höjdes både minimi- och maximistraffen. Även förberedelse och stämpling till brott samt underlåtenhet att avslöja brott kriminaliserades år 1998.¹⁹⁶ Vidare togs kravet på dubbel straffbarhet togs bort år 1999, vilket framgår av 3 § 1 st

¹⁹² Jfr art. 2 i barnkonventionen och Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, 2020 s. 20.

¹⁹³ Prop. 1997/98:55 s. 97 och prop. 1998/99:70 s. 8.

¹⁹⁴ Prop. 1998/99:70 s. 7 f.

¹⁹⁵ Prop. 1997/98:55 s. 97.

¹⁹⁶ Prop. 1997/98:55 s. 1 f.

könsstypningslagen. Numera kan en person således dömas för brott mot den svenska könsstypningslagen även om gärningen begåtts i ett land där könsstypning inte är kriminaliserat.¹⁹⁷ Dessutom blev underlåtenhet att förhindra brott mot lagen kriminaliserat år 2016.¹⁹⁸

Samtidigt är det ytterst sällan någon faktiskt döms för brott mot könsstypningslagen. Sedan lagen infördes år 1982 har endast tre personer dömts för brott mot lagen, varav en för stämpling till brott.¹⁹⁹ Intressant i detta sammanhang är att båda fallen där brottet hade fullbordats gällde flickor som blivit könsstypade i samband med utlandsresa.²⁰⁰ De flesta polisanmälningar om brott mot könsstypningslagen leder dock aldrig till åtal.²⁰¹ I en del fall beror det på att polisanmälan visat sig vara ogrundad och att flickan som anmälan avser inte blivit utsatt för könsstypning. Det finns dock även fall där det har gått att fastställa att flickan har blivit könsstypad men där det inte har varit möjligt att styrka att brott begåtts.²⁰²

Det finns flera omständigheter som försvårar lagföringen av brott mot könsstypningslagen. Om en flicka har blivit könsstypad utomlands är det t.ex. sällan som den som har utfört själva ingreppet kan dömas vid svensk domstol. Om det är flickans vårdnadshavare eller någon annan person i Sverige som har tagit initiativ till könsstypningen kan de förvisso dömas till ansvar för t.ex. anstiftan eller medhjälp. Ofta är det dock svårt att bevisa att någon med anknytning till Sverige har varit inblandad om det inte är han eller hon som har utfört själva ingreppet.²⁰³ Det har även hänt att förundersökningar om brott mot könsstypningslagen har lagts ned för att flickans familj flyttat från Sverige.²⁰⁴ Som bl.a. Nationellt centrum för kvinnofrid och Länsstyrelsen i Östergötlands län har konstaterat har det alltså visat sig

¹⁹⁷ Prop. 1998/99:70 s. 1 och 7.

¹⁹⁸ Se prop. 2015/16:113 s. 1 och 56.

¹⁹⁹ Nationellt centrum för kvinnofrid, "Kvinnlig könsstypning", 2021-01-19, nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstypning/ (Hämtad 2021-02-11) och Länsstyrelsen i Östergötlands län, "Könsstypning av flickor och kvinnor", 2020, www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstypning/ (Hämtad 2021-02-18).

²⁰⁰ Länsstyrelsen i Östergötlands län, "Könsstypning av flickor och kvinnor", 2020, www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstypning/ (Hämtad 2021-02-18).

²⁰¹ Se t.ex. Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstypning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, 2011 s. 33 f. och prop. 2019/20:131 s. 27.

²⁰² Se Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstypning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, 2011 s. 33 f.

²⁰³ Riksåklagaren, Sammanställning av remissyttranden över promemorian Könsstypning – borttagande av kravet på dubbel straffbarhet (Ds 1999:3), p. 8, i: prop. 1998/99:70 s. 18 f. och Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstypning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, 2011 s. 32.

²⁰⁴ Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstypning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, 2011 s. 36.

vara svårt att lagföra personer som har utsatt flickor med anknytning till Sverige för brott mot könsstympningslagen.²⁰⁵

Även om könsstympning är förbjudet och kriminaliserat i Sverige sedan länge, har den svenska könsstympningslagen alltså inte utgjort något effektivt skydd mot könsstympning av flickor i *praktiken*. Detta kan kritiseras utifrån art. 24.3 i barnkonventionen och art. 5 a) i kvinnokonventionen som kräver att Sverige vidtar *effektiva* åtgärder för att förhindra att flickor utsätts för könsstympning. Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför viktigt att den straffrättsliga regleringen kring könsstympning faktiskt leder till att gärningspersonerna lagförs och straffas.²⁰⁶ Som FN:s kvinnokommitté och barnrättskommitté har påpekat:

Straffrättsliga påföljder måste genomdrivas konsekvent på sätt som bidrar till att skadliga sedvänjor förebyggs och avskaffas.²⁰⁷

3.5 Socialnämndens ansvar för att förhindra barnäktenskap och könsstympning av barn

3.5.1 Socialnämndens yttersta ansvar

Såväl FN:s kvinnokommitté som FN:s barnrättskommitté rekommenderar att Sverige vidtar åtgärder även på det förvaltningsrättsliga området för att stärka skyddet mot barnäktenskap, könsstympning och andra skadliga sedvänjor.²⁰⁸ Kommittéerna betonar även vikten av att

²⁰⁵ Se Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstympning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, 2011 s. 31 f. och 34 ff. samt Länsstyrelsen i Östergötlands län, “Könsstympning av flickor och kvinnor”, 2020, www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstympning/ (Hämtad 2021-02-18).

²⁰⁶ Jfr FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 40, 51 samt 55 o) och q).

²⁰⁷ FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 51.

²⁰⁸ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 55 c).

vidta åtgärder i förebyggande syfte för att skydda barn mot skadliga sedvänjor.²⁰⁹ Som jag har konstaterat ovan har Sverige vidtagit flera åtgärder på *civil- och straffrättens* område i syfte att bekämpa barnåktenskap och könsstymning. Innan införandet av regler om utreseförbud i LVU har det dock inte vidtagits några åtgärder som specifikt har syftat till att stärka det *förvaltningsrättsliga* skyddet mot barnåktenskap och könsstymning av barn, t.ex. i form av socialrättslig reglering. På socialrättens område finns det dock allmänna bestämmelser om socialtjänstens ansvar för barn som far illa. Dessa bestämmelser gäller även barn som riskerar att utsättas för barnåktenskap eller könsstymning.²¹⁰

Enligt 2 kap. 1 § 1 st och 4 § SoL har socialnämnden i varje kommun det yttersta ansvaret för att barn i den aktuella kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.²¹¹ Det följer även av 5 kap. 1 § SoL att socialnämnden har ett särskilt ansvar för att ge stöd och hjälp åt barn och unga. Om ett barn far illa är det således socialnämnden som har det yttersta ansvaret för att hjälpa barnet.²¹² Det yttersta ansvaret gäller även barn som riskerar att utsättas för barnåktenskap eller könsstymning i samband med utlandsresa.²¹³ Om det finns en risk för att ett barn förs utomlands för att bli bortgift eller könsstympad är socialnämnden därför skyldig att ingripa.²¹⁴ I ett inledande skede innebär det att nämnden i enlighet med 11 kap. 1 och 1 a §§ SoL har en skyldighet att skyndsamt inleda en utredning av barnets situation, för att se om nämnden behöver vidta några åtgärder enligt SoL eller LVU för att skydda barnet.²¹⁵

Om ett barn riskerar att utsättas för barnåktenskap eller könsstymning om han eller hon bor kvar hos sin familj kan det finnas ett behov av att omhänderta barnet för vård utanför hemmet. Barnet kan antingen omhändertas på frivillig väg enligt SoL eller tvångsmässigt med stöd av LVU.²¹⁶ Som huvudregel ska socialtjänstens insatser för barn som far illa ske i samförstånd med barnet och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i SoL

²⁰⁹ Se FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen) p. 40 samt 55 c) och k).

²¹⁰ Se prop. 2019/20:131 s. 60 och SOU 2018:69 s. 143.

²¹¹ Det yttersta ansvaret gäller som huvudregel barn som vistas i kommunen (se 2 a kap. 1 § SoL). Om barnet är bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen, är det dock bosättningskommunen som har det yttersta ansvaret för honom eller henne (2 a kap. 3 § SoL). I så fall är vistelsekommunens ansvar för barnet begränsat till akuta situationer (2 a kap. 2 § SoL). Ytterligare bestämmelser om ansvarsfördelningen mellan kommuner finns i 2 a kap. 4–12 §§ SoL.

²¹² Prop. 1989/90:28 s. 57.

²¹³ SOU 2018:69 s. 145.

²¹⁴ Prop. 2019/20:131 s. 60 och 73 f.

²¹⁵ SOU 2018:69 s. 146 och prop. 2019/20:131 s. 74.

²¹⁶ Prop. 2019/20:131 s. 60.

(1 § 1 st LVU). Denna princip kallas i förarbetena till LVU för “*frivillighetsprincipen*”.²¹⁷ Om det inte är möjligt att omhänderta barnet på frivillig väg, t.ex. för att vårdnadshavarna inte samtycker till vård utanför hemmet, kan det dock vara nödvändigt att besluta om tvångsvård med stöd av 2 eller 3 §§ LVU.²¹⁸ Som jag konstaterar i ett senare avsnitt finns det ofta skäl för tvångsvård enligt 2 § LVU när ett barn riskerar att bli bortgift eller könsstympad utomlands.²¹⁹ I så fall har socialnämnden ett ansvar att ansöka om sådan vård hos förvaltningsrätten.²²⁰ Om det finns en akut risk för att barnet förs utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas bör socialnämnden även överväga att omedelbart omhänderta barnet med stöd av 6 § LVU.²²¹ Som Titti Mattsson har påpekat kan det ibland vara barnets bästa att bli tvångsomhändertagen, även om det är en ingripande åtgärd.²²²

3.5.2 Tvångsvård enligt LVU som åtgärd mot barnäktenskap och könsstympning

3.5.2.1 Allmänt om tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU

Enligt 1 § 2 st LVU kan barn omhändertas med stöd av LVU om någon av de situationer som anges i 2 och/eller 3 §§ LVU föreligger. Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet kan barnet beredas vård med stöd av 2 § LVU (de s.k. *miljöfallen*). I situationer där barnet utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende kan barnet istället omhändertas med stöd av 3 § LVU (de s.k. *beteendefallen*). Det ska alltså finnas ett vårdbehov som antingen är hänförligt till barnets hemmiljö eller barnets eget beteende.²²³ Ett beslut om tvångsvård måste även vara förenligt med barnets bästa (se 1 § 5 st LVU).

²¹⁷ Prop. 1989/90:28 s. 38 (*Min kurs.*).

²¹⁸ Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 s. 1165.

²¹⁹ Se avs. 3.5.2.2 nedan.

²²⁰ Prop. 2019/20:131 s. 74. Jfr 4 § 1 st LVU där det framgår att beslut om tvångsvård enligt lagen meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.

²²¹ Se 11 kap. 1 a § 1 st SoL och SOU 2018:69 s. 146 not. 13.

²²² Se Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 s. 1165 och Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 101.

²²³ SOU 2015:71 s. 288.

Tvångsvård enligt LVU utgör ett undantag från den s.k. frivillighetsprincipen som vanligtvis gäller inom socialtjänstens verksamhet.²²⁴ I både miljö- och beteendefallen är det därför en förutsättning för tvångsvård att den behövliga vården inte kan ges med samtycke från barnets vårdnadshavare och, om barnet har fyllt 15 år, av barnet själv (1 § 2 st LVU). För att det ska anses föreligga ett samtycke till *behövlig* vård krävs dock att barnets vårdnadshavare, och eventuellt barnet om han eller hon är över 15 år, samtycker till den vård som socialnämnden bedömer är nödvändig i det enskilda fallet.²²⁵ Samtycket måste även vara tillförlitligt, dvs. det ska vara tillräckligt för att garantera att den behövliga vården faktiskt kan genomföras på frivillig väg. Det går därför att besluta om tvångsvård med stöd av 2 och 3 §§ LVU även i situationer där det förvisso finns ett samtycke till *behövlig* vård, men där det finns anledning att anta att samtycket inte är allvarligt menat eller kan komma att återkallas.²²⁶

Beslut om tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden (4 § 1 st LVU). I akuta situationer kan nämnden dock besluta att omedelbart omhänderta barnet i avvaktan på att förvaltningsrätten prövar ansökan om vård (se 6 § 1 st 1 och 2 p LVU).²²⁷ Tvångsvård med stöd av LVU ska alltid upphöra senast när barnet fyller 18 år i miljöfallen och senast när han eller hon fyller 21 år i beteendefallen (se 21 § 2 och 3 st LVU). Dessutom ska tvångsvården upphöra om det inte längre finns ett behov av vård med stöd av LVU (se 21 § 1 st LVU).

3.5.2.2 Tvångsvård enligt 2 § LVU – ofta möjligt men inte alltid tillräckligt

Som jag nämnt tidigare är det vanligast att barn som blir bortgifta eller könsstympade förs utomlands av sina vårdnadshavare eller någon annan närstående.²²⁸ I många fall kan barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa därför omhändertas med stöd av 2 § LVU.²²⁹ Tex. kan det i sådana situationer finnas skäl för tvångs-

²²⁴ Prop. 1989/90:28 s. 38 och 60. Jfr avs. 3.5.1 ovan.

²²⁵ Prop. 1979/80:1 s. 581.

²²⁶ Se a.st., Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 45 f. samt Fahlberg, Gunnar och Larsson, Monica, Socialtjänstlagarna, 2016 s. 115. Jfr RÅ 83 2:87 (II) och (III) där HFD ansåg att det saknades anledning att anta att vårdnadshavarnas samtycke inte var allvarligt menade och där förutsättningarna för tvångsvård således inte var uppfyllda.

²²⁷ Är situationen så akut att inte heller socialnämndens beslut kan avvaktas, kan socialnämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omedelbart omhändertagande (6 § 2 st LVU). Även domstolen kan i vissa fall besluta om omedelbart omhändertagande (se 6 § 3 st LVU).

²²⁸ Se dir. 2017:78 s. 3 f. samt SOU 2018:69 s. 113 f. och 165 f.

²²⁹ Se t.ex. prop. 2019/20:131 s. 67 och 74, SOU 2018:69 s. 149 och 188, Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 67 f. samt SOU 2015:71 s. 292 och 298.

vård enligt 2 § LVU på grund av “något annat förhållande i hemmet”.²³⁰ När det gäller könsstympling skulle man även kunna besluta om tvångsvård enligt 2 § LVU på grund av fysisk misshandel.²³¹ Det står alltså klart att det ofta går att omhänderta ett barn med stöd av 2 § LVU i situationer där barn riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympling utomlands. Samtidigt kommer jag i detta avsnitt visa att ett omhändertagande enligt 2 § LVU inte alltid är tillräckligt för att förhindra att barn utsätts för barnäktenskap eller könsstympling.

Tvångsvård med stöd av LVU ska alltid inledas utanför barnets eget hem men kan sedan övergå till vård i hemmet om det är bäst för barnet (11 § 2 st LVU). Det är socialnämnden som bestämmer hur vården ska ordnas och var barnet ska vistas under vårdtiden (11 § 1 st LVU). Ytterligare bestämmelser om vårdens innehåll och utformning finns i SoL (10 § 2 st LVU). Av SoL framgår bl.a. att socialnämnden ansvarar för att barn som behöver vårdas utanför sitt eget hem tas emot i ett familjehem, HVB-hem eller stödboende (6 kap. 1 § 1 st 1–3 p SoL).

Barn som är omhändertagna med stöd av 2 § LVU bör så långt det är möjligt placeras i ett familjehem. Om det av någon anledning inte går att placera barnet i ett familjehem kan han eller hon placeras i ett HVB-hem istället.²³² För barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck finns det särskilda HVB-hem som är inriktade på just denna målgrupp, s.k. skyddade boenden.²³³ Ett barn som har fyllt 16 år kan i vissa fall även placeras i ett stödboende, om det finns särskilda skäl för en sådan placering (6 kap. 1 § 1 st 3 p och 2 st SoL).

Enligt 14 § 1 st LVU har barnet som huvudregel rätt till umgänge med vårdnadshavare och föräldrar under vårdtiden. Rätten till umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare gäller dock endast om föräldern har umgängesrätt enligt dom, beslut av domstol eller avtal.²³⁴ Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med tvångsvården får socialnämnden dock besluta hur barnets umgänge med vårdnadshavare och föräldrar ska utövas (14 § 2 st 1 p LVU). Hur umgänget ska regleras är beroende av vad som är bäst för barnet.²³⁵ I de flesta fall anses det vara bäst för barnet att hålla kontakt med sin familj under vårdtiden. Om det finns

²³⁰ SOU 2018:69 s. 149.

²³¹ SOU 2015:71 s. 292, läst mot bakgrund av s. 290.

²³² Fahlberg, Gunnar och Larsson, Monica, Socialtjänstlagarna, 2016 s. 126.

²³³ Se 7 kap. 2 § SOSFS 2014:4 inkl. Socialstyrelsens allmänna råd till den bestämmelsen.

²³⁴ Prop. 2002/03:53 s. 87.

²³⁵ Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 165 f. Jfr principen om barnets bästa i 1 § 5 st LVU.

starka skäl kan barnets umgänge med vårdnadshavare och föräldrar dock begränsas. I vissa fall kan det vara nödvändigt att hindra föräldrar och andra vårdnadshavare från att ha någon kontakt med barnet över huvud taget.²³⁶ Socialnämnden skulle således kunna besluta om begränsningar i umgängesrätten i syfte att förhindra att barnet förs utomlands av en vårdnadshavare eller förälder under ett umgängestillfälle.²³⁷

Om det är nödvändigt för att skydda barnet kan socialnämnden även besluta att hemlighålla barnets vistelseort för vårdnadshavare och föräldrar med stöd av 14 § 2 st 2 p LVU. I så fall omfattas uppgiften om barnets vistelseort också av socialtjänstens sekretess enligt 26 kap. 1 och 2 §§ OSL.²³⁸ Ett sådant beslut kan bl.a. meddelas om det finns en risk för att barnet förs utomlands av sina föräldrar under vårdtiden.²³⁹

Numera kan socialnämnden även besluta om skyddad folkbokföring för barnet (se 14 § 4 st LVU och 30 § 3 st folkbokföringslagen). Det innebär att barnet folkbokförs på en annan ort än där barnet egentligen är bosatt (se 16 § 1 st folkbokföringslagen). T.ex. kan ett barn som är placerat i familjehem folkbokföras på en annan ort än den där familjehemmet finns för att förhindra att vårdnadshavarna får reda på var barnet befinner sig. Åtgärden kan användas för att skydda barnet från dennes vårdnadshavare i sådana situationer där det inte bedöms vara tillräckligt med beslut om begränsningar i umgängesrätten och hemlighållande av vistelseort enligt 14 § 2 st LVU.²⁴⁰

Eftersom ett beslut om tvångsvård enligt 2 § LVU kan förenas med bl.a. begränsningar i umgängesrätten och beslut om hemlighållande av vistelseort, så kan ett sådant omhändertagande i vissa fall förhindra att barnet förs utomlands i syfte att bli bortgift eller könsstympad under vårdtiden. Även om socialnämnden beslutar om total umgängesbegränsning, hemlighållande av vistelseort *och* skyddad folkbokföring, kan det dock finnas en risk för att barnet själv rymmer från sitt familjehem eller boende för att återvända till sin familj. Det kan därför finnas en risk för att barnet förs utomlands för att giftas bort eller könsstympas även om barnet är placerad i ett familjehem eller boende på hemlig ort.²⁴¹ Det kan också vara svårt att hindra ett barn från att avvika från sin placering om han eller hon är omhändertagen med

²³⁶ Prop. 1979/80:1 s. 601 f. samt prop. 1989/90:28 s. 73 f. och 115.

²³⁷ Se SOU 2018:69 s. 157 och 187.

²³⁸ Se Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 178.

²³⁹ SOU 2015:71 s. 541.

²⁴⁰ Prop. 2017/18:145 s. 61 f.

²⁴¹ Se SOU 2018:69 s. 187 och prop. 2019/20:131 s. 71.

stöd av 2 § LVU. Någon möjlighet att begränsa barnets rörelsefrihet genom att t.ex. placera honom eller henne på ett låst ungdomshem finns nämligen inte vid tvångsvård enligt 2 § LVU.²⁴² Ett beslut om hemlighållande av vistelseort hindrar inte heller barnet från att själv röja sin vistelseort för sin familj. Även av den anledningen kan det finnas en kvarstående risk för bortförande trots att barnet vårdas med stöd av LVU.²⁴³ Detta illustreras också i rättsfallet HFD 2015 ref. 7 som jag återkommer till i nästa avsnitt.²⁴⁴

Som såväl Utredningen om hedersrelaterad brottslighet som regeringen konstaterar i förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU kan det således finnas en risk för att ett barn utsätts för barnäktenskap eller könsstypning utomlands även om barnet redan är omhändertaget med stöd av 2 § LVU.²⁴⁵ Enligt Nationella Kompetensteamet vid Länsstyrelsen i Östergötlands län har det tidigare förekommit att barn som har varit omhändertagna med stöd av LVU har förts utomlands för att giftas bort.²⁴⁶

3.5.2.3 Tvångsvård enligt 3 § LVU – begränsat tillämpningsutrymme i ärenden om barnäktenskap och könsstypning

Tvångsvård enligt 3 § LVU kan som tidigare nämnts endast aktualiseras i situationer där barn utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (1 § 2 st jämte 3 § 1 st LVU). En avgörande förutsättning för tvångsvård enligt 3 § LVU är således att barnet *själv* agerar på ett sätt som medför en påtaglig risk för skada. Det ska med andra ord finnas ett vårdbehov på grund av barnets *eget beteende*.²⁴⁷ Att barnet riskerar att bli bortgift eller könsstympad av någon *annan*, t.ex. en vårdnadshavare, kan alltså inte *i sig* utgöra skäl för tvångsvård med stöd av 3 § LVU. En fråga som kan uppstå är dock hur man hanterar situationer där barnet genom sitt eget beteende försätter sig i en situation som riskerar att leda till att han eller hon utsätts för barnäktenskap eller könsstypning. Kan det t.ex. finnas skäl

²⁴² Jfr 12 § LVU där det framgår att ett barn som är omhändertaget på någon grund som anges i 3 § LVU i vissa fall kan placeras på ett särskilt ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse, SiS. Om barnet är placerat på ett sådant ungdomshem kan SiS bl.a. begränsa barnets rörelsefrihet, t.ex. genom att hindra barnet från att lämna hemmet (15 § LVU). Vid behov kan barnet även placeras på en låst avdelning (15 b § 1 st LVU).

²⁴³ Se SOU 2018:69 s. 187 och prop. 2019/20:131 s. 71.

²⁴⁴ Se avs. 3.5.2.3 nedan.

²⁴⁵ SOU 2018:69 s. 187 och prop. 2019/20:131 s. 71.

²⁴⁶ Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 23.

²⁴⁷ SOU 2015:71 s. 288 och 300.

för tvångsvård med stöd av 3 § LVU om barnet själv medverkar till en resa som syftar till att barnet ska gifta sig eller könsstympas? Eller om barnet i samband med ett omhändertagande enligt 2 § LVU väljer att återvända till eller på annat sätt ta kontakt med sin familj, trots att familjen planerar att gifta bort eller könsstympa barnet?

I detta sammanhang är det naturligtvis inte aktuellt att omhänderta barnet på grund av missbruk eller brottslig verksamhet.²⁴⁸ Frågan är således om det kan finnas skäl för vård enligt 3 § LVU på grund av något *annat socialt nedbrytande beteende* (jfr 3 § 1 st LVU). Med detta menas enligt förarbetena att barnet “beter sig på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer”.²⁴⁹ Det kan t.ex. handla om att barnet säljer sex eller umgås i kretsar där droger förekommer.²⁵⁰ De exempel som ges i förarbetena är dock inte uttömmande utan även andra beteenden kan utgöra ett socialt nedbrytande beteende i den mening som avses i 3 § LVU.²⁵¹ Samtidigt har de senaste årens praxis från HFD präglats av en mer restriktiv tolkning av rekvisitetet annat socialt nedbrytande beteende.²⁵² Exempelvis har HFD i två rättsfall från 2015 konstaterat att det inte utgör en tillräcklig grund för tvångsvård enligt 3 § LVU att barnet utsätter sig själv för en risk.²⁵³ Det första rättsfallet, HFD 2015 ref. 7, är särskilt intressant i detta sammanhang då det handlar om en flicka som blivit utsatt för hedersrelaterat våld av sin familj och som även löpte risk att utsättas för tvångsäktenskap utomlands.²⁵⁴

I HFD 2015 ref. 7 var frågan om flickan, N, skulle beredas vård med stöd av 3 § LVU. Hon var redan omhändertagen med stöd av 2 § LVU och hade placerats på ett skyddat boende. Socialnämnden hade även beslutat om umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort enligt 14 § LVU. N var dock ambivalent inställd till tvångsvården och agerade på ett sätt som riskerade att leda till att hennes vistelseort röjdes för familjen, bl.a. genom att ha telefonkontakt med familjemedlemmar och synas i en film på Facebook där det framgick var hon befann sig. Hon hade även rymt från boendet vid flera tillfällen. Socialnämnden bedömde därför att det fanns en påtaglig risk för att N skulle utsättas för hedersrelaterat våld av sin

²⁴⁸ Jfr prop. 1979/80:1 s. 582 f. och prop. 1989/90:28 s. 66 angående förutsättningarna för tvångsvård enligt 3 § LVU på grund av missbruk eller brottslig verksamhet.

²⁴⁹ Prop. 1989/90:28 s. 109.

²⁵⁰ Prop. 1989/90:28 s. 67 och 109.

²⁵¹ Se RÅ 2000 ref. 33 och Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 82.

²⁵² Leviner, Pernilla, En analys av LVU-rekvisitet ”socialt nedbrytande beteende” i ljuset av HFD 2015 ref. 7: förutsättningar för att omhänderta unga vuxna på grund av risk för hedersrelaterat våld och förtryck i svensk rätt, NST 15–16.2017 s. 168 f.

²⁵³ HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42.

²⁵⁴ Se HFD 2015 ref. 7.

familj trots att hon redan var placerad på ett skyddat boende på hemlig ort i enlighet med 2 och 14 §§ LVU. Nämnden beslutade därför att omedelbart omhänderta N med stöd av 6 § LVU för att sedan ansöka om att bereda henne vård enligt 3 § LVU. I samband med det omedelbara omhändertagandet beslutade nämnden att flytta N till ett låst SiS-hem.²⁵⁵ Det är nämligen endast barn som är omhändertagna på grund av sitt eget beteende som kan placeras på ett sådant ungdomshem (se 12 och 15 §§ LVU).

Även om N riskerade att utsättas för hedersrelaterat våld om hennes vistelseort röjdes, ansåg HFD dock att hennes beteende inte utgjorde ett socialt nedbrytande beteende i den mening som avses i 3 § LVU.²⁵⁶ Vid bedömningen tog HFD särskilt hänsyn till det faktum att ett omhändertagande enligt den bestämmelsen kan förenas med inskränkningar i bl.a. rörelsefriheten:

I fråga om unga som omhändertagits med stöd av [3 § LVU] och som har placerats i hem för särskild tillsyn (särskilda ungdomshem) ger lagen den som ansvarar för vården särskilda befogenheter som medger långtgående inskränkningar av den unges rörelsefrihet och personliga integritet (15-20 b §§). Tillämpningen av 3 § får därför inte sträckas utöver vad som en rimlig tolkning av ordalydelsen av paragrafen kan anses innefatta. Enbart det förhållandet att den unge utsätter sig för risk innebär inte att det föreligger ett beteende som kan betecknas som socialt nedbrytande. (...) N:s agerande kan visserligen ha inneburit att hon röjt sin vistelseort och att hon därmed utsätts för fara. Beteendet framstår emellertid snarast som ett obetänksamt handlande av en ung människa och inte som ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i LVU.²⁵⁷

Genom HFD 2015 ref. 7 har dörren således stängts när det kommer till att besluta om tvångsvård enligt 3 § LVU för att förhindra att ett barn som är omhändertaget med stöd av 2 § LVU själv röjer sin vistelseort för sin familj, även om barnet riskerar att föras utomlands i syfte att giftas bort eller könsstympas om vistelseorten röjs. En fråga som har diskuterats är dock om detta även gäller situationer där det finns risk för att barnet förs bort till följd av att han eller hon återvänder till sin familj under pågående vård enligt 2 § LVU. I Utredningen om hedersrelaterad brottslighet konstateras att det är "osäkert" om vård enligt 3 § LVU kan beslutas i

²⁵⁵ HFD 2015 ref. 7.

²⁵⁶ HFD 2015 ref. 7.

²⁵⁷ HFD 2015 ref. 7.

sådana fall.²⁵⁸ Som utredningen framhåller finns det kammarrättspraxis som talar i båda riktningarna.²⁵⁹ Något tydligt svar ges inte heller i den efterföljande propositionen.²⁶⁰ Huruvida 3 § LVU kan tillämpas i sådana situationer är således oklart. Det kan dock konstateras att tillämpningsutrymmet är begränsat mot bakgrund av den princip som slagits fast i HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42, nämligen att det inte utgör skäl för tvångsvård enligt 3 § LVU att barnet utsätter sig själv för en risk.²⁶¹

Möjligen finns det ett större utrymme att tillämpa 3 § LVU i situationer där det finns en påtaglig risk för att barnet *själv* väljer att resa utomlands för att t.ex. gifta sig.²⁶² I ett sådant scenario finns det ju nämligen ett mer självständigt agerande från barnets sida, jämfört med situationer där barnet endast agerar på ett sätt som ökar risken för att någon *annan* gifter bort eller könsstympar barnet. T.ex. menar Kammarrätten i Sundsvall att det kan finnas skäl för tvångsvård med stöd av 3 § LVU i sådana fall.²⁶³ Även detta är dock en oklar rättsfråga.

3.6 Svårt att hjälpa barn som redan blivit bortförda

Som tidigare nämnts har socialnämnden i varje kommun det yttersta ansvaret när det kommer till att förhindra barnäktenskap och könsstympling av barn i en svensk kontext.²⁶⁴ Av 2 a kap. 1 och 3 §§ SoL framgår att det yttersta ansvaret i första hand gäller barn som vistas eller är bosatta i den aktuella kommunen. I princip upphör alltså det yttersta ansvaret om ett barn bosätter sig i ett annat land. Socialnämndens yttersta ansvar anses dock kvarstå om barnet endast befinner sig i utlandet tillfälligt och avser att återvända till Sverige.²⁶⁵ Så anses också vara fallet i situationer där ett barn som bor i Sverige förs utomlands av exempelvis en förälder i syfte att giftas bort eller könsstympas. Skyldigheten för socialnämnden att vidta

²⁵⁸ SOU 2018:69 s. 149.

²⁵⁹ Se a.st., med hänvisning till Kammarrätten i Stockholms dom den 14 januari 2010 i mål nr 7473-09, Kammarrätten i Stockholms dom den 24 mars 2014 i mål nr 386-14, Kammarrätten i Sundsvalls dom den 16 juni 2015 i mål nr 914-15 och Kammarrätten i Stockholms dom den 17 juli 2015 i mål nr 4414-15 (a.st. not. 20).

²⁶⁰ Jfr prop. 2019/20:131 s. 68.

²⁶¹ Se HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42.

²⁶² Jfr avs. 4.3.2 nedan om utreseförbud på grund av resor som sker på barnets initiativ.

²⁶³ Se Kammarrätten i Sundsvall, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-07 s. 2.

²⁶⁴ Se 2 kap. 1 § 1 st och 4 § SoL samt SOU 2018:69 s. 145.

²⁶⁵ Socialstyrelsen, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter – Meddelandeblad, 2004 (reviderat 2006) s. 2 och Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 143. Jfr RÅ 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70 angående socialnämndens skyldighet att bevilja ekonomiskt bistånd till personer som vistas utomlands.

åtgärder för att skydda barn mot barnäktenskap och könsstymning gäller således även barn som redan blivit bortförda.²⁶⁶ Även svenska ambassader och andra utlandsmyndigheter kan ha ett ansvar för att hjälpa barn som blivit bortförda i dessa syften. I bästa fall kan utlandsmyndigheterna således förmedla kontakten mellan barnet och socialtjänsten i Sverige.²⁶⁷

Barn som blivit bortförda kan t.ex. beviljas ekonomiskt bistånd för att ha råd med hemresan till Sverige, antingen av socialnämnden med stöd av 4 kap. 1 § SoL eller av svenska utlandsmyndigheter enligt lagen om konsulärt ekonomiskt bistånd.²⁶⁸ Det går även att utfärda ett provisoriskt pass för barnet med stöd av 11 § 1 och 2 st PassL om det behövs för att han eller hon ska kunna återvända till Sverige. I situationer där barnet riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstymning i utlandet kan ett sådant pass meddelas utan vårdnadshavarnas medgivande i enlighet med 11 § 2 st PassL.²⁶⁹

Samtidigt som det i *teorin* finns vissa möjligheter att besluta om insatser enligt bl.a. SoL för att hjälpa barn som blivit bortförda, är det dock sällan dessa regler faktiskt kan tillämpas i *praktiken*. Inom folkrätten finns bestämmelser som kraftigt begränsar möjligheten för svenska myndigheter att hjälpa barn som förts utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstymmas. Exempelvis har svenska utlandsmyndigheter en skyldighet enligt art. 55 i Wienkonventionen om konsulära förbindelser att respektera den lagstiftning som gäller i den andra staten.²⁷⁰ Möjligheten för svenska utlandsmyndigheter att ingripa är särskilt små, om inte obefintliga, om barnet förs till ett land där han eller hon är medborgare i.²⁷¹ Det är inte heller ovanligt att barn som förs utomlands i dessa syften förs till länder där barnet har medborgarskap.²⁷² Barn med tillfälliga uppehållstillstånd i Sverige är också en utsatt grupp då de inte ens omfattas av utlandsmyndigheternas konsulära uppdrag.²⁷³ Barn med utländsk bakgrund är alltså särskilt utsatta i detta sammanhang. Detta kan kritiseras utifrån förbudet

²⁶⁶ Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, 2020 s. 143 och SOU 2018:69 s. 145.

²⁶⁷ Se SOU 2018:69 s. 164 ff.

²⁶⁸ Socialstyrelsen, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter – Meddelandeblad, 2004 (reviderat 2006) s. 2 ff. samt SOU 2018:69 s. 145 och 164 ff.

²⁶⁹ Socialstyrelsen, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter – Meddelandeblad, 2004 (reviderat 2006) s. 4 f. och SOU 2018:69 s. 156 f.

²⁷⁰ SOU 2018:69 s. 164 och 167.

²⁷¹ SOU 2018:69 s. 164 ff. och 172 samt Sveriges ambassad i Nairobi, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27 s. 2.

²⁷² SOU 2018:69 s. 166.

²⁷³ SOU 2018:69 s. 165 och Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 8.

mot diskriminering i art. 2.1 i barnkonventionen som kräver att *alla* barn med anknytning till Sverige ges samma skydd mot bl.a. skadliga sedvänjor enligt art. 24.3.²⁷⁴

I många fall är det även praktiskt omöjligt för barn som blivit bortförda att över huvud taget ta sig till en utlandsmyndighet för att söka hjälp. Exempelvis är det ofta svårt för barnet att lyckas fly från den eller de personer som fört barnet ut ur Sverige. I många delar av världen har svenska utlandsmyndigheter inte heller möjlighet att bedriva konsulär verksamhet, t.ex. på grund av säkerhetsläget i landet. Om barnet förs till ett sådant land – vilket inte sällan är fallet – finns det alltså ingen svensk utlandsmyndighet att söka hjälp hos.²⁷⁵

Det ska tilläggas att det inte finns något formellt hinder mot att besluta om tvångsvård enligt 2 eller 3 §§ eller omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU för barn som befinner sig i utlandet. Normalt sett är det dock inte möjligt att verkställa ett beslut om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande förrän barnet återvänder till Sverige.²⁷⁶ Att ingripa med stöd av LVU är alltså en möjlig, men inte särskilt effektiv, åtgärd om barnet redan har lämnat Sverige.

Sammanfattningsvis är möjligheterna för svenska myndigheter att hjälpa barn som redan har förts utomlands således mycket begränsade. Som Utredningen om hedersrelaterad brottslighet och regeringen konstaterar i förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU är det därför särskilt viktigt att det finns tvångsåtgärder som kan vidtas i syfte att förhindra att barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstypning lämnar Sverige från första början.²⁷⁷

²⁷⁴ Jfr SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

²⁷⁵ SOU 2018:69 s. 164 ff.

²⁷⁶ Socialstyrelsen, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter – Meddelandeblad, 2004 (reviderat 2006) s. 3 samt SOU 2018:69 s. 150 f. och 168 f.

I vissa fall kan ett beslut om tvångsvård enligt LVU verkställas av utländska myndigheter i enlighet med Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention. Det är dock vanligt att barn som förs utomlands i syfte att bli bortgifta eller könsstypade förs till länder som inte omfattas av dessa överenskommelser, se SOU 2018:69 s. 186 f. och 173.

²⁷⁷ Se SOU 2018:69 s. 17 och 172 samt prop. 2019/20:131 s. 62.

3.7 Behov av ytterligare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn

Som jag konstaterat ovan utgör både barnäktenskap och könsstympning av flickor en allvarlig kränkning av barnets mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen, bl.a. art. 24.3. Det följer således av barnkonventionen att Sverige har en skyldighet att vidta effektiva åtgärder för att bekämpa barnäktenskap och könsstympning av barn. Denna skyldighet gäller alla barn, oavsett om barnet är svensk medborgare eller inte.²⁷⁸ Barnäktenskap och könsstympning av flickor strider också mot ett flertal andra folkrättsliga åtaganden som Sverige har, både på internationell och europeisk nivå.²⁷⁹ Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför av största vikt att alla barn som bor i Sverige tillförsäkras ett effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning.

De senaste decennierna har Sverige vidtagit en rad olika åtgärder för att stärka skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av flickor i en svensk kontext. De civilrättsliga reglerna kring barnäktenskap har skärpts vid flera tillfällen och sedan 2014 kan inga barn ingå civilrättsligt giltiga äktenskap i Sverige.²⁸⁰ Från och med 2019 erkänns inte heller utländska barnäktenskap i Sverige, åtminstone inte om någon av makarna fortfarande är under 18 år.²⁸¹ Därutöver har gärningar som innebär att barn utsätts för tvångsäktenskap eller könsstympning kriminaliserats.²⁸² Det finns även allmänna bestämmelser i SoL och LVU som kan utgöra ett visst skydd mot barnäktenskap och könsstympning av barn i samband med utlandsresa.²⁸³ Exempelvis finns det ofta förutsättningar för tvångsvård med stöd av 2 § LVU i situationer där ett barn riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands.²⁸⁴

Trots att flera åtgärder vidtagits på bl.a. civilrättens och straffrättens område förekommer det dock att barn som är bosatta i Sverige utsätts för barn- och tvångsäktenskap samt könsstympning i samband med utlandsresa. Nationella Kompetensteamet för hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län har haft flera ärenden som rör barn som

²⁷⁸ Se avs. 3.2.1 ovan.

²⁷⁹ Se avs. 3.2.2 ovan.

²⁸⁰ Se 2 kap. 1 § ÄktB och avs. 3.3 ovan.

²⁸¹ Se 1 kap. 8 a § 1 st 1 p och 2 st IÄL och avs. 3.3 ovan.

²⁸² Se avs. 3.4 ovan.

²⁸³ Se avs. 3.5 ovan.

²⁸⁴ Se avs. 3.5.2.2 ovan.

har förts utomlands i syfte att bli bortgifta eller könsstympas.²⁸⁵ Särskilt oroväckande är att vissa av dessa barn har förts bort under tiden som de varit omhändertagna med stöd av LVU.²⁸⁶ Även svenska utlandsmyndigheter har vittnat om fall där barn med anknytning till Sverige har förts utomlands för att giftas bort eller könsstympas.²⁸⁷ Som både utredningen och regeringen konstaterar i förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU har tidigare åtgärder på området alltså inte varit tillräckliga för att förhindra att barn förs utomlands i dessa syften.²⁸⁸

Problemet förvärras dessutom av det faktum att det är mycket svårt för svenska myndigheter att ingripa när ett barn väl förts utomlands. Detta gäller särskilt om barnet förs till ett land där han eller hon är medborgare och/eller om barnet endast har ett tidsbegränsat uppehållstillstånd i Sverige.²⁸⁹ Tidigare har vi alltså haft en situation där det varken har funnits regler som effektivt förhindrar att barn över huvud taget *lämnar* Sverige i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas, eller regler som gör det möjligt för svenska myndigheter att effektivt hjälpa barn som redan blivit bortförda att *återvända* till Sverige. Sammanfattningsvis har skyddet mot barnäktenskap och könsstympning av barn således varit bristfälligt, vilket är problematiskt ur ett barnrättsligt perspektiv. Som regeringen konstaterar i förarbetena till reglerna om utreseförbud i LVU har det därför funnits ett behov av att vidta ytterligare åtgärder mot barnäktenskap och könsstympning av barn i samband med utlandsresa – åtgärder som förhindrar att barn över huvud taget lämnar landet i dessa syften.²⁹⁰ Men är de nya reglerna om utreseförbud i LVU verkligen lösningen på problemet? Detta kommer jag att diskutera i kommande kapitel.

²⁸⁵ Se t.ex. Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 22 ff. och 48 samt Länsstyrelsen i Östergötlands län, Underlag till en nationell handlingsplan för arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor, 2018 s. 4.

²⁸⁶ Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, 2017 s. 23.

²⁸⁷ SOU 2018:69 s. 163 f.

²⁸⁸ Se SOU 2018:69 s. 17 och 140 och prop. 2019/20:131 s. 28 f. och 62.

²⁸⁹ Se avs. 3.6 ovan.

²⁹⁰ Jfr prop. 2019/20:131 s. 60 ff.

4 Utreseförbud enligt LVU

4.1 Inledning

I detta kapitel introduceras de nya reglerna om utreseförbud i LVU. Först ges en redogörelse för lagstiftningsprocessen som ledde fram till att reglerna om utreseförbud infördes den 1 juli 2020 (*avsnitt 4.2*). Därefter behandlas de närmare förutsättningarna för att besluta om utreseförbud enligt 31 a § LVU (*avsnitt 4.3*) respektive tillfälligt utreseförbud (*avsnitt 4.4*). Kapitlet avslutas med en sammanfattning av de viktigaste slutsatserna (*avsnitt 4.5*).

4.2 Utredningen om hedersrelaterad brottslighet

4.2.1 Införandet av regler om utreseförbud i LVU

Den 9 mars 2017 tillsatte regeringen en utredning som syftade till att stärka skyddet mot hedersrelaterad brottslighet i Sverige.²⁹¹ Utredningen har senare fått namnet *Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv*.²⁹² I ett tilläggsdirektiv den 29 juni 2017 gav regeringen även i uppdrag till utredningen att undersöka möjligheterna att införa regler som förhindrar att personer som är bosatta i Sverige utsätts för barnäktenskap och könsstypning utomlands.²⁹³

Utredningen om hedersrelaterad brottslighet lade fram sitt slutbetänkande *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* i augusti 2018.²⁹⁴ I betänkandet konstaterades att det rättsliga skyddet mot barnäktenskap och könsstypning av barn i samband med utlandsresa var bristfälligt då det fortfarande förekommer att barn som bor i Sverige blivit bortgifta eller könsstypade utomlands. Enligt utredningen fanns det därför ett behov av att införa regler om *utreseförbud* i LVU för att förhindra att barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstypning utomlands över huvud taget lämnar Sverige.²⁹⁵ Utredningen ansåg även att ett

²⁹¹ Se dir. 2017:25 s. 1.

²⁹² Ju 2017:06. I uppsatsen benämnd som *Utredningen om hedersrelaterad brottslighet*, se förkortningslista.

²⁹³ Se dir. 2017:78 s. 1.

²⁹⁴ Se SOU 2018:69 s. 3 f.

²⁹⁵ Se t.ex. SOU 2018:69 s. 17 f. och 177. Jfr avs. 3.7 ovan.

beslut om utreseförbud skulle leda till passhinder och passåterkallelse enligt PassL.²⁹⁶ En majoritet av remissinstanserna var positiva till utredningens förslag i stort.²⁹⁷ Flera remissinstanser riktade dock kritik mot vissa delar av förslaget.²⁹⁸

Även regeringen instämde i utredningens förslag som helhet. Den 19 mars 2020 lade regeringen därför fram propositionen *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*.²⁹⁹ I denna kom regeringen bl.a. fram till att det fanns ett behov av att införa regler om utreseförbud i LVU för att förhindra att barn med anknytning till Sverige utsätts för barnnäktenskap eller könsstympning utomlands.³⁰⁰ Regeringen höll även med utredningen om att ett utreseförbud skulle utgöra skäl för passåterkallelse samt hinder mot utfärdande av nytt pass för barnet.³⁰¹ Med beaktande av remissinstansernas synpunkter valde regeringen dock att göra flera ändringar i utredningens förslag, bl.a. i fråga om förutsättningarna för utreseförbud enligt 31 a § LVU. Exempelvis ansåg regeringen att beviskravet *risk* som utredningen föreslagit var alltför lågt ställt och att det istället skulle krävas en *påtaglig risk* vid beslut om utreseförbud.³⁰² Regeringen höll inte heller med utredningen om att det skulle vara ett krav att barnet riskerade att *föras utomlands* av någon annan utan ansåg att även resor som barnet gör på egen hand skulle omfattas av reglerna om utreseförbud.³⁰³

Sveriges riksdag beslutade den 27 maj 2020 att bifalla regeringens förslag om utreseförbud i sin helhet och den 1 juli 2020 trädde de nya reglerna slutligen i kraft.³⁰⁴ Det huvudsakliga syftet och ändamålet med reglerna om utreseförbud är enligt förarbetena att “motverka att

²⁹⁶ SOU 2018:69 s. 182.

²⁹⁷ Se bl.a. Barnombudsmannen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 2, Jämställdhetsmyndigheten, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-21 s. 6, Socialstyrelsen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 2, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 1 och 6 f., UNICEF Sverige, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 2 och Rädda Barnen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27 s. 1 f.

²⁹⁸ Se t.ex. Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 2, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 1 och 6, Förvaltningsrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1 och Kammarrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1 f.

²⁹⁹ Prop. 2019/20:131.

³⁰⁰ Se prop. 2019/20:131 s. 1 och 61.

³⁰¹ Se prop. 2019/20:131 s. 91 ff.

³⁰² Se prop. 2019/20:131 s. 70 f.

³⁰³ Se prop. 2019/20:131 s. 72 f.

³⁰⁴ Se bet. 2019/20:JuU23 s. 1, rskr. 2019/20:272 och 2020 års lag om ändring i LVU.

barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas”.³⁰⁵ Enligt regeringen utgör den nya regleringen även en viktig beståndsdel i det övergripande arbetet mot att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck i en svensk kontext.³⁰⁶

4.2.2 Andra åtgärder mot hedersrelaterad brottslighet

Förslaget om att införa regler om utreseförbud i LVU var ett av flera lagförslag som regeringen lade fram i ovan nämnda proposition.³⁰⁷ Förutom regler om utreseförbud föreslog regeringen även att ett nytt *barnäktenskapsbrott* skulle införas i BrB. Dessutom lade regeringen fram förslag om att införa en ny *straffskärpningsgrund* för hedersrelaterad brottslighet.³⁰⁸ Samtliga lagförslag bifölls av riksdagen och trädde i kraft den 1 juli 2020.³⁰⁹

Det nya *barnäktenskapsbrottet* innebär att samtliga personer som förmår ett barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse numera kan dömas till fängelse i högst fyra år (4 kap. 4 c § 3 st BrB). Det krävs inte att gärningspersonen har haft uppsåt till omständigheten att offret är under 18 år, utan det räcker att personen varit oaktsam beträffande offrets ålder (4 kap. 4 c § 3 st BrB). Även försök, förberedelse och stämpling till barnäktenskapsbrott är kriminaliserat (4 kap. 10 § BrB).

Till skillnad från vad som gäller för äktenskapstvång, krävs det inte att gärningen begås genom olaga tvång eller utnyttjande av offrets utsatta belägenhet för att någon ska dömas för barnäktenskapsbrott. En person kan alltså dömas för barnäktenskapsbrott även i situationer där det inte förekommit, eller i varje fall inte går att bevisa, att barnet tvingats till att ingå äktenskap genom användning av olaga tvång eller utnyttjande av barnets utsatta belägenhet.³¹⁰ Det ska dock tilläggas att alla som utsätter ett barn för barnäktenskap numera ska dömas för barnäktenskapsbrott. Även i situationer där rekvisiten för äktenskapstvång är uppfyllda ska gärningspersonen alltså dömas för barnäktenskapsbrott om offret är ett barn.³¹¹

³⁰⁵ Prop. 2019/20:131 s. 62.

³⁰⁶ Se prop. 2019/20:131 s. 29 f.

³⁰⁷ Dvs. prop. 2019/20:131.

³⁰⁸ Prop. 2019/20:131 s. 1.

³⁰⁹ Se bet. 2019/20:JuU23 s. 1 och rskr. 2019/20:272.

³¹⁰ SOU 2018:69 s. 14 och prop. 2019/20:131 s. 40 ff. Jfr 4 kap. 4 c § 1 st BrB om äktenskapstvång.

³¹¹ Prop. 2019/20:131 s. 47.

Förhoppningen är att införandet av ett särskilt barnäktenskapsbrott ska leda till fler fällande domar än vad som tidigare varit fallet.³¹² Om så också blir fallet återstår dock att se.

I samband med att barnäktenskapsbrottet infördes utvidgades också bestämmelsen om vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Numera är det således även kriminaliserat att förmå ett barn att resa utomlands i syfte att han eller hon ska utsättas för barnäktenskap (se 4 kap. 4 d § BrB). På grund av detta har lagstiftaren valt att ändra namnet på det aktuella brottet till *vilseledande till äktenskapsresa*.³¹³

Dessutom har en ny *straffskärpningsgrund* införts i BrB för brott med hedersmotiv. Det innebär att det ses som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (se 29 kap. 2 § 10 p BrB). Straffskärpningsgrunden är inte begränsad till vissa typer av brott utan gäller samtliga brott som har begåtts med hedersmotiv.³¹⁴ Enligt förarbetena är syftet med straffskärpningsgrunden att “tydliggöra och markera att brott med hedersmotiv ofta bör åsättas ett högre straffvärde än annan likartad brottslighet som inte är hedersrelaterad”.³¹⁵

4.3 Beslut om utreseförbud

4.3.1 Allmänt om utreseförbud

De nya reglerna om utreseförbud i LVU gör det möjligt att förbjuda den som är under 18 år att resa utomlands om det finns en påtaglig risk för att han eller hon förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas (31 a § LVU). Utreseförbud kan alltså endast beslutas för barn och inte unga vuxna.³¹⁶ Vidare ska det finnas en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i något av de syften som anges i bestämmelsen. Det är således endast situationer där barn riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands som omfattas av

³¹² Se prop. 2019/20:131 s. 43. Jfr avs. 3.4.1 ovan.

³¹³ Se prop. 2019/20:131 s. 51

³¹⁴ Se prop. 2019/20:131 s. 38.

³¹⁵ Prop. 2019/20:131 s. 33.

³¹⁶ Prop. 2019/20:131 s. 67.

bestämmelsen.³¹⁷ Dessutom måste ett utreseförbud vara förenligt med barnets bästa (se 1 § 5 st LVU). Utreseförbud kan beslutas även för barn med utländskt medborgarskap.³¹⁸

Av 31 b § 1 st LVU följer att beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Det är alltså förvaltningsrätten som prövar om förutsättningarna för utreseförbud i 31 a § LVU är uppfyllda.³¹⁹ Om barnet eller någon annan part i målet är missnöjd med förvaltningsrättens beslut om utreseförbud, kan beslutet överklagas till kammarrätten.³²⁰ Kammarrättens dom kan i sin tur överklagas till HFD, men då krävs prövningstillstånd.³²¹ I de allra flesta fall kommer det därför vara förvaltningsrätten eller kammarrätten som fattar det slutgiltiga beslutet om utreseförbud.³²²

Ett utreseförbud innebär i första hand ett förbud för barnet mot att resa utomlands.³²³ Om barnet är svensk medborgare medför utreseförbudet även hinder mot att utfärda pass för barnet enligt 7 a § 1 st PassL och skäl för återkallelse av redan utfärdade pass enligt 12 § 1 st 10 p PassL. Jag kommer dock att återkomma till den närmare innebörden av ett utreseförbud i nästa kapitel. I detta avsnitt fokuserar jag på förutsättningarna för att över huvud taget besluta om utreseförbud.

4.3.2 Förs utomlands eller lämnar Sverige

Utredningen om hedersrelaterad brottslighet ansåg att en förutsättning för utreseförbud skulle vara att det finns en risk för att barnet *förs utomlands* av någon annan, t.ex. för att bli bortgift eller könsstympad av sin familj. Enligt utredningens förslag skulle det alltså inte vara möjligt

³¹⁷ Prop. 2019/20:131 s. 68.

³¹⁸ Prop. 2019/20:131 s. 93. Som huvudregel krävs dock att barnet har sin hemvist i Sverige för att svenska domstolar och förvaltningsmyndigheter ska vara behöriga att ingripa med stöd av LVU, se prop. 2019/20:131 s. 69 och prop. 2018/19:102 s. 16 ff.

³¹⁹ Se prop. 2019/20:131 s. 76 f. Vad socialnämndens ansökan om utreseförbud ska innehålla framgår av 31 b § 2 st LVU.

³²⁰ Se 33 § och 2 st FPL samt prop. 2019/20:131 s. 87.

Enligt 36 § 2 och 3 st LVU är det dock endast barn som har fyllt 15 år som har rätt att föra sin egen talan i mål om utreseförbud och tillfälligt utreseförbud. Barn under 15 år kan alltså inte överklaga beslutet själv, se prop. 2019/20:131 s. 87. Möjligen kan barn som inte har fyllt 15 år istället ha rätt att överklaga beslutet genom sin ställföreträdare, jfr RÅ 2006 ref. 10 och HFD 2014 ref. 38 om rätten för yngre barn att överklaga beslut om tvångsvård enligt LVU med hjälp av sin ställföreträdare.

³²¹ Se 33 § 1 och 2 st FPL samt 35 § 1 st FPL. Om prövningstillstånd inte meddelas, står kammarrättens beslut om utreseförbud fast (35 § 2 st FPL).

³²² Än så länge har inget mål om utreseförbud prövats av HFD.

³²³ Se 31 a § LVU och prop. 2019/20:131 s. 84.

att besluta om utreseförbud på grund av att det finns risk för att barnet *själv* väljer att lämna Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.³²⁴ Detta kritiserades dock av flera remissinstanser, bl.a. Kammarrätten i Stockholm och Sveriges Kommuner och Regioner.³²⁵ Regeringen instämde i remissinstansernas kritik:

Grundprincipen är att barn inte ska tillerkännas möjligheten att ta ställning till de långtgående konsekvenser och rättsverkningar som äktenskap innebär. I likhet med ett flertal remissinstanser anser regeringen att en ordning som undantar helt självständiga resor riskerar att medföra avgränsningsproblem. Det kan, särskilt mot bakgrund av de kontrollerande och patriarkala inslag som kan förekomma i sammanhangen och som kan påverka barnets inställning och agerande, vara svårt att avgöra om det är fråga om en helt självständig resa eller om någon annan verkar för att en sådan resa ska komma till stånd.³²⁶

Regeringen valde därför att lägga till uttrycket “lämnar Sverige” i 31 a § LVU för att markera att utreseförbud även kan beslutas i situationer där det finns en påtaglig risk för att barnet själv väljer att resa utomlands för att gifta sig eller könsstympas. För att beslut om utreseförbud ska kunna meddelas är det således tillräckligt att konstatera att det finns en påtaglig risk för att barnet *antingen* förs utomlands av någon annan *eller* själv lämnar Sverige i något av de syften som anges i 31 a § LVU. Det avgörande är alltså att det ska finnas en påtaglig risk för att barnet kommer att *resa utomlands*, inte vem som tar initiativ till en sådan resa.³²⁷

4.3.3 Syftet med resan

För det första kan utreseförbud meddelas om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå *äktenskap* eller en *äktenskapsliknande* förbindelse (31 a § LVU). Utlandsresan ska alltså ha som syfte att barnet ska gifta sig, antingen genom att ingå ett civilrättsligt giltigt äktenskap eller en s.k. äktenskapsliknande för-

³²⁴ Se SOU 2018:69 s. 189.

³²⁵ Se Kammarrätten i Sundsvall, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-07 s. 2 och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (f.d. Sveriges Kommuner och Landsting [SKL]), Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-17 s. 1.

³²⁶ Prop. 2019/20:131 s. 73.

³²⁷ Prop. 2019/20:131 s. 72 f. och 109.

bindelse.³²⁸ Begreppet “äktenskapsliknande förbindelse” har samma betydelse i detta sammanhang som i 4 kap. 4 c § BrB om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.³²⁹

Som regeringen har påpekat kan en äktenskapsliknande förbindelse vara minst lika begränsande för barnet som ett civilrättsligt giltigt äktenskap. Exempelvis medför en äktenskapsliknande förbindelse i regel både personliga och ekonomiska konsekvenser för barnet, som i praktiken liknar de rättsliga verkningarna av ett juridiskt giltigt äktenskap.³³⁰ Utifrån ett barnrättsligt perspektiv är det därför positivt att reglerna om utreseförbud även medför ett skydd mot sådana äktenskapsliknande förbindelser. Därmed går det inte heller att kringgå reglerna om utreseförbud genom att låta barnet ingå ett informellt äktenskap istället.³³¹ Det är inte heller otänkbart att det hade kunnat uppstå bevisvårigheter om socialnämnden varit tvungen att bevisa att det finns en påtaglig risk för att barnet kommer att ingå just ett *civilrättsligt giltigt* barnäktenskap. Nu räcker det att konstatera att det finns konkreta omständigheter som talar för att barnet riskerar att utsättas för någon form av barnäktenskap utomlands – formellt eller informellt.³³²

Det ska även tilläggas att det inte måste vara fråga om ett tvångsäktenskap i den mening som avses i 4 kap. 4 c § 1 st BrB för att förutsättningarna för utreseförbud ska vara uppfyllda. Utreseförbud kan alltså beslutas både i situationer där barnet riskerar att bli bortgift mot sin vilja och i situationer där det finns en risk för att barnet reser utomlands i syfte att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse som han eller hon samtycker till.³³³ Det är dock vanligast att barnäktenskap ingås mot barnets egna vilja.³³⁴

För det andra kan utreseförbud meddelas om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att *könsstympas* (31 a § LVU). Med detta menas att det ska finnas en påtaglig risk för att en flicka utsätts för brott enligt könsstympningslagen i samband med utlandsresa. Det är dock inget krav att det har inletts en förundersökning där en

³²⁸ Prop. 2019/20:131 s. 109. Jfr avs. 2.2 ovan.

³²⁹ Prop. 2019/20:131 s. 68 och 109. Jfr definitionen av en äktenskapsliknande förbindelse i avs. 2.2 ovan.

³³⁰ Se prop. 2019/20:131 s. 41 och 47.

³³¹ Jfr prop. 2013/14:208 s. 55 f. och prop. 2019/20:131 s. 41 angående vikten av att inkludera äktenskapsliknande förbindelser i 4 kap. 4 c § BrB om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

³³² Jfr prop. 2019/20:131 s. 109 f.

³³³ Prop. 2019/20:131 s. 109 f. Jfr avs. 4.3.5 nedan.

³³⁴ Prop. 2013/14:208 s. 20 och prop. 2019/20:131 s. 42.

viss gärningsperson har pekats ut som misstänkt, utan det räcker att det finns en *påtaglig risk* för att flickan utsätts för ett sådant ingrepp som avses i 1 § könsstympningslagen.³³⁵

4.3.4 Närmare om rekvisitet “påtaglig risk”

Utredningen om hedersrelaterad brottslighet föreslog att utreseförbud skulle kunna meddelas redan vid en *risk* för att ett barn utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa.³³⁶ Den föreslagna risknivån kritiserades dock av flera remissinstanser, bl.a. Förvaltningsrätterna i Stockholm och Linköping, Kammarrätten i Stockholm samt Sveriges advokatsamfund.³³⁷ Även regeringen ansåg att den risknivå som utredningen föreslagit var alldeles för låg, inte minst eftersom ett utreseförbud utgör en betydande inskränkning i barnets grundläggande fri- och rättigheter. Enligt regeringen var det således mer lämpligt att använda begreppet “påtaglig risk” som redan förekommer i 2 och 3 §§ LVU om tvångsvård.³³⁸ Av 31 a § LVU framgår således att utreseförbud endast får beslutas om det finns en *påtaglig risk* för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.

Men vad krävs egentligen för att det ska anses föreligga en *påtaglig risk* för att barnet utsätts för barnäktenskap eller könsstympning utomlands? I författningskommentaren till 31 a § LVU sägs bl.a. följande:

Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för en risk att föras utomlands eller lämna Sverige i de syften som anges i bestämmelsen. Subjektiva antaganden om en risk eller ovidkommande omständigheter, t.ex. samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för ett utreseförbud (...). Det förhållandet att den unge eller dess familj eller släkt tillhör en viss grupp (etnisk, kulturell, religiös etc.) inom vilka skadliga sedvänjor förekommer är t.ex. inte tillräckligt. Vid bedömningen måste utgångspunkten vara den unges situation och en närliggande eller klart förutse-

³³⁵ Prop. 2019/20:131 s. 110 f. Jfr avs. 3.4.2 ovan.

³³⁶ Se SOU 2018:69 s. 187.

³³⁷ Se Förvaltningsrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1, Förvaltningsrätten i Linköping, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 2, Kammarrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1 f. och Sveriges advokatsamfund, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 2.

³³⁸ Prop. 2019/20:131 s. 70 f.

bar utveckling av denna. Hypotetiska resonemang om framtida händelser kan inte ligga till grund för beslut om ett utreseförbud.³³⁹

Det måste alltså finnas konkreta uppgifter i det enskilda fallet som tyder på att barnet kommer att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas utomlands. Det skulle t.ex. kunna handla om att barnets förskola eller skola har fått kännedom om att det finns planer på att gifta bort eller könsstympa barnet. Även uppgifter från sjukvården eller närstående till barnet skulle kunna läggas till grund för utreseförbud. Det kan också vara så att barnet själv har lämnat konkreta uppgifter som talar för att han eller hon riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstymning i samband med utlandsresa.³⁴⁰

I princip ska begreppet "påtaglig risk" tolkas på samma sätt enligt 31 a § LVU som vid beslut om tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU, förutom att det i detta sammanhang är risken för att barnet utsätts för barnäktenskap eller könsstymning i samband med utlandsresa som ska bedömas.³⁴¹ Till skillnad från vad som gäller för tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU krävs inte heller att det finns en påtaglig risk för att barnets *hälsa eller utveckling skadas*. För att beslut om utreseförbud ska kunna meddelas är det alltså tillräckligt att konstatera att det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i något av de syften som anges i 31 a § LVU. Någon bedömning av risken för skada i det enskilda fallet behöver således inte göras.³⁴² Enligt förarbetena är barnäktenskap och könsstymning av barn nämligen skadligt per definition:

Något krav på att ett bortförande ska vara menligt för barnet uppställs inte eftersom det redan ligger i sakens natur att det är skadligt för barn att föras utomlands eller lämna Sverige för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.³⁴³

³³⁹ Prop. 2019/20:131 s. 110.

³⁴⁰ Prop. 2019/20:131 s. 71.

³⁴¹ Prop. 2019/20:131 s. 110. Jfr prop. 1989/90:28 s. 106 f. och RÅ 2009 ref. 64 om riskbedömningen vid beslut om tvångsvård enligt 2 §§ LVU.

³⁴² Prop. 2019/20:131 s. 71 och 110 f.

³⁴³ Prop. 2019/20:131 s. 71.

4.3.5 Vårdnadshavarnas och barnets inställning saknar betydelse

Av 1 § 4 st LVU framgår att beslut om utreseförbud får meddelas utan samtycke. Ett utreseförbud kan således meddelas även om vårdnadshavarna och/eller barnet, om han eller hon fyllt 15 år, inte samtycker till ett utreseförbud.³⁴⁴ Det är dock inte heller något krav att samtycke från vårdnadshavarna och/eller barnet, om han eller hon är över 15 år, saknas. Så länge rekvisiten i 31 a § LVU är uppfyllda är det möjligt att besluta om utreseförbud för barnet, oavsett vårdnadshavarnas och barnets inställning till ett sådant beslut. Det innebär t.ex. att det går att besluta om utreseförbud för ett barn under 15 år även om barnets vårdnadshavare samtycker till att ett utreseförbud meddelas.³⁴⁵

Dessutom går det att besluta om utreseförbud oavsett vad barnet har för inställning till det planerade äktenskapet eller könsstympningen. Ett utreseförbud kan alltså meddelas även i situationer där barnet samtycker till eller i varje fall inte uttryckligen motsätter sig en resa som syftar till att han eller hon ska gifta sig eller könsstympas.³⁴⁶ Detta är också logiskt mot bakgrund av att varken barnäktenskapsbrott eller brott mot könsstympningslagen förutsätter att samtycke från barnet saknas.³⁴⁷ Som regeringen påpekar i förarbetena till reglerna om utreseförbud riskerar nämligen alla former av barnäktenskap och könsstympning att leda till skadliga konsekvenser för barnet, oavsett vad barnet själv har för inställning till äktenskapet eller könsstympningen.³⁴⁸ Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför positivt att det inte krävs att barnet motsätter sig äktenskapet eller könsstympningen.

4.3.6 Förhållandet mellan utreseförbud och tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU

Som jag konstaterade i kapitel 3 kan barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands i många fall omhändertas med stöd av 2 § LVU.³⁴⁹ Utrymmet för

³⁴⁴ Prop. 2019/20:131 s. 109 och 111.

³⁴⁵ Prop. 2019/20:131 s. 111. Jfr 1 § 2 st LVU där det framgår att tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU endast får beslutas om den behövliga vården inte kan ges barnet på frivillig väg.

³⁴⁶ Prop. 2019/20:131 s. 72 och 109 f.

³⁴⁷ Jfr 4 kap. 4 c § 3 st BrB och 1 § könsstympningslagen.

³⁴⁸ Se prop. 2019/20:131 s. 71 och 73. Jfr avs. 2.4 ovan om de negativa konsekvenserna av barnäktenskap och könsstympning.

³⁴⁹ Se avs. 3.5.2.2 ovan.

att tillämpa 3 § LVU är däremot mycket litet, även om det inte kan uteslutas att det kan finnas situationer där förutsättningarna för tvångsvård på grund av barnets eget beteende är uppfyllda.³⁵⁰ En intressant fråga är dock hur de nya reglerna om utreseförbud förhåller sig till de befintliga reglerna om tvångsvård i LVU. Hur ska socialnämnden hantera situationer där *både* förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 eller 3 §§ LVU *och* förutsättningarna för utreseförbud enligt 31 a § LVU är uppfyllda? Kan socialnämnden då ansöka om såväl tvångsvård som utreseförbud för barnet eller utesluter dessa åtgärder varandra?

Av förarbetena framgår att utreseförbud kan meddelas både i situationer där förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 eller 3 §§ LVU *är* uppfyllda och i situationer där så *inte* är fallet.³⁵¹ Utreseförbud kan alltså utgöra ett komplement till ett omhändertagande enligt 2 eller 3 §§ LVU. Enligt förarbetena kan det nämligen finnas ett behov av utreseförbud även i sådana fall där barnet redan är omhändertaget med stöd av LVU, t.ex. för att beslut om begränsningar i umgängesrätten och hemlighållande av barnets vistelseort enligt 14 § 2 st 1 och 2 p LVU inte har visat sig vara tillräckligt effektiva.³⁵²

Samtidigt är det inte heller ett krav för utreseförbud att förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 eller 3 §§ LVU är uppfyllda.³⁵³ Det som är avgörande för om utreseförbud kan meddelas är som tidigare nämnts huruvida det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas (31 a § LVU). För att barnet ska beredas vård med stöd av LVU måste dock även följande förutsättningar vara uppfyllda:

1. Barnet har ett vårdbehov som antingen beror på förhållandena i barnets hem eller barnets eget beteende,³⁵⁴ och:
2. Det kan antas att behövlig vård inte kan ges barnet på frivillig väg med stöd av SoL.³⁵⁵

Enligt förarbetena kan det således finnas situationer där det finns ett behov av utreseförbud för att förhindra att barnet utsätts för barnäktenskap eller könsstympning utomlands men där

³⁵⁰ Se avs. 3.5.2.3 ovan.

³⁵¹ Prop. 2019/20:131 s. 71, 74 och 111.

³⁵² Prop. 2019/20:131 s. 71 f. och 111. Jfr avs. 3.5.2.2 ovan

³⁵³ Prop. 2019/20:131 s. 71, 74 och 111.

³⁵⁴ Se 2 och 3 §§ LVU samt SOU 2015:71 s. 288.

³⁵⁵ Se 1 § 2 st LVU samt SOU 2015:71 s. 197 och 288.

det inte finns förutsättningar för tvångsvård enligt 2 eller 3 §§ LVU.³⁵⁶ Även Kammarrätten i Sundsvall och Sveriges Kommuner och Regioner menar att det kan finnas sådana fall.³⁵⁷ Som Kammarrätten i Sundsvall har konstaterat kan det också finnas situationer där det inte är barnets bästa att omhändertas för vård utanför hemmet, men där det samtidigt finns ett behov av att hindra barnet från att lämna Sverige så att han eller hon inte riskerar att utsättas för barnåktenskap eller könsstympning i utlandet.³⁵⁸ I förarbetena konstateras dock att det ofta kommer att finnas skäl för tvångsvård med stöd av 2 § LVU i situationer där ett barn riskerar att utsättas för barnåktenskap eller könsstympning utomlands.³⁵⁹ Även Länsstyrelsen i Östergötlands län menar att det vanligtvis finns ett behov av tvångsvård i situationer där förutsättningarna för utreseförbud är uppfyllda.³⁶⁰

4.3.7 Utreseförbudets upphörande

Ett utreseförbud ska omprövas av socialnämnden åtminstone var sjätte månad (se 31 c § 1 st LVU). Socialnämnden ska även ompröva utreseförbudet om barnets vårdnadshavare begär det. Om barnet har fyllt 15 år har även han eller hon rätt att begära att utreseförbudet omprövas.³⁶¹ Dessutom ska socialnämnden själv initiera en omprövning om det finns skäl för en sådan.³⁶² Socialnämndens omprövning av ett utreseförbud ska alltid mynna ut i ett formellt beslut som kan överklagas enligt 41 § 1 st 8 p LVU.³⁶³

Om socialnämnden vid omprövning finner att det inte längre finns skäl för ett utreseförbud ska nämnden besluta att utreseförbudet ska upphöra (31 c § 2 st LVU). Ett utreseförbud ska således upphöra om det inte längre finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar landet i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller

³⁵⁶ Se prop. 2019/20:131 s. 71 och SOU 2018:69 s. 186 f.

³⁵⁷ Se Kammarrätten i Sundsvall, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-07 s. 2 och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (f.d. Sveriges Kommuner och Landsting [SKL]), Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-17 s. 1.

³⁵⁸ Kammarrätten i Sundsvall, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-07 s. 2. Jfr principen om barnets bästa i art. 3 i barnkonventionen och 1 § 5 st LVU.

³⁵⁹ Prop. 2019/20:131 s. 67 och 74 samt SOU 2018:69 s. 149 och 188.

³⁶⁰ Se Länsstyrelsen i Östergötlands län, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 6.

³⁶¹ Prop. 2019/20:131 s. 78.

³⁶² Prop. 2019/20:131 s. 112.

³⁶³ Prop. 2019/20:131 s. 78 och 87.

könsstympas.³⁶⁴ Dessutom ska ett utreseförbud alltid upphöra senast när barnet fyller 18 år (31 c § 2 st LVU).

4.4 Beslut om tillfälligt utreseförbud

Om det finns en akut risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar landet i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas, kan socialnämnden besluta om tillfälligt utreseförbud för barnet med stöd av 31 d § LVU. Ett tillfälligt utreseförbud gäller enligt 40 § 1 st LVU omedelbart och kan därför utgöra ett viktigt verktyg i situationer där det inte finns tid att invänta förvaltningsrättens prövning av en ansökan om utreseförbud.³⁶⁵

För att socialnämnden ska få besluta om tillfälligt utreseförbud måste det dock vara sannolikt att ett utreseförbud behövs (31 d § 1 st 1 p LVU). Det ska alltså vara sannolikt att förutsättningarna för utreseförbud i 31 a § LVU är uppfyllda, dvs. att det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.³⁶⁶ Dessutom ska rättsens beslut om utreseförbud inte kunna avvaktas med hänsyn till risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige (31 d § 1 st p LVU). Det ska alltså vara fråga om en akut situation där det inte går att invänta förvaltningsrättens prövning av nämndens ansökan om utreseförbud för barnet, eftersom det finns en risk för att barnet då hinner föras utomlands eller lämna Sverige innan något beslut om utreseförbud meddelas.³⁶⁷ Om inte heller socialnämndens beslut kan avvaktas får socialnämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat fatta beslut om tillfälligt utreseförbud (se 31 d § 2 st LVU).

Socialnämndens beslut om tillfälligt utreseförbud får inte överklagas (se 41 § 1 st motsatsvis jämte 41 § 2 st LVU). Däremot ska beslutet underställas förvaltningsrätten inom en vecka (31 e § 1 st LVU). Om socialnämndens beslut inte underställs i tid så upphör det tillfälliga utreseförbudet (31 e § 3 st LVU). I annat fall ska förvaltningsrätten pröva nämndens beslut så snart det kan ske (se 31 e § 2 st LVU). Om förvaltningsrätten fastställer det tillfälliga utrese-

³⁶⁴ Prop. 2019/20:131 s. 79. Jfr 31 a § LVU.

³⁶⁵ Se prop. 2019/20:131 s. 79 f. och 113.

³⁶⁶ Jfr 31 a § LVU.

³⁶⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 80 och 113.

förbudet har socialnämnden som huvudregel fyra veckor på sig att ansöka om utreseförbud för barnet (31 f § LVU). Om ansökan inte har gjorts inom denna tid och förlängning av tiden inte heller har begärts, ska det tillfälliga utreseförbudet upphöra (31 g § 1 st 1 p LVU). Annars upphör det tillfälliga utreseförbudet när förvaltningsrätten avgör frågan om utreseförbud (31 g § 2 p LVU). Det tillfälliga utreseförbudet kommer således att upphöra senast när domstolen beslutar att bifalla eller avslå nämndens ansökan om utreseförbud.³⁶⁸

Om socialnämnden har ansökt om utreseförbud för ett barn hos förvaltningsrätten, men utan att besluta om tillfälligt utreseförbud, kan förvaltningsrätten fatta ett sådant beslut på eget initiativ (31 d § 3 st LVU). Precis som i mål om utreseförbud så kan förvaltningsrättens beslut om tillfälligt utreseförbud överklagas till kammarrätten³⁶⁹ och, om prövningstillstånd meddelas, vidare till HFD.³⁷⁰

4.5 Sammanfattande kommentar

Reglerna om utreseförbud infördes i LVU den 1 juli 2020³⁷¹ och syftar till att förhindra att barn som bor i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa.³⁷² Enligt 31 a § LVU kan beslut om utreseförbud meddelas om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Det ska alltså finnas konkreta uppgifter som tyder på att barnet kommer att utsättas för antingen barnäktenskap eller könsstympning utomlands.³⁷³ Även en risk för att barnet *själv* reser utomlands i något av de syften som anges i 31 a § LVU kan dock utgöra skäl för ett utreseförbud.³⁷⁴ Till skillnad från vad som gäller för tvångsvård enligt 2 och 3 §§ LVU kan beslut om utreseförbud meddelas oavsett barnets och vårdnadshavarnas inställning.³⁷⁵

³⁶⁸ Prop. 2019/20:131 s. 114.

³⁶⁹ Se 33 § 1 och 2 st FPL. Något krav på prövningstillstånd till kammarrätten uppställs inte heller i mål om tillfälligt utreseförbud, se 34 a § 1 st FPL jämte 41 § 3 st LVU motsatsvis.

³⁷⁰ Se 33 § 1 och 2 st jämte 35 § 1 st FPL. Inte heller något mål om tillfälligt utreseförbud har prövats av HFD i skrivande stund.

³⁷¹ Se bet. 2019/20:JuU23 s. 1, rskr. 2019/20:272 och 2020 års lag om ändring i LVU.

³⁷² Prop. 2019/20:131 s. 62.

³⁷³ Se prop. 2019/20:131 s. 110 och avs. 4.3.4 ovan.

³⁷⁴ Se prop. 2019/20:131 s. 72 f. och 109 samt avs. 4.3.2 ovan.

³⁷⁵ Se prop. 2019/20:131 s. 109 och 111 samt avs. 4.3.5 ovan.

Som tidigare nämnts kan barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands ofta omhändertas med stöd av 2 § LVU.³⁷⁶ Om det finns förutsättningar för tvångsvård enligt 2 § LVU – t.ex. för att det är vårdnadshavarna som planerar att gifta bort eller könsstympa barnet – kan ett utreseförbud utgöra ett komplement till sådan vård. Utreseförbud kan dock beslutas även i situationer där det inte finns något behov av att omhänderta barnet med stöd av LVU.³⁷⁷

Beslut om utreseförbud meddelas enligt 31 b § 1 st LVU av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. I akuta situationer kan socialnämnden dock besluta om tillfälligt utreseförbud med stöd av 31 d § LVU för att förhindra att barnet förs ut ur eller lämnar Sverige innan förvaltningsrätten hinner besluta om utreseförbud för barnet. Ett sådant beslut gäller nämligen omedelbart. För att ett tillfälligt utreseförbud ska kunna meddelas måste det dock vara sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut om utreseförbud ska inte heller kunna avvaktas.³⁷⁸

Beslut om utreseförbud och tillfälligt utreseförbud kan meddelas såväl för barn med svenskt medborgarskap som barn med utländskt medborgarskap.³⁷⁹ I nästa kapitel kommer jag dock att undersöka vad ett utreseförbud får för konsekvenser för barnet och hur dessa skiljer sig åt beroende på barnets medborgarskap.

³⁷⁶ Se avs. 3.5.2.2 ovan.

³⁷⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 71 f., 74 och 111 samt avs. 4.3.6 ovan.

³⁷⁸ Se 31 d § 1 st 1 och 2 p LVU samt avs. 4.4 ovan.

³⁷⁹ Prop. 2019/20:131 s. 93.

5 Medborgarskapets betydelse för barnets skydd

5.1 Inledning

Syftet med reglerna om utreseförbud i LVU är som tidigare nämnts att “*motverka att barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas*”.³⁸⁰ För att säkerställa att syftet verkligen uppnås har följändringar gjorts i PassL som inskränker barnets rätt till pass under tiden som utreseförbudet eller det tillfälliga utreseförbudet gäller.³⁸¹ I detta kapitel kommer jag dock att synliggöra att konsekvenserna av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud, och därmed dess effektivitet, varierar beroende på vilket medborgarskap barnet har.

Något som gäller alla barn oavsett medborgarskap är att utreseförbudet – som ordet vittnar om – innebär ett förbud mot att lämna Sverige. Dessutom är det kriminaliserat att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud (se *avsnitt 5.2*). I övrigt får ett utreseförbud dock olika effekter beroende på om barnet enbart har svenskt medborgarskap (*avsnitt 5.3*), dubbelt medborgarskap³⁸² (*avsnitt 5.4*) eller saknar svenskt medborgarskap³⁸³ (*avsnitt 5.5*). Som jag konstaterar i slutet av detta kapitel är ett utreseförbud mest verkningsfullt om barnet endast är medborgare i Sverige, medan skyddet mot barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa blir betydligt svagare om barnet har dubbelt medborgarskap eller inte har något svenskt medborgarskap alls (se *avsnitt 5.6*).

³⁸⁰ Prop. 2019/20:131 s. 62 (*Min kurs.*).

³⁸¹ Se 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL samt prop. 2019/20:131 s. 92 f.

³⁸² I detta sammanhang menas med dubbelt medborgarskap att barnet har svenskt medborgarskap i kombination med medborgarskap i ett annat land.

³⁸³ Dvs. antingen har utländskt medborgarskap eller är statslös.

5.2 Förbud mot att lämna Sverige

Av 31 a § LVU framgår att ett utreseförbud innebär att barnet förbjuds att *lämna Sverige*. Huvudregeln är således att barnet inte får resa utomlands alls så länge utreseförbudet gäller.³⁸⁴ Barnet får inte heller lämna landet om ett tillfälligt utreseförbud har meddelats.³⁸⁵ Ett utreseförbud utgör därmed en inskränkning i barnets rörelsefrihet enligt bl.a. 2 kap. 8 § RF (som dock endast gäller svenska medborgare) och art. 2.2 i det fjärde tilläggsprotokollet till EKMR.³⁸⁶

Barnets rörelsefrihet får dock inskränkas genom lag, om det görs för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och begränsningen inte går utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till detta ändamål.³⁸⁷ Även om barnets rörelsefrihet begränsas till följd av ett utreseförbud, kan ett sådant förbud vara nödvändigt för att skydda barnet från de skadliga konsekvenserna av att bli bortgift eller könsstympad. Om barnet utsätts för barnäktenskap och könsstympning utomlands kan det betraktas som en betydligt större kränkning av barnets mänskliga rättigheter, än den begränsning av rörelsefriheten som ett utreseförbud innebär.³⁸⁸ Utifrån ett barnrättsligt perspektiv kan det därför vara motiverat att besluta om ett utreseförbud trots att det innebär en inskränkning i barnets rörelsefrihet. Enligt förarbetena till reglerna om utreseförbud är denna inskränkning även förenlig med de som RF och EKMR ställer i fråga om begränsningar av rörelsefriheten.³⁸⁹

Huvudregeln är att ett utreseförbud är absolut. I vissa fall kan socialnämnden dock besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud med stöd av 31 i § LVU. Ett beslut om tillfälligt undantag får endast avse en specifik resa, t.ex. en skolresa. Det får inte finnas någon risk för att barnet utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med resan.³⁹⁰ Så länge något tillfälligt undantag inte meddelats för den specifika resan, innebär utreseförbudet emellertid ett förbud mot samtliga utlandsresor.³⁹¹ I detta avseende ser reglerna alltså likadana

³⁸⁴ Prop. 2019/20:131 s. 84 och 115.

³⁸⁵ Se 31 d § LVU och prop. 2019/20:131 s. 79 f.

³⁸⁶ SOU 2018:69 s. 183 f. och prop. 2019/20:131 s. 63.

³⁸⁷ 2 kap. 20 § 1 st 3 p och 21 § RF samt art. 2.3 i det fjärde tilläggsprotokollet till EKMR.

³⁸⁸ Jfr avs. 3.2 ovan om barnets mänskliga rättigheter.

³⁸⁹ SOU 2018:69 s. 184 f. och prop. 2019/20:131 s. 64. Jfr 2 kap. 20 § 1 st 3 p och 21 § RF samt art. 2.3 i det fjärde tilläggsprotokollet till EKMR.

³⁹⁰ 31 i § LVU samt prop. 2019/20:131 s. 84 och 115 f.

³⁹¹ Prop. 2019/20:131 s. 84 och 115.

ut för alla barn som omfattas av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud, oavsett medborgarskap.

Även om ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud meddelas på grund av att det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands av någon *annan*,³⁹² så är det endast *barnet* som omfattas av själva utreseförbudet. Den eller de personer som misstänks föra bort barnet träffas alltså inte av förbudet.³⁹³ Dessa personer kan dock dömas till ansvar för brott enligt 45 § LVU. I den bestämmelsen anges nämligen att den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ska dömas till fängelse i högst två år. Även försök till brott är kriminaliserat.³⁹⁴ Syftet med kriminaliseringen är enligt förarbetena att stärka den preventiva effekten av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud.³⁹⁵ Barnet själv kan dock inte dömas för brott enligt 45 § LVU.³⁹⁶

5.3 Effekten av ett utreseförbud för barn med enbart svenskt medborgarskap

5.3.1 Passhinder och passåterkallelse

Regler om pass för svenska medborgare finns i PassL (1 § 1 st PassL). Inom landet är det Polismyndigheten som beslutar om utfärdande av pass (se 2 § 1 och 2 st PassL). Som huvudregel har alla barn som är svenska medborgare rätt att få ett svenskt pass utfärdat (4 § 1 st PassL). En ansökan om svenskt pass ska dock avslås om sökanden är underkastad ett utreseförbud enligt 31 a § LVU eller ett tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § LVU (7 a § 1 st PassL). Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud utgör alltså hinder mot att utfärda ett svenskt pass för barnet (*passhinder*). Så länge det finns ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud meddelat för barnet så kan han eller hon således inte få ett nytt pass utfärdat.³⁹⁷

³⁹² Jfr avs. 4.3.2 ovan.

³⁹³ Prop. 2019/20:131 s. 63.

³⁹⁴ 45 § LVU. Se även prop. 2019/20:131 s. 63 och 89.

³⁹⁵ Prop. 2019/20:131 s. 88.

³⁹⁶ Prop. 2019/20:131 s. 89.

³⁹⁷ Prop. 2019/20:131 s. 92. Om barnet har meddelats ett tillfälligt undantag från utreseförbudet enligt 31 i § LVU så har han eller hon dock rätt att få ett provisoriskt pass utfärdat om inte annat följer av PassL (7 a § 2 st PassL).

Ett utreseförbud utgör också skäl för återkallelse av pass som redan utfärdats för barnet (*passåterkallelse*). Om ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud har meddelats ska Polismyndigheten således besluta om att återkalla barnets befintliga pass med stöd av 12 § 1 st 10 p PassL.³⁹⁸ Socialnämnden har ett ansvar för att meddela Polismyndigheten att ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud har meddelats (23 § 1 och 2 p PassF). På så vis säkerställs att Polismyndigheten får kännedom om att det finns anledning att återkalla barnets pass.

Om barnets pass återkallas är barnet skyldig att på begäran överlämna passet till Polismyndigheten (se 17 § 1 st PassL). Polismyndigheten får även besluta att barnets pass ska omhändertas i väntan på att frågan om återkallelse avgörs slutligt, om det behövs för att förhindra att barnet lämnar landet innan beslut om återkallelse hinner meddelas (se 18 § 1 st 1 p PassL).³⁹⁹ När ett barns pass återkallas till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ska Polismyndigheten även spärra passet i det nationella resehandlingssystemet, RES. Därigenom spärras kortet även i Schengens informationssystem, SIS, samt i Interpols databas för stulna, förkomna och återkallade resehandlingar.⁴⁰⁰

Den som är svensk medborgare får som huvudregel endast resa ut ur Sverige om han eller hon medför ett giltigt pass (5 § 1 st PassL). Ett barn, som på grund av ett utreseförbud har fått sitt svenska pass återkallat och/eller inte kan få ett nytt utfärdat, kan alltså i princip inte lämna Sverige.⁴⁰¹ Genom de spärrmarkeringar som ska göras i RES, SIS och Interpols databas för resehandlingar kan barnet även stoppas från att resa utomlands med ett återkallat pass som ännu inte överlämnats till, eller omhändertagits av, Polismyndigheten.⁴⁰²

5.3.2 Passfrihet inom Schengen och EU

Huvudregeln är som tidigare nämnts att barn med svenskt medborgarskap måste uppvisa pass för att resa utomlands (se 5 § 1 st PassL). Passkravet vid utresa från Sverige gäller dock inte

³⁹⁸ Se prop. 2019/20:131 s. 92.

³⁹⁹ Se även prop. 2019/20:131 s. 93.

⁴⁰⁰ Se 5 kap. 1 § PMFS 2019:3, SOU 2018:69 s. 161 och 199 samt a.st.

⁴⁰¹ Vissa undantag från denna huvudregel finns dock, se 5 § 2 st PassL. Jag återkommer till de viktigaste undantagen i avs. 5.3.2 (om passfriheten inom Schengen och EU) och 5.4 (om utreseförbud för barn med dubbelt medborgarskap).

⁴⁰² Se SOU 2018:69 s. 199 och prop. 2019/20:131 s. 93.

om barnet reser till någon av de stater mot vilka gränskontroll inte genomförs enligt EU:s kodex om Schengen gränserna (5 § 2 st 4 p PassL). Undantaget innebär att barnet inte behöver ha med sig giltigt pass om han eller hon reser till en annan stat inom Schengenområdet.⁴⁰³ Nästan alla EU:s medlemsstater deltar i Schengensamarbetet, förutom Irland, Rumänien, Bulgarien, Kroatien och Cypern. Även Island, Norge, Schweiz och Liechtenstein – som inte är medlemmar i EU – ingår i Schengenområdet.⁴⁰⁴

Passkravet vid utresa från Sverige gäller inte heller för resor som barnet gör till sådana EU-länder som inte deltar i Schengensamarbetet, om han eller hon medför ett giltigt identitetskort utfärdat av en svensk passmyndighet (5 § 2 st 5 p PassL).⁴⁰⁵ Barnet kan således även resa till Irland, Rumänien, Bulgarien, Kroatien och Cypern utan pass.⁴⁰⁶ Reglerna om passhinder och passåterkallelse på grund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud⁴⁰⁷ hindrar alltså inte barnet från att resa till andra länder inom Schengen och/eller EU. Som Förvaltningsrätten i Linköping har påpekat kan den fria rörligheten inom Schengen och EU därför leda till att reglerna om utreseförbud inte får den effekt som är avsedd.⁴⁰⁸

Ett utreseförbud innebär dock att barnet förbjuds att lämna Sverige (se 31 a § LVU). Även resor till andra Schengenstater eller EU-stater är alltså förbjudna, såvida inget undantag meddelats för den specifika resan enligt 31 i § LVU.⁴⁰⁹ Utreseförbudet kan därför ha en viss preventiv effekt också när det gäller resor inom Schengenområdet eller EU. Den preventiva effekten förstärks sannolikt av att det enligt 45 § LVU är kriminaliserat att föra ett barn ut ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud, oavsett vilket land barnet förs till.⁴¹⁰ Det antagandet gör i alla fall regeringen.⁴¹¹ Även Förvaltningsrätten i Linköping menar att kriminaliseringen delvis kan väga upp de begränsningar som den fria rörligheten får när

⁴⁰³ Se t.ex. prop. 2014/15:69 s. 9 och SOU 2018:69 s. 181 f. Jfr art. 1 och 22 i EU:s kodex om Schengen gränserna där det framgår att inga passkontroller ska göras vid resor inom Schengenområdet.

⁴⁰⁴ SchengenVisaInfo.com, “Schengen Area – The World’s Largest Visa Free Zone”, 2020-08-03, www.schengenvisa.info.com/schengen-visa-countries-list/ (Hämtad 2020-11-10).

⁴⁰⁵ Med giltigt identitetskort avses i detta sammanhang endast det svenska *nationella identitetskortet* som får utfärdas för svenska medborgare enligt 1 § förordningen om nationellt identitetskort. Andra identitetshandlingar såsom körkort omfattas alltså inte av undantaget. Se prop. 2014/15:69 s. 12 f. och 21.

⁴⁰⁶ Jfr prop. 2014/15:69 s. 21 och SchengenVisaInfo.com, “Schengen Area – The World’s Largest Visa Free Zone”, 2020-08-03, www.schengenvisa.info.com/schengen-visa-countries-list/ (Hämtad 2020-11-10).

⁴⁰⁷ 7 a § 1 st respektive 12 § 1 st 10 p PassL.

⁴⁰⁸ Se Förvaltningsrätten i Linköping, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1 och 5.

⁴⁰⁹ Jfr prop. 2019/20:131 s. 83 f.

⁴¹⁰ Jfr avs. 5.2 ovan.

⁴¹¹ Se prop. 2019/20:131 s. 88.

det kommer till effektiviteten av ett utreseförbud.⁴¹² Däremot blir det i praktiken svårt att hindra barnet från att resa till sådana länder eftersom pass som sagt inte krävs för resor inom Schengen eller EU. Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud kommer således inte vara lika effektivt när det kommer till att förhindra att barn ingår äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas i en annan Schengen- eller EU-stat.

Samtidigt har Sverige genom att tillträda Schengensamarbetet förbundit sig att avskaffa gränskontroller i förhållande till andra Schengenstater.⁴¹³ Vidare följer det av art. 4.1 i rörlighetsdirektivet att EU-medborgare ska ha rätt att resa till samtliga EU-länder vid uppvisande av antingen pass eller giltigt identitetskort.⁴¹⁴ Det skulle alltså inte vara förenligt med Sveriges europarättsliga förpliktelser att återinföra ett passkrav vid resor till andra stater inom Schengen och EU, vilket även konstateras i Utredningen om hedersrelaterad brottslighet.⁴¹⁵

Däremot framgår det av EU:s kodex om Schengengränserna att svenska medborgare måste uppvisa pass för att resa ut ur Schengenområdet. Även kontroller i SIS och Interpols databas för resehandlingar ska göras i samband med utresa ur Schengen.⁴¹⁶ Svenska medborgare måste alltså uppvisa giltigt pass när han eller hon lämnar Schengenområdet, även om han eller hon reser ut från Schengenområdet via ett annat Schengenland.⁴¹⁷ Det finns även ett krav på att uppvisa pass vid resa ut ur EU.⁴¹⁸ Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud kommer alltså åtminstone hindra barnet från att lämna Schengen och EU. Enligt Matilda Eriksson, sakkunnig på Nationella Kompetensteamet vid Länsstyrelsen i Östergötlands län, är det också vanligast att barn som utsätts för barnäktenskap eller könsstympning förs till stater utanför Schengenområdet.⁴¹⁹ Sannolikt kommer reglerna om passhinder och passåterkallelse i 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL därför vara effektivt i de flesta fall där utreseförbud beslutas för barn med enbart svenskt medborgarskap.

⁴¹² Se Förvaltningsrätten i Linköping, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 3.

⁴¹³ Se art. 1 och 22 i EU:s kodex om Schengengränserna.

⁴¹⁴ Se även prop. 2014/15:69 s. 13 ff. där det framgår att undantaget i 5 § 2 st 5 p PassL infördes för att säkerställa att den svenska regleringen är förenlig med rörlighetsdirektivet även när det gäller EU-länder som inte tillträtt Schengensamarbetet.

⁴¹⁵ Se SOU 2018:69 s. 181.

⁴¹⁶ Se art. 8.2 a) EU:s kodex om Schengengränserna. Av art. 20.1 f) EU:s kodex om Schengengränserna jämte art. 6.1 bilaga VII till EU:s kodex om Schengengränserna följer att barn ska underkastas samma kontroller vid utresa som vuxna.

⁴¹⁷ Polismyndigheten, "Resor inom EU – gränskontroller", 2019-11-14, polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/granspolisen/resor-inom-eu-granskontroller/ (Hämtad 2020-11-11).

⁴¹⁸ A.st. och prop. 2014/15:69 s. 14.

⁴¹⁹ Strindlöv, Jenny, "Allt fler bortförda barn under pandemin", Kvällsposten, 2020-10-06, www.expressen.se/kvallsposten/allt-fler-bortforda-barn-under-pandemin/ (Hämtad 2020-12-09).

5.3.3 Osäkert vad som gäller för diplomat- och tjänstepass

Diplomatpass och tjänstepass är exempel på s.k. särskilda pass som kan utfärdas för svenska medborgare (se 3 § 3 st PassL). Diplomats- och tjänstepass får utfärdas av Utrikesdepartementet om det med hänsyn till allmän tjänst som sökanden innehar eller annars finns särskilda skäl att utfärda sådant pass (31 § 1 st 1 men PassL jämte 17 § 1 st 1 men PassF). Diplomats- och tjänstepass kan i vissa fall även utfärdas för medföljande barn till en person som ska tjänstgöra utomlands.⁴²⁰ Det kan därför uppstå situationer där ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud meddelas för ett barn med diplomat- eller tjänstepass.

7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL om passhinder och passåterkallelse till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud gäller inte diplomat- och tjänstepass (se 31 § 1 st PassL). Utredningen om hedersrelaterad brottslighet föreslog att Regeringskansliets föreskrifter om diplomat- och tjänstepass (UF 2018:1) skulle ändras så att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud skulle medföra passhinder och skäl för passåterkallelse även i fråga om diplomat- och tjänstepass.⁴²¹ Frågan berörs emellertid inte i propositionen. Någon ändring i UF 2018:1 har inte heller gjorts. Det är således osäkert vilka konsekvenser ett utreseförbud får för ett barn som har eller kan få ett diplomat- eller tjänstepass.

Medföljande barn har ingen ovillkorlig *rätt* till diplomat- eller tjänstepass utan i UF 2018:1 anges endast att sådana pass *får* utfärdas i vissa situationer.⁴²² Det finns alltså inget formellt hinder mot att neka ett barn diplomat- eller tjänstepass mot bakgrund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Det förutsätter dock att Utrikesdepartementet får kännedom om att ett sådant förbud har meddelats. Av 17 § 2 st PassF framgår att en passhinderskontroll enligt bl.a. 7 a § PassL *får* göras även i ärenden om diplomat- och tjänstepass, om Utrikesdepartementet begär det. Om det vid en sådan kontroll kommer fram att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud meddelats för ett barn till en tjänsteperson bör Utrikesdepartementet rimligtvis neka barnet diplomat- eller tjänstepass.⁴²³ Det finns emellertid ingen *skyldighet* för

⁴²⁰ Se 2 § 1 st 4, 6–8 och 13 p UF 2018:1 när det gäller diplomatpass samt 3 § 1 st 3 och 5 p UF 2018:1 när det gäller tjänstepass. Se även SOU 2018:69 s. 155.

⁴²¹ SOU 2018:69 s. 18 och 199 f.

⁴²² Se 2 § 1 st 4, 6–8 och 13 p UF 2018:1 när det gäller diplomatpass samt 3 § 1 st 3 och 5 p UF 2018:1 när det gäller tjänstepass.

⁴²³ Jfr 7 a § 1 st PassL.

Utrikesdepartementet att begära en sådan passhinderskontroll, vilket utgör en påtaglig begränsning i skyddet för dessa barn.

När det gäller frågan om återkallelse följer det av 31 § 2 st PassL att Utrikesdepartementet har befogenhet att besluta om återkallelse av diplomat- och tjänstepass. Ett diplomat- eller tjänstepass får enligt 6 § 1 st UF 2018:1 återkallas om det förhållande som har föranlett passets utfärdande inte längre föreligger eller om passinnehavaren av annan anledning inte längre bör inneha diplomat- eller tjänstepass. Ett diplomat- eller tjänstepass som har återkallats ska omgående återlämnas till Utrikesdepartementet (6 § 2 st UF 2018:1).

Om ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud meddelas för ett barn med diplomat- eller tjänstepass kan Utrikesdepartementet möjligen återkalla detta med stöd av 6 § 1 st UF 2018:1. Det vore inte orimligt att argumentera för att ett barn som har underkastats ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud inte längre bör inneha diplomat- eller tjänstepass, och att hans eller hennes diplomat- eller tjänstepass därför bör återkallas (jfr 6 § 1 st 2 mom UF 2018:1). Faktum kvarstår dock att det saknas ett uttryckligt författningsstöd för att återkalla sådana pass på grund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Även detta utgör en brist i skyddet som reglerna om utreseförbud innebär för barn som riskerar att bli bortgifta eller könsstympade i samband med utlandsresa.

Sammanfattningsvis är det således möjligt att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud kommer att medföra ett visst skydd även för barn som omfattas av reglerna kring diplomat- och tjänstepass. Samtidigt går det inte att utesluta att skyddet blir bristfälligt för denna grupp barn eftersom Utrikesdepartementet inte har någon skyldighet att tillämpa 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL i dessa ärenden. Det kan därför hända att ett barn förs utomlands i strid med ett utreseförbud med hjälp av ett diplomat- eller tjänstepass. Att frågan inte heller berörs i propositionen kan även kritiseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv då det leder till att konsekvenserna av ett utreseförbud oförutsebara, inte bara för barnet utan även för Utrikesdepartementet som beslutar om utfärdande och återkallelse av diplomat- och tjänstepass. Detta är i sig problematiskt ur ett barnrättsligt perspektiv.⁴²⁴

⁴²⁴ Jfr Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 103 och Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002 s. 29 f.

5.4 Effekten av ett utreseförbud för barn med dubbelt medborgarskap

Som jag konstaterat ovan ska en ansökan om svenskt pass avslås om barnet är underkastad ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud (7 a § 1 st PassL). Vidare utgör ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud skäl för återkallelse av ett eventuellt svenskt pass som redan utfärdats för barnet (12 § 1 st 10 p PassL). Detta gäller såklart även barn som inte enbart är medborgare i Sverige utan även i en annan stat. Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud hindrar därmed ett barn med dubbelt medborgarskap från att använda sitt *svenska* pass för att resa ut ur Sverige (jfr 5 § 1 st PassL).⁴²⁵

Ett barn med dubbelt medborgarskap behöver dock inte uppvisa sitt svenska pass vid utresa från Sverige, om barnet istället medför en legitimationshandling som gäller som pass och är utfärdad av en myndighet i den andra staten där han eller hon är medborgare (se 5 § 2 st 3 p PassL). Om barnet har ett giltigt hemlandspass kan han eller hon alltså resa utomlands även om han eller hon saknar svenskt pass. I dessa fall kommer reglerna om passhinder och passåterkallelse till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud (7 a § 1 st respektive 12 § 1 st 10 p PassL) alltså inte hindra barnet från att resa utomlands. Detta konstateras också i Utredningen om hedersrelaterad brottslighet.⁴²⁶

Om barnet har dubbelt medborgarskap är risken alltså stor att barnet har ett utländskt pass som han eller hon kan använda för att lämna Sverige. Som bl.a. Länsstyrelsen i Östergötlands län och Förvaltningsrätten i Linköping påpekar kommer ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud därför vara betydligt mindre effektivt i de fall där barnet har dubbelt medborgarskap jämfört med barn som endast har svenskt medborgarskap.⁴²⁷ Samtidigt är det som Utredningen om hedersrelaterad brottslighet påpekar knappast aktuellt att ta bort undantaget i 5 § 2 st 3 p PassL då det "hänger samman med överordnade frågor såsom möjligheten för svenska medborgare att vara medborgare även i ett annat land".⁴²⁸ Detta är dock olyckligt,

⁴²⁵ Undantagen i 5 § 2 st 4 och 5 p PassL om passfrihet inom Schengen och EU blir dock aktuella även här. Barnet kan alltså resa utan svenskt pass till andra Schengen- och EU-länder.

⁴²⁶ Se SOU 2018:69 s. 181.

⁴²⁷ Se Länsstyrelsen i Östergötlands län, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14 s. 7 samt Förvaltningsrätten i Linköping, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 1, 3 och 5.

⁴²⁸ SOU 2018:69 s. 181.

inte minst eftersom det har visat sig vara särskilt svårt att hjälpa barn med dubbla medborgarskap att återvända till Sverige om de redan blivit bortförda.⁴²⁹ Som Sveriges ambassad i Nairobi påpekar i sitt remissyttrande:

Det är inte heller ovanligt att den utsatte även är medborgare i det land dit denne förts bort, vilket innebär att det landet betraktar den utsatte endast som dess egen medborgare.⁴³⁰

Även i detta fall kan utreseförbudet som sådant och kriminaliseringen i 45 § LVU möjligen ha en viss preventiv effekt.⁴³¹ Faktum kvarstår dock att ett utreseförbud i praktiken blir betydligt mindre effektivt för barn med dubbla medborgarskap än barn med enbart svenskt medborgarskap.⁴³² Detta kan kritiseras utifrån art. 2.1 i barnkonventionen som kräver att *alla* barn som bor i Sverige ges ett effektivt skydd för sina mänskliga rättigheter enligt konventionen, däribland rätten till skydd mot skadliga sedvänjor enligt art. 24.3.⁴³³

5.5 Effekten av ett utreseförbud för barn utan svenskt medborgarskap

5.5.1 Inget svenskt pass att återkalla

Som tidigare nämnts går det att besluta om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud även för barn som inte är svenska medborgare.⁴³⁴ Den 31 december 2019 fanns det 181 059 barn mellan 0 och 18 år med utländskt medborgarskap i Sverige.⁴³⁵ Detta är alltså en förhållandevis stor grupp i Sverige. Barn som saknar svenskt medborgarskap har dock inte rätt att få ett

⁴²⁹ Se SOU 2018:69 s. 164, 167 och 172 samt Sveriges ambassad i Nairobi, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27 s. 2 f.

⁴³⁰ Sveriges ambassad i Nairobi, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27 s. 2.

⁴³¹ Jfr den diskussion som förs i avs. 5.3.2 ovan.

⁴³² Jfr avs. 5.3 ovan.

⁴³³ Jfr SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

⁴³⁴ Prop. 2019/20:131 s. 93. Som huvudregel krävs dock att barnet har sin hemvist i Sverige för att svenska domstolar och förvaltningsmyndigheter ska vara behöriga att ingripa med stöd av LVU, se prop. 2019/20:131 s. 69 och prop. 2018/19:102 s. 16 ff.

⁴³⁵ SCB, "Utländska medborgare efter ålder och år", 2020-03-19, www.statistikdatabasen.scb.se/sq/102328 (Hämtad 2021-02-20). Denna siffra inkluderar inte barn med dubbelt medborgarskap.

svenskt pass utfärdat (4 § 1 st PassL läst motsatsvis). I dessa fall kommer det således inte finnas något svenskt pass att återkalla med stöd av 12 § 1 st 10 p PassL.⁴³⁶

I många fall kan utländska medborgare som bor i Sverige få ett pass utfärdat av myndigheterna i sitt hemland.⁴³⁷ Någon möjlighet för svenska myndigheter att återkalla ett pass som utfärdats av utländska myndigheter finns inte.⁴³⁸ Om barnet har ett hemlandspass eller kan få ett sådant utfärdat kan han eller hon alltså uppvisa det passet vid utresa ur Sverige. Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud hindrar således inte barnet från att faktiskt lämna Sverige, utöver den preventiva effekt som följer av förbudet som sådant och kriminaliseringen i 45 § LVU.⁴³⁹ Precis som för barn med dubbelt medborgarskap finns det därför en stor risk att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud inte får den effekt som är avsedd när barnet har utländskt medborgarskap. Barn som inte har möjlighet att skaffa ett hemlandspass kan istället ha rätt till resedokument eller främlingspass som utfärdas av Migrationsverket. För sådana pass gäller särskilda bestämmelser, se *avsnitt 5.5.2* nedan.

5.5.2 Resedokument och främlingspass

5.5.2.1 Osäkert om ett utreseförbud medför hinder mot att utfärda resedokument och främlingspass

I vissa fall kan det vara svårt eller omöjligt för ett barn som befinner sig i Sverige att vända sig till myndigheterna i sitt hemland för att ansöka om pass, t.ex. för att han eller hon har flytt från sitt hemland eller är statslös. Om barnet är flykting eller statslös kan Migrationsverket därför utfärda ett *resedokument* för honom eller henne, vilket är en särskild passhandling för resor utanför Sverige.⁴⁴⁰ Andra barn som saknar möjlighet att ansöka om pass i hemlandet, t.ex. för att de fått uppehållstillstånd som alternativt skyddsbehövande i Sverige, kan i vissa

⁴³⁶ SOU 2018:69 s. 181.

⁴³⁷ Se t.ex. Migrationsverket, "Ansök om främlingspass", 2021-01-14, www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Framlingspass-och-resedokument/Ansok-om-framlingspass.html (Hämtad 2021-02-08).

⁴³⁸ 12 § 1 st 10 p PassL om passåterkallelse på grund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud gäller nämligen endast pass för svenska medborgare, se 1 § 1 st PassL och prop. 2019/20:131 s. 92. Jfr SOU 2018:69 s. 181: "Vårt uppdrag omfattar dessutom personer vilka inte är svenska medborgare men som har uppehållstillstånd här i landet. För denna kategori av personer finns det överhuvudtaget inte något svenskt hemlandspass att dra in."

⁴³⁹ Jfr än en gång den diskussion som förs i avs. 5.3.2 ovan.

⁴⁴⁰ Se 4 kap. 4 § och 6 § 1 st UtL jämte SOU 2018:69 s. 158 och prop. 2019/20:131 s. 93.

fall få ett *främlingspass* utfärdat av Migrationsverket.⁴⁴¹ Men vad händer egentligen om ett barn som är underkastad ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ansöker om resedokument eller främlingspass? Utgör utreseförbudet eller det tillfälliga utreseförbudet hinder mot utfärdande av ett sådant pass i enlighet med 7 a § 1 st PassL?

Av 1 § 1 st PassL framgår att bestämmelserna i lagen endast gäller pass för svenska medborgare, om inget annat är särskilt föreskrivet. Huvudregeln är alltså att reglerna om passhinder i PassL inte gäller för andra pass än sådana som utfärdas för svenska medborgare. I Migrationsverkets föreskrifter om främlingspass och resedokument anges dock att reglerna om passhinder i PassL ska tillämpas även vid ansökan om sådana resehandlingar.⁴⁴² Utredningen om hedersrelaterad brottslighet gjorde därför bedömningen att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud även skulle medföra hinder mot att utfärda främlingspass eller resedokument för barn med utländskt medborgarskap.⁴⁴³ I sitt remissyttrande klargjorde Migrationsverket dock att reglerna om passhinder i PassL endast ska tillämpas vid ansökan om resedokument och främlingspass i den utsträckning som inte annat följer av svenska konventionsåtaganden eller EU-rätten. Vidare påpekade Migrationsverket att det finns bestämmelser i bl.a. flyktingkonventionen och det omarbetade skyddsgrundsdirektivet som begränsar möjligheten för Sverige att neka barn resedokument och främlingspass med hänvisning till ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud.⁴⁴⁴

Av svenska konventionsåtaganden följer nämligen att Sverige i princip är skyldig att utfärda resedokument för flyktingar och statslösa som vistas lagligt i landet. Undantag får endast göras om tungt vägande skäl hänförliga till den nationella säkerheten eller allmänna ordningen talar mot att resedokument utfärdas.⁴⁴⁵ Att flyktingar som huvudregel har rätt till resedokument följer även av EU-rätten.⁴⁴⁶ När det gäller främlingspass framgår det av 2 kap. 1 a § 2 st UtIL att barn som är alternativt eller övrig skyddsbehövande i princip har en ovillkorlig rätt till främlingspass, om de saknar möjlighet att skaffa ett hemlandspass.

⁴⁴¹ Se 2 kap. 1 a § UtIL samt SOU 2018:69 s. 158 f. och prop. 2019/20:131 s. 94.

⁴⁴² 9 § MIGRFS 03/2017.

⁴⁴³ Se SOU 2018:69 s. 200.

⁴⁴⁴ Migrationsverket, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-20 s. 2 f.

⁴⁴⁵ 2 kap. 7 § UtIF jämte art. 28.1 i flyktingkonventionen, art. 28 i 1954 års konvention om statslösa personers rättsliga ställning samt 1957 års konvention om flyktingar som är sjömän. Se även Migrationsverket, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-20 s. 3, SOU 2017:93 s. 128 och prop. 2019/20:131 s. 93.

⁴⁴⁶ Art. 25.1 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet.

Främlingspass får enligt bestämmelsen bara nekas om tvingande hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna ordningen kräver att så sker.⁴⁴⁷ Att alternativt skyddsbehövande har rätt till främlingspass om inte tvingande hänsyn talar mot följer också av EU-rätten.⁴⁴⁸

Barn som är flyktingar, statslösa, alternativt skyddsbehövande eller övriga skyddsbehövande har alltså en starkare rätt till resehandlingar än vad barn med svenskt medborgarskap har. Det är således inte självklart att Sverige kan vägra att utfärda resedokument eller främlingspass för ett barn enbart på den grunden att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud har meddelats för honom eller henne. Som regeringen påpekar i propositionen finns det dock äldre praxis från Utlänningsnämnden som talar för att flyktingar kan nekas resedokument i situationer där passhinder föreligger enligt PassL.⁴⁴⁹ Enligt regeringen är det alltså inte uteslutet att ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud även kan komma att medföra hinder mot att utfärda resedokument och främlingspass.⁴⁵⁰ Något tydligt svar ges dock inte i propositionen. Istället överlämnar regeringen till rättstillämparen att pröva om en ansökan om resedokument eller främlingspass kan vägras med hänvisning till ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud.⁴⁵¹ Det återstår alltså att se hur rättstillämparen väljer att hantera denna fråga.

Sammanfattningsvis är det alltså möjligt att ett utreseförbud medför hinder mot att utfärda även resedokument och främlingspass, men det motsatta är inte heller uteslutet. Det kan alltså vara så att Migrationsverket i vissa fall⁴⁵² är skyldig att utfärda resedokument eller främlingspass för ett barn trots att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud beslutats för barnet. Detta skulle vara mycket problematiskt utifrån ett barnrättsligt perspektiv eftersom ett utreseförbud i så fall inte utgör något faktiskt hinder mot utresa, utan enbart får en eventuell preventiv effekt – precis som för barn som har eller kan få ett utländskt hemlandspass.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Se även Migrationsverket, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-20 s. 2 f. och prop. 2019/20:131 s. 94.

⁴⁴⁸ Art. 25.2 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet. Övriga skyddsbehövande är en kategori som endast finns i Sverige och som därför inte omfattas av rätten till främlingspass i skyddsgrundsdirektivet. Regeringen har dock gjort bedömningen att övriga skyddsbehövande bör ha rätt till främlingspass i samma utsträckning som alternativt skyddsbehövande, se Ds 2013:72 s. 63 och 71.

⁴⁴⁹ Prop. 2019/20:131 s. 93 jämte UN 240-94.

⁴⁵⁰ Prop. 2019/20:131 s. 93 f.

⁴⁵¹ Se prop. 2019/20:131 s. 94.

⁴⁵² Dvs. de fall där barnet är flykting, statslös, alternativt skyddsbehövande eller övrig skyddsbehövande och därmed omfattas av rätten till resedokument enligt 2 kap. 7 § UtIF eller rätten till främlingspass enligt 2 kap. 1 a § 2 st UtIL.

⁴⁵³ Jfr avs. 5.5.1 ovan.

Att varken regeringen eller lagstiftaren tagit ställning till vilka konsekvenser ett utreseförbud ska få i fråga om resedokument och främlingspass medför också att rättstillämpningen blir oförutsebar, vilket kan kritiseras utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. Förutom att det kan skapa otrygghet för barnet, så riskerar det även att leda till tillämpningssvårigheter för Migrationsverket som ska besluta i frågor om resedokument och främlingspass. Därmed ökar också risken för en oenhetlig rättstillämpning där lika fall bedöms olika, vilket inte är förenligt med grundläggande rättssäkerhetskrav. Även detta är en stor brist ur ett barnrättsligt perspektiv.⁴⁵⁴

Samtidigt ska tilläggas att Migrationsverket *får* utfärda främlingspass även för barn som inte har status som alternativt eller övrig skyddsbehövande (se 2 kap. 1 a § 1 eller 3 st UtlL). Det finns dock ingen skyldighet att bevilja främlingspass för dessa barn.⁴⁵⁵ I dessa fall bör det således inte finnas något hinder mot att Migrationsverket väljer att avslå en ansökan om främlingspass med hänvisning till ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Det kan dock antas att barn som inte är flyktingar, statslösa eller har beviljats uppehållstillstånd på grund av skyddsskäl gentemot hemlandet, har en större möjlighet att vända sig till hemlandets myndigheter för att få ett utländskt pass utfärdat.⁴⁵⁶ I så fall får det alltså ingen praktisk betydelse att det går att neka barnet främlingspass eftersom barnet istället kan ansöka om ett utländskt pass som han eller hon kan resa utomlands med.⁴⁵⁷

5.5.2.2 Resedokument och främlingspass kan inte återkallas

Varken resedokument eller främlingspass kan återkallas enligt svensk rätt.⁴⁵⁸ I Utredningen om hedersrelaterad brottslighet föreslogs dock att regeringen borde införa regler i UtlF som gör det möjligt att återkalla även sådana resehandlingar till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Utredningen påpekade att detta även hade gjort det möjligt att spärra resehandlingarna i SIS.⁴⁵⁹ Frågan om huruvida ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud

⁴⁵⁴ Jfr Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 101 och 103 och Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002 s. 29 f.

⁴⁵⁵ SOU 2018:69 s. 158.

⁴⁵⁶ Jfr a.st., Migrationsverket, "Ansök om främlingspass", 2021-01-14, www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Framlingspass-och-resedokument/Ansok-om-framlingspass.html (Hämtad 2021-02-08) och prop. 2019/20:131 s. 93.

⁴⁵⁷ Jfr avs. 5.5.1 ovan.

⁴⁵⁸ SOU 2018:69 s. 159 och prop. 2019/20:131 s. 61.

⁴⁵⁹ Se SOU 2018:69 s. 200 f.

ska utgöra skäl för återkallelse av resedokument och främlingspass berörs dock inte i den efterföljande propositionen. Regeringen verkar således ha valt att inte gå vidare med utredningens förslag i denna del.⁴⁶⁰ Jag kan vidare själv konstatera att regeringen inte har gjort någon ändring av reglerna om resedokument och främlingspass i 2 kap. UtIF i samband med införandet av regler om utreseförbud i LVU.⁴⁶¹ Såsom reglerna ser ut nu saknas det alltså författningsstöd för att återkalla ett resedokument eller främlingspass till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Eftersom ett resedokument eller främlingspass inte kan återkallas, är det inte heller möjligt att spärra resehandlingen i t.ex. SIS eller Interpols databas för resehandlingar till följd av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud.⁴⁶²

I vissa fall ska resedokument och främlingspass förvisso återlämnas till Migrationsverket men det gäller endast de fall som anges i 2 kap. 10 och 16 §§ UtIF.⁴⁶³ Någon möjlighet för Migrationsverket att kräva att ett barn återlämnar sitt resedokument eller främlingspass på grund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud finns alltså inte (jfr 2 kap. 10 § och 2 kap. 16 § 1–5 p UtIF). Barn som har fått ett resedokument eller främlingspass utfärdat kan således uppvisa detta vid utresa. I praktiken blir det därför svårt att hindra dessa barn från att lämna Schengenområdet.⁴⁶⁴ Detta är en stor brist utifrån ett barnrättsperspektiv, eftersom det innebär att ett utreseförbud inte utgör ett särskilt effektivt skydd mot barnäktenskap eller könsstympning i de fall där barnet saknar svenskt medborgarskap och har fått ett resedokument eller främlingspass utfärdat. Även om utreseförbudet kan ha en viss preventiv effekt blir det rättsliga skyddet således betydligt sämre för dessa barn än för barn med (enbart) svenskt medborgarskap,⁴⁶⁵ vilket kan kritiseras utifrån art. 2.1 i barnkonventionen.⁴⁶⁶ Liksom för barn med dubbelt medborgarskap är det också särskilt svårt att hjälpa barn med utländskt medborgarskap som redan blivit bortförda, inte minst om de saknar permanent uppehållstillstånd i Sverige.⁴⁶⁷

⁴⁶⁰ Jfr prop. 2019/20:131 s. 93 f. om vilka effekter ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud får i fråga om resedokument och främlingspass.

⁴⁶¹ Se särskilt 2 kap. 10 § UtIF om återlämnande av resedokument och 2 kap. 16 § UtIF om återlämnande av främlingspass, vilka båda är oförändrade.

⁴⁶² Jfr SOU 2018:69 s. 161 och 201.

⁴⁶³ Se SOU 2018:69 s. 159.

⁴⁶⁴ Jfr art. 8.3 g) i EU:s kodex om Schengengränserna som anger att tredjelandsmedborgares resehandlingar ska kontrolleras vid utresa ur Schengenområdet, bl.a. genom sökning i SIS, Interpols databas över stulna och förkomna resehandlingar, samt nationella databaser med information om stulna, förskingrade, förkomna och ogiltigförklarade resehandlingar. Om barnets resehandlingar inte har återkallats och inte heller kan spärras i t.ex. SIS så kommer denna kontroll nämligen inte hindra barnet från att lämna Schengenområdet.

⁴⁶⁵ Jfr avs. 5.3 ovan.

⁴⁶⁶ Jfr SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

⁴⁶⁷ Se SOU 2018:69 s. 164 f. och 172 samt Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28 s. 8.

Det är även osäkert om det över huvud taget skulle vara förenligt med Sveriges folkrättsliga och EU-rättsliga förpliktelser att införa en regel om återkallelse av resedokument och främlingspass på grund av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud. Det finns t.ex. inga bestämmelser om återkallelse i de konventioner som reglerar rätten till resedokument för flyktingar och statslösa.⁴⁶⁸ Det finns inte heller några EU-rättsliga regler som ger Sverige rätt att återkalla resedokument för flyktingar eller främlingspass för alternativt skyddsbehövande.⁴⁶⁹ Utrymmet för att införa nationella bestämmelser om återkallelse av resedokument och främlingspass är således begränsat, vilket även Migrationsverket poängterar i sitt remissvar.⁴⁷⁰ När det gäller främlingspass som har utfärdats för barn som inte är alternativt skyddsbehövande⁴⁷¹ finns det dock inget internationellrättsligt hinder mot att införa nationella regler om återkallelse.⁴⁷²

5.6 Sammanfattande kommentar

Gemensamt för alla barn oavsett medborgarskap är att ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud⁴⁷³ innebär ett förbud mot att lämna Sverige. Förbudet är i princip absolut, med undantag för sådana resor som ett tillfälligt undantag meddelats för med stöd av 31 i § LVU.⁴⁷⁴ Förbudet innebär således en inskränkning i barnets rörelsefrihet enligt bl.a. RF och EKMR.⁴⁷⁵ Denna inskränkning kan dock anses vara motiverad ur ett barnrättsligt perspektiv mot bakgrund av intresset av att skydda barnet från de negativa konsekvenserna av barnäktenskap och könsstympning.⁴⁷⁶

⁴⁶⁸ Jfr flyktingkonventionen, 1954 års konvention om statslösa personers rättsliga ställning och 1957 års konvention om flyktingar som är sjömän.

⁴⁶⁹ Jfr art. 25 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet.

⁴⁷⁰ Se Migrationsverket, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-20 s. 3 f.

⁴⁷¹ Dvs. dels övriga skyddsbehövande som fått ett främlingspass utfärdat i enlighet med 2 kap. 1 a § 2 st UtIL, dels barn som Migrationsverket valt att utfärda ett främlingspass för med stöd 2 kap. 1 a § 1 eller 3 st UtIL.

⁴⁷² Art. 25.2 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet gäller nämligen endast främlingspass för alternativt skyddsbehövande, se Ds 2013:72 s. 70 f.

⁴⁷³ Nedan refererat till som *utreseförbud*. Den följande analysen gäller dock även tillfälliga utreseförbud som beslutats med stöd av 31 d § LVU. Sådana beslut får nämligen samma konsekvenser enligt bl.a. PassL som "vanliga" utreseförbud.

⁴⁷⁴ Se prop. 2019/20:131 s. 84 och 115 samt avs. 5.2 ovan.

⁴⁷⁵ Se 2 kap. 8 § RF och art. 2.2 i det fjärde tilläggsprotokollet till EKMR jämte SOU 2018:69 s. 183 f. och prop. 2019/20:131 s. 63.

⁴⁷⁶ Se avs. 5.2 ovan.

Förbudet som sådant kan ha en viss preventiv effekt, särskilt då det enligt 45 § LVU är förenat med straffansvar att föra ett barn utomlands i strid med ett utreseförbud.⁴⁷⁷ För att stärka effekten av ett utreseförbud har lagstiftaren dock valt att göra följdändringar i PassL som inskränker barnets rätt till pass till följd av ett utreseförbud.⁴⁷⁸ Syftet är att det därmed ska vara praktiskt omöjligt för barnet att lämna Sverige i strid med ett utreseförbud, eftersom barnet som huvudregel måste uppvisa pass vid utresa från Sverige i enlighet med 5 § 1 st PassL.⁴⁷⁹ I detta kapitel har jag dock visat att ett utreseförbud får helt olika konsekvenser beroende på om barnet enbart är svensk medborgare, har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap.

Ett utreseförbud är effektivast om barnet endast har *svenskt medborgarskap*. I så fall medför nämligen reglerna om passhinder och passåterkallelse på grund av ett utreseförbud⁴⁸⁰ att barnet i princip inte kan lämna Sverige så länge förbudet gäller.⁴⁸¹ Eftersom återkallade pass spärras i nationella, europeiska och internationella resehandlingssystem kan barnet inte heller använda ett återkallat pass för att kringgå utreseförbudet.⁴⁸² I dessa fall utgör ett utreseförbud därför ett förhållandevis effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning utomlands. Det finns dock vissa brister även när det gäller skyddet för barn med enbart svenskt medborgarskap.

Den största begränsningen i skyddet för barn med svenskt medborgarskap är att avskaffandet av gränskontroller inom Schengen och EU medför att barnet kan resa till andra Schengen- och EU-stater utan pass.⁴⁸³ Ett utreseförbud hindrar således inte att barnet förs till andra länder inom Schengen och EU för att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning där. Samtidigt finns det uppgifter som talar för att de flesta barn som förs utomlands i dessa syften förs till länder utanför Europa.⁴⁸⁴ Sannolikt kommer ett utreseförbud därför vara effektivt i en majoritet av de fall där ett utreseförbud meddelas för barn med enbart svenskt medborgarskap.

⁴⁷⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 88 f. samt avs. 5.2 ovan.

⁴⁷⁸ Se 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL, prop. 2019/20:131 s. 63 och 92 f. samt avs. 5.3.1 ovan.

⁴⁷⁹ Se SOU 2018:69 s. 181 och prop. 2019/20:131 s. 63 och 92 f.

⁴⁸⁰ 7 a § 1 st och 12 § 1 st 10 p PassL.

⁴⁸¹ Se 5 § 1 st PassL och avs. 5.3.1 ovan.

⁴⁸² Se bl.a. prop. 2019/20:131 s. 93. Se även avs. 5.3.1 ovan.

⁴⁸³ Se 5 § 2 st 4 och 5 p PassL samt avs. 5.3.2 ovan.

⁴⁸⁴ Se Strindlöv, Jenny, "Allt fler bortförda barn under pandemin", Kvällsposten, 2020-10-06, www.expressen.se/kvallsposten/allt-fler-bortforda-barn-under-pandemin/ (Hämtad 2020-12-09).

En annan begränsning är att det är osäkert vad ett utreseförbud får för konsekvenser för diplomat- och tjänstepass som utfärdas för medföljande barn. Trots att ett utreseförbud beslutats kan det därför finnas en kvarstående risk för att barnet förs utomlands med hjälp av ett sådant pass.⁴⁸⁵ Även om det antagligen är en liten grupp barn som berörs av reglerna kring diplomat- och tjänstepass är det ett tillräckligt stort problem ur ett barnrättsligt perspektiv om ett barn skulle föras ut ur Sverige i strid med ett utreseförbud.⁴⁸⁶ Denna oförutsebarhet kring vad som gäller för diplomat- och tjänstepass riskerar även att leda till bristande rättssäkerhet för barnet, vilket också är problematiskt ur en barnrättslig synvinkel.⁴⁸⁷

Även om det finns vissa brister när det gäller skyddet för barn med enbart svenskt medborgarskap, är ett utreseförbud dock betydligt mer effektivt för dessa barn än för barn med dubbelt medborgarskap och barn som saknar svenskt medborgarskap. Om barnet har *dubbelt medborgarskap* ska det svenska passet förvisso återkallas,⁴⁸⁸ men barnet kan fortfarande ha ett utländskt hemlandspass som han eller hon kan använda för att resa utomlands.⁴⁸⁹ Risken är därför stor att ett utreseförbud blir verkningslöst i de fall där barnet har dubbelt medborgarskap. Även barn som endast har *utländskt medborgarskap* kan ha ett utländskt hemlandspass som de kan använda för att resa utomlands i strid med ett utreseförbud. Liksom för barn med dubbla medborgarskap får ett utreseförbud i så fall endast en preventiv effekt.⁴⁹⁰

Om ett barn med *utländskt medborgarskap* saknar möjlighet att skaffa ett hemlandspass, eller om barnet är *statslös*, kan han eller hon istället ha rätt till resedokument eller främlingspass som utfärdas av Migrationsverket. Sådana resehandlingar kan aldrig återkallas.⁴⁹¹ Har barnet ett giltigt resedokument eller främlingspass kan han eller hon således använda detta för att resa utomlands. Även i dessa fall får man alltså förlita sig på den preventiva effekten av ett utreseförbud, vilket är en stor begränsning i barnets skydd mot barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa.

⁴⁸⁵ Se avs. 5.3.3 ovan.

⁴⁸⁶ Jfr art. 2 i barnkonventionen samt SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

⁴⁸⁷ Jfr Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 103 och Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002 s. 29 f.

⁴⁸⁸ Se 12 § 1 st 10 p PassL.

⁴⁸⁹ Se 5 § 2 st 3 p PassL samt avs. 5.4 ovan.

⁴⁹⁰ Se avs. 5.5.1 ovan.

⁴⁹¹ Se avs. 5.5.2.2 ovan.

Det är även osäkert vad som gäller om ett barn som är underkastad ett utreseförbud ansöker om ett nytt resedokument eller främlingspass. Är barnet flykting, statslös, alternativt skyddsbehövande eller övrig skyddsbehövande får han eller hon endast nekas resedokument respektive främlingspass om det är absolut nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna ordningen.⁴⁹² Huruvida ett utreseförbud kan utgöra ett tillräckligt tungt vägande skäl för att neka barnet resedokument eller främlingspass är dock oklart. Något svar ges nämligen inte i propositionen utan istället ger regeringen i uppdrag till rättstillämparen att avgöra denna fråga.⁴⁹³ Precis som i fallet med diplomat- och tjänstepass riskerar detta att leda till en oförutsebar – och därmed orättssäker – rättstillämpning, vilket är en brist ur ett barnrättsligt perspektiv.⁴⁹⁴

Sammanfattningsvis får ett utreseförbud störst effekt i de fall där barnet endast är svensk medborgare.⁴⁹⁵ Om barnet har dubbelt medborgarskap, utländskt medborgarskap eller är statslös är risken för kringgående dock stor då varken utländska hemlandspass, resedokument eller främlingspass kan återkallas till följd av ett utreseförbud.⁴⁹⁶ Det är även osäkert om ett sådant förbud medför hinder mot att utfärda ett nytt resedokument eller främlingspass för barnet.⁴⁹⁷ Möjligen är utreseförbudet som sådant tillräckligt avskräckande i vissa fall, särskilt med hänsyn till kriminaliseringen i 45 § LVU.⁴⁹⁸ Samtidigt är det en påtaglig begränsning i skyddet för barn som har dubbelt medborgarskap eller som saknar svenskt medborgarskap att behöva förlita sig på utreseförbudets preventiva effekt. Om barnet trots ett utreseförbud kan ha ett utländskt hemlandspass, resedokument eller främlingspass att resa ut ur Sverige med innebär ett sådant förbud nämligen inget faktiskt hinder mot utresa. Risken för att barnet förs utomlands av någon eller själv lämnar landet i strid med utreseförbudet är då betydande.

⁴⁹² När det gäller flyktingar och statslösa barn framgår detta av 2 kap. 7 § UtlF jämförd med art. 28.1 i flyktingkonventionen, art. 28 i 1954 års konvention om statslösa personers rättsliga ställning och 1957 års konvention om flyktingar som är sjömän. Motsvarande bestämmelse för alternativt och övriga skyddsbehövande finns i 2 kap. 1 a § 2 st UtlL. Se vidare avs. 5.5.2.1 ovan.

⁴⁹³ Se prop. 2019/20:131 s. 94.

⁴⁹⁴ Jfr Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010 s. 103 och Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, 2002 s. 29 f.

⁴⁹⁵ Jfr avs. 5.3 ovan.

⁴⁹⁶ Se avs. 5.4, 5.5.1 och 5.5.2.2 ovan.

⁴⁹⁷ Se avs. 5.5.2.1 ovan.

⁴⁹⁸ Jfr avs. 5.2 ovan.

Mot bakgrund av att det ofta är svårt för svenska myndigheter att hjälpa barn med dubbelt eller utländskt medborgarskap om de redan blivit bortförda,⁴⁹⁹ är det särskilt problematiskt att reglerna om passhinder och passåterkallelse får en så begränsad effekt för denna grupp barn. Det innebär nämligen att det *både* är svårt att hindra dessa barn från att lämna Sverige genom att besluta om utreseförbud *och* svårt att hjälpa barnen att återvända till Sverige om de väl blivit bortförda. Detta är en stor brist ur ett barnrättsligt perspektiv.

Det faktum att reglerna om utreseförbud medför ett sämre skydd för vissa barn än för andra beroende på deras medborgarskap kan även kritiseras utifrån art. 2.1 i barnkonventionen. Av denna artikel följer nämligen att *alla* barn som bor i Sverige har rätt till ett effektivt skydd för sina mänskliga rättigheter enligt konventionen, oavsett medborgarskap.⁵⁰⁰ Såsom reglerna om utreseförbud är utformade får dock barn med svenskt medborgarskap ett mer effektivt skydd för sina mänskliga rättigheter – t.ex. rätten till skydd mot skadliga sedvänjor⁵⁰¹ – än andra barn som är bosatta i Sverige. Detta är anmärkningsvärt utifrån ett barnrättsligt perspektiv.

Samtidigt begränsas Sveriges handlingsutrymme av folkrättsliga och europarättsliga bestämmelser. T.ex. följer det av svenska konventionsåtaganden att flyktingar och statslösa har rätt till resedokument om det inte finns tungt vägande skäl hänförliga till den nationella säkerheten eller allmänna ordningen som talar mot ett utfärdande.⁵⁰² Även EU-rätten begränsar möjligheten för Sverige att neka flyktingar resedokument.⁵⁰³ Detsamma gäller möjligheten att neka alternativt skyddsbehövande främlingspass.⁵⁰⁴ Det är inte heller möjligt för Sverige att förhindra att barn med dubbelt eller enbart utländskt medborgarskap har ett utländskt hemlandspass som de kan resa utomlands med trots ett utreseförbud.⁵⁰⁵ Om reglerna om utreseförbud inte utgör ett tillräckligt skydd mot barnäktenskap och könsstympning utomlands om barnet har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap, bör Sverige dock vidta andra åtgärder för att skydda dessa barn.

⁴⁹⁹ SOU 2018:69 s. 164 ff. samt Sveriges ambassad i Nairobi, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27 s. 2 f.

⁵⁰⁰ Se SOU 2020:63 s. 132, 134 och 166 f.

⁵⁰¹ Se art. 24.3 i barnkonventionen.

⁵⁰² Se art. 28.1 i flyktingkonventionen och art. 28 i 1954 års konvention om statslösa personers rättsliga ställning. Av 1957 års konvention om flyktingar som är sjömän framgår att även flyktingar som arbetar som sjömän har rätt till resedokument enligt art. 28.1 i flyktingkonventionen.

⁵⁰³ Art. 25.1 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet.

⁵⁰⁴ Art. 25.2 i det omarbetade skyddsgrundsdirektivet, läst mot bakgrund av Ds 2013:72 s. 70 f.

⁵⁰⁵ Jfr avs. 5.4 och 5.5.1 ovan.

6 Slutsatser och framåtblickande analys

6.1 Behovet av att införa regler om utreseförbud i LVU⁵⁰⁶

Barnäktenskap och könsstympning av flickor får allvarliga konsekvenser för de barn som drabbas.⁵⁰⁷ Det råder även en internationell samsyn om att både barnäktenskap och könsstympning utgör en kränkning av barnets mänskliga rättigheter.⁵⁰⁸ Ur ett barnrättsligt perspektiv är det därför av största vikt att dessa sedvänjor bekämpas – både globalt och i en svensk kontext.⁵⁰⁹

Det finns sedan tidigare regler på civil-, straff- och socialrättens område som utgör ett visst skydd mot barnäktenskap och könsstympning av barn i en svensk kontext.⁵¹⁰ Trots dessa regler har det dock förekommit att barn som bor i Sverige har blivit utsatta för barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa. Det har till och med hänt att barn som varit omhändertagna med stöd av LVU har förts utomlands i dessa syften.⁵¹¹ Problemet förvärras av det faktum att det ofta är svårt, om inte omöjligt, för svenska myndigheter att hjälpa barn som redan blivit bortförda.⁵¹² Ur en barnrättslig synvinkel har det därför funnits ett behov av att vidta ytterligare åtgärder för att förhindra att barn som riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands lämnar Sverige från första början.⁵¹³ Det var också mot den bakgrunden som regeringen ansåg att det fanns ett behov av att införa regler om utreseförbud i LVU.⁵¹⁴

⁵⁰⁶ Se frågeställning 1 i avs. 1.2.

⁵⁰⁷ Se avs. 2.4.

⁵⁰⁸ Se avs. 3.2.

⁵⁰⁹ Se dels avs. 2.5, dels avs. 3.7.

⁵¹⁰ Se avs. 3.3–3.5.

⁵¹¹ Se avs. 1.1 och 3.7.

⁵¹² Se avs. 1.1 och 3.6.

⁵¹³ Se avs. 3.7.

⁵¹⁴ Se avs. 4.2.1.

6.2 När beslut om utreseförbud och tillfälligt utreseförbud kan meddelas⁵¹⁵

Utreseförbud ska enligt 31 a § LVU beslutas om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller själv lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Med påtaglig risk innebär att det ska finnas konkreta uppgifter som tyder på att barnet riskerar att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning utomlands.⁵¹⁶ Ett utreseförbud kan meddelas även för barn som redan är omhändertagna med stöd av 2 eller 3 §§ LVU. Ofta kommer det att vara aktuellt med tvångsvård enligt 2 § LVU som komplement till ett utreseförbud.⁵¹⁷

Beslut om utreseförbud meddelas enligt 31 b § 1 st LVU av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige, kan socialnämnden dock besluta om tillfälligt utreseförbud med stöd av 31 d § LVU. Ett sådant beslut gäller alltid omedelbart.⁵¹⁸

6.3 Vad ett utreseförbud innebär och hur effektivt ett sådant beslut är⁵¹⁹

Syftet med att införa regler om utreseförbud i LVU var att förhindra att barn som bor i Sverige utsätts för barnäktenskap eller könsstympning i samband med utlandsresa.⁵²⁰ Denna uppsats visar dock att det finns flera kvarstående brister i skyddet mot barnäktenskap och könsstympning utomlands, framför allt i de fall där utreseförbud eller tillfälligt utrese-

⁵¹⁵ Se första delen av frågeställning 2 i avs. 1.2.

⁵¹⁶ Se avs. 4.3, särskilt 4.3.4.

⁵¹⁷ Se avs. 4.3.6.

⁵¹⁸ Se 31 d § 1 st 1 och 2 p LVU samt avs. 4.4.

⁵¹⁹ Se dels andra delen av frågeställning 2, dels frågeställning 3–5 i avs. 1.2.

⁵²⁰ Se prop. 2019/20:131 s. 62 ff.

förbud⁵²¹ beslutas för barn som har dubbelt medborgarskap eller som saknar svenskt medborgarskap.⁵²²

Gemensamt för alla barn är att ett utreseförbud innebär en inskränkning i rörelsefriheten på så vis att barnet förbjuds att resa utomlands. Förbudet som sådant gäller alla utlandsresor med undantag för resor som socialnämnden har meddelat ett tillfälligt undantag för med stöd av 31 i § LVU. Om någon för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud ska den personen dömas till högst två års fängelse enligt 45 § LVU, vilket stärker utreseförbudets preventiva effekt. Även försök till brott är kriminaliserat.⁵²³ I övrigt får ett utreseförbud dock olika konsekvenser beroende på om barnet enbart är svensk medborgare, har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap.

Denna uppsats visar att ett utreseförbud är mest effektivt om barnet enbart har *svenskt medborgarskap*.⁵²⁴ För denna grupp har införandet av regler om utreseförbud i LVU medfört en påtaglig förstärkning av skyddet mot barnäktenskap och könsstympling i samband med utlandsresa. Ett utreseförbud innebär nämligen att barnets pass ska återkallas samtidigt som barnet hindras från att skaffa ett nytt pass. Eftersom barnet som huvudregel måste ha ett giltigt pass för att resa utomlands kommer det i många fall vara omöjligt för barnet att lämna Sverige i strid med ett utreseförbud. Därmed minskar risken för att utreseförbudet kringgås – på barnets eller någon annans initiativ.⁵²⁵

Även för denna grupp barn finns det dock två problem som begränsar barnets skydd mot barnäktenskap och könsstympling utomlands: *För det första* är det inte säkert att ett utreseförbud medför passhinder och passåterkallelse i fråga om diplomat- och tjänstepass som utfärdas för medföljande barn.⁵²⁶ *För det andra* – och detta är den absolut största begränsningen – så medför avskaffandet av gränskontroller inom Schengenområdet och EU att barnet kan resa till andra Schengen- och EU-stater utan giltigt pass. Det finns därför en kvarstående risk för att barnet förs till andra länder inom Schengen och/eller EU i syfte att bli

⁵²¹ Nedan refererat till som *utreseförbud*. Slutsatserna i följande avsnitt gäller dock även tillfälliga utreseförbud.

⁵²² Se kap. 5, särskilt avs. 5.6 där slutsatserna från kapitlet summeras.

⁵²³ Se avs. 5.2.

⁵²⁴ Se avs. 5.6.

⁵²⁵ Se avs. 5.3.1.

⁵²⁶ Se avs. 5.3.3.

bortgifta eller könsstympade där. Utreseförbudet hindrar dock att barnet förs till länder utanför Europa – vilket troligen är det vanligaste.⁵²⁷

Risken för att utreseförbudet kringgås är däremot större om barnet har *dubbelt medborgarskap* eftersom barnet då kan ha ett utländskt hemlandspass som han eller hon kan använda för att resa utomlands.⁵²⁸ Även för barn *utan svenskt medborgarskap* finns det en risk att utreseförbudet kringgås med hjälp av ett sådant pass.⁵²⁹ Dessutom finns det i dessa en fall en risk för att barnet har fått ett resedokument eller främlingspass utfärdat av Migrationsverket. Sådana resehandlingar kan inte återkallas på grund av ett utreseförbud.⁵³⁰ Det är inte heller säkert att det går att vägra ett barn resedokument eller främlingspass på grund av ett utreseförbud – åtminstone inte om barnet vistas lagligt i Sverige som flykting, statslös, alternativt skyddsbehövande eller övrig skyddsbehövande.⁵³¹

Sammanfattningsvis utgör ett utreseförbud ett förhållandevis effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstympning i samband med utlandsresa i de fall där barnet endast har svenskt medborgarskap, medan skyddet är betydligt mindre effektivt om barnet har dubbelt medborgarskap, utländskt medborgarskap eller är statslös.⁵³² För barn med enbart svenskt medborgarskap har rätten till skydd mot skadliga sedvänjor enligt bl.a. art. 24.3 i barnkonventionen alltså stärkts – medan skyddet fortfarande är bristfälligt för andra barn. Ur ett barnrättsligt perspektiv är detta problematiskt eftersom det strider mot den grundläggande principen om icke-diskriminering i art. 2.1 i barnkonventionen, som kräver att Sverige ger *alla* barn som bor i Sverige ett effektivt skydd för deras rättigheter enligt konventionen.⁵³³

6.4 Reflektioner inför framtiden

Som jag konstaterat ovan finns det flera faktorer som riskerar att leda till att reglerna om utreseförbud inte får den effekt som är avsedd. Det är dock inte självklart att dessa problem går att lösa inom ramen för reglerna om utreseförbud eftersom Sveriges handlingsutrymme

⁵²⁷ Se avs. 5.3.2.

⁵²⁸ Se avs. 5.4.

⁵²⁹ Se avs. 5.5.1.

⁵³⁰ Se avs. 5.5.2.2.

⁵³¹ Se avs. 5.5.2.1.

⁵³² Se avs. 5.6.

⁵³³ Jfr avs. 3.2.1 om barnets mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen.

begränsas av folkrättsliga och europarättsliga åtaganden. Exempelvis skulle det inte vara förenligt med Sveriges europarättsliga förpliktelser att inskränka *passfriheten inom Schengenområdet och EU* som medför att barn kan resa till andra Schengen- och EU-stater även om det svenska passet har återkallats på grund av ett utreseförbud.⁵³⁴ Sverige behöver således vidta andra åtgärder för att förhindra att barn utsätts för barnäktenskap eller könsstypning i andra europeiska länder. Det skulle t.ex. kunna handla om åtgärder som syftar till att stärka samarbetet mellan olika Schengen- och EU-stater kring frågor som rör barnäktenskap och könsstypning av barn.

Ett annat problem är som tidigare nämnts att det finns en stor risk för att utreseförbudet kringgås om barnet har dubbelt medborgarskap eller saknar svenskt medborgarskap eftersom barnet då kan ha ett utländskt hemlandspass, resedokument eller främlingspass.⁵³⁵ När det gäller barn som har eller kan få ett *utländskt hemlandspass* finns det inte så mycket Sverige kan göra eftersom det är upp till varje stat att bestämma vilka regler som ska gälla för utfärdande av pass i den egna staten. Det är inte heller aktuellt att inskränka möjligheten för barn att ha dubbla medborgarskap.⁵³⁶

Vidare begränsar Sveriges folkrättsliga och europarättsliga åtaganden möjligheten att inskränka rätten till *resedokument* för flyktingar och statslösa samt rätten till *främlingspass* för alternativt skyddsbehövande som vistas lagligt i Sverige.⁵³⁷ Det är t.ex. tveksamt om det skulle gå att införa nationella regler om återkallelse av resedokument och främlingspass i dessa fall.⁵³⁸ Det är inte heller säkert att det är förenligt med svenska konventionsåtaganden och EU-rätten att neka ett barn resedokument eller främlingspass med hänvisning till ett utreseförbud.⁵³⁹ Om det inte går att ge barn med dubbelt medborgarskap och barn utan svenskt medborgarskap ett fullgott skydd mot barnäktenskap och könsstypning genom regler om utreseförbud, behöver Sverige dock vidta andra åtgärder för att stärka skyddet för dessa barn. Dessa åtgärder behöver inte nödvändigtvis vara rättsliga utan det skulle lika gärna kunna handla om sociala insatser eller integrationsfrämjande åtgärder etc. Det viktiga ur ett barnrättsligt perspektiv är att Sverige vidtar åtgärder som ger *alla* barn som bor i Sverige – oavsett medborgarskap – ett effektivt skydd mot barnäktenskap och könsstypning.

⁵³⁴ Se avs. 5.3.2.

⁵³⁵ Se avs. 5.4 och 5.5.

⁵³⁶ Se avs. 5.4 och 5.5.1.

⁵³⁷ Se avs. 5.5.2.

⁵³⁸ Se avs. 5.5.2.2.

⁵³⁹ Se avs. 5.5.2.1.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid

Prop. 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige

Prop. 1998/99:70 Könstympling – borttagande av kravet på dubbel straffbarhet

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2003/04:48 Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap

Prop. 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige

Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor

Prop. 2014/15:69 Ökade möjligheter att resa inom EU med nationellt identitetskort

Prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet

Prop. 2017/18:145 Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt några åtgärder för att öka kvaliteten i folkbokföringen

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

Prop. 2017/18:288 Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap

Prop. 2018/19:102 Omedelbart omhändertagande av barn i vissa internationella situationer

Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

Statens offentliga utredningar

SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap

SOU 2013:29 Det svenska medborgarskapet

SOU 2015:71 Barn och ungas rätt vid tvångsvård – Förslag till ny LVU

SOU 2017:93 Klarlagd identitet – Om utlänningars rätt att vistas i Sverige, inre utlänningskontroller och missbruk av identitetshandlingar

SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt

Departementsserien

Ds 2013:72 Genomförande av det omarbetade skyddsgrundsdirektivet

Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter

Kommittédirektiv

Dir. 2017:25 Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv

Dir. 2017:78 Tilläggsdirektiv till Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv (Ju 2017:06)

Remissyttranden⁵⁴⁰

Barnombudsmannen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr BO 2019-0118, 2019-05-28.

Förvaltningsrätten i Linköping, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr FLI2019/82, 2019-05-28.

Förvaltningsrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28.

Jämställdhetsmyndigheten, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr 2019/55, 2019-05-21.

Kammarrätten i Stockholm, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr KST 2019/121, 2019-05-28.

Kammarrätten i Sundsvall, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), AdmD 51-2019-49, Remiss nr 3, 2019-05-07.

Länsstyrelsen i Östergötlands län, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr 801-2755-19, 2019-05-14.

Migrationsverket, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr 1.4.1-2019-8640, 2019-05-20.

⁵⁴⁰ Samtliga remissyttranden nedan finns tillgängliga på regeringens hemsida, se Regeringen, "Remiss av SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet", 2019-02-28, www.regeringen.se/remisser/2019/02/remiss-av-sou-201869-okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet/ (Hämtad 2021-02-04).

Rådgivningsbyrån för asylsökande och flyktingar, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-28.

Rädda Barnen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-27.

Socialstyrelsen, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr 7195/2019, 2019-05-28.

Sveriges advokatsamfund, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr R-2019/0550, 2019-05-14.

Sveriges ambassad i Nairobi, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), Remissvar UM2019/09465/NAIR-2, 2019-05-27.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (f.d. Sveriges Kommuner och Landsting [SKL]), Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), dnr 19/00383, 2019-05-17.

UNICEF Sverige, Remissyttrande över betänkandet Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69), 2019-05-14.

Övrigt offentligt tryck

Barnombudsmannen, Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare, Stockholm 2020.

Bet. 2019/20:JuU23 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

Länsstyrelsen i Västmanlands län, Metodstöd när personer befinner sig utomlands eller riskerar att föras utomlands mot sin vilja, dnr 801-5359-15, Västerås 2015.

Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationella Kompetensteamet, Rapport 2017:9, dnr 801-3235-17, Linköping 2017.

Länsstyrelsen i Östergötlands län, Underlag till en nationell handlingsplan för arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor, Linköping 2018.

Länsstyrelsen i Östergötlands län, Nationell kartläggning. Bortförda personer i en hederskontext samt barn som uppges vara gifta – under 2019, Rapport 2020:13, dnr 801-3362-2020, Linköping 2020.

Mattsson, Titti, Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang, i: SOU 2015:71 Barn och ungas rätt vid tvångsvård – Förslag till ny LVU, bilaga 3, s. 1149–1178.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (f.d. Ungdomsstyrelsen), Gift mot sin vilja, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5, Stockholm 2009.

Nationellt centrum för kvinnofrid, Kvinnlig omskärelse/könsstymning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt, NCK-rapport 2011:1, Uppsala universitet, Uppsala 2011.

Riksåklagaren, Sammanställning av remissyttranden över promemorian Könsstymning – borttagande av kravet på dubbel straffbarhet (Ds 1999:3), p. 8, i: prop. 1998/99:70, bilaga 2, s. 18 f.

Rskr. 2019/20:272

Socialstyrelsen, Handläggning inom socialtjänsten av ärenden då barn med hemvist i Sverige söker hjälp hos svenska utlandsmyndigheter – Meddelandeblad, Stockholm 2004 (reviderat 2006), www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2006-1-10_2006110.pdf (Hämtad 2021-02-14).

Socialstyrelsen, Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstymning – En uppskattning av antalet, Stockholm 2015, www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-1-32.pdf#__utma=1.175907963.1573932388.1600952107.1601453858.2&_utmb=1.9.10.1601453858&_utmc=1&_utmz=1.1601453

858.2.2.utmesr=google|utmccn=(organic)|utmcmd=organic|utmctr=(not%20provided)&__utm
mv=-&_utmk=166876862 (Hämtad 2021-01-24).

Socialstyrelsen, Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta – Analys av socialtjänstens handläggning, Stockholm 2017, www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2017-11-17.pdf (Hämtad 2021-02-10).

Socialstyrelsen, Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck, Stockholm 2019, www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-3-17.pdf (Hämtad 2021-02-10).

Socialstyrelsen, LVU – Handbok för socialtjänsten, Stockholm 2020.

Offentligt tryck från internationella organisationer

Allmänna kommentarer och rekommendationer

FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, CRC/GC/2003/4, 2003 (Svensk översättning av Barnombudsmannen, december 2012, reviderad mars 2014, www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/allmanna-kommentarer/ak-04-ungdom-mars-halsa-och-utveckling.pdf [Hämtad 2021-01-28]).

FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13: Barnets rätt till frihet från alla former av våld, CRC/C/GC/13, 2011 (Svensk översättning av Barnombudsmannen, december 2012, reviderad mars 2014, www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/allmanna-kommentarer/ak-13-barnets-ratt-till-frihet-fran-alla-former-av-vald.pdf [Hämtad 2021-01-28]).

FN:s kvinnokommitté och FN:s barnrättskommitté, Gemensam allmän rekommendation nr 31 av FN:s kvinnokommitté/allmän kommentar nr 18 av FN:s barnrättskommitté: Om staternas skyldigheter att avskaffa skadliga sedvänjor, CEDAW/C/GC/31/Rev.1-CRC/C/GC/

18/Rev.1, 2019 (Svensk översättning av Barnombudsmannen, www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/allmanna-kommentarer/ar31-och-ak18-svensk-overs---slutlig.pdf [Hämtad 2021-01-28]).

Rapporter

European Institute for Gender Equality, Estimation of girls at risk of female genital mutilation in the European Union: Report, Vilnius 2015.

UNICEF, Understanding the Relationship between Child Marriage and Female Genital Mutilation: A statistical overview of their co-occurrence and risk factor, New York 2021.

WHO, Eliminating Female genital mutilation: an interagency statement – UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCHR, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, Genève 2008.

Litteratur

Agell, Anders och Brattström, Margareta, Äktenskap, samboende, partnerskap, 6 uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2018.

Carlsson, Mia, “Författningar”, i: Bernitz, Ulf m.fl., Finna rätt, Norstedts Juridik, Stockholm 2020, s. 91–117.

Fahlberg, Gunnar och Larsson, Monica, Socialtjänstlagarna, 14 uppl., Liber, Stockholm 2016.

Hjertstedt, Mattias, “Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt”, i: Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander-Wänman, Carin (red.), Festskrift till Örjan Edström, Juridiska institutionen, Umeå Universitet, Umeå 2019, s. 165–173.

Hussein, Jamila, Heder och hedersvåld: Berättelser, fakta, fördomar, Bokförlaget Korpen, Göteborg 2017.

Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod", i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund 2018, s. 21–46.

Leviner, Pernilla, En analys av LVU-rekvisitet "socialt nedbrytande beteende" i ljuset av HFD 2015 ref. 7: förutsättningar för att omhänderta unga vuxna på grund av risk för hedersrelaterat våld och förtryck i svensk rätt, NST 15–16.2017, s. 163–184.

Mattsson, Titti, Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Juristförlaget, Lund 2002.

Mattsson, Titti, Några rättssäkerhetsaspekter rörande individ och struktur vid prövningen av omhändertaganden av unga, NST 1–2.2010, s. 97–111.

Ramberg, Christina, Rättskällor: en introduktion i kritiskt tänkande, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2018.

Sandgren, Claes, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och material, 4 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2018.

Schiratzki, Johanna, Barnrättens grunder, 7 uppl., Studentlitteratur, Lund 2019.

Vogel, Hans-Heinrich, "Den juridiska litteraturen", i: Bernitz, Ulf m.fl., Finna rätt, Norstedts Juridik, Stockholm 2020, s. 203–227.

Internetkällor

Jämställdhetsmyndigheten, "Könsstymning av flickor och kvinnor", www.jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/konsstymning-av-flickor-och-kvinnor (Hämtad 2021-01-28).

Länsstyrelsen i Östergötlands län, "Könsstymning av flickor och kvinnor", 2020, www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstymning/ (Hämtad 2021-02-18).

Migrationsverket, “Ansök om främlingspass”, 2021-01-14, www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Framlingspass-och-resedokument/Ansok-om-framlingspass.html (Hämtad 2021-02-08).

Nationellt centrum för kvinnofrid, “Kvinnlig könsstympning”, 2021-01-19, nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsstympning/ (Hämtad 2021-02-11).

Polismyndigheten, “Resor inom EU – gränskontroller”, 2019-11-14, polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/granspolisen/resor-inom-eu-granskontroller/ (Hämtad 2020-11-11).

Regeringen, “Remiss av SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet”, 2019-02-28, www.regeringen.se/remisser/2019/02/remiss-av-sou-201869-okat-skydd-mot-hedersrelaterad-brottslighet/ (Hämtad 2021-02-04).

SCB, “Utländska medborgare efter ålder och år”, 2020-03-19, www.statistikdatabasen.scb.se/sq/102328 (Hämtad 2021-02-20).

SchengenVisaInfo.com, “Schengen Area – The World’s Largest Visa Free Zone”, 2020-08-03, www.schengenvisainfo.com/schengen-visa-countries-list/ (Hämtad 2020-11-10).

Strindlöv, Jenny, “Allt fler bortförda barn under pandemin”, Kvällsposten, 2020-10-06, www.expressen.se/kvallsposten/allt-fler-bortforda-barn-under-pandemin/ (Hämtad 2020-12-09).

UNICEF, “Female genital mutilation (FGM)”, UNICEF data: februari 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/female-genital-mutilation/ (Hämtad 2020-10-01).

UNICEF, “Child marriage”, UNICEF data: april 2020, 2020, data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/ (Hämtad 2021-02-11).

UNICEF Sverige, “Tolv miljoner flickor gifts bort som barn varje år”, 2020-02-25, unicef.se/fakta/barnaktenskap (Hämtad 2021-02-10).

UNICEF Sverige, “Kvinnlig könsstympning ger flickor men för livet”, 2020-11-02, [unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning](https://www.unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympning) (Hämtad 2021-02-10).

Rättsfallsförteckning

Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 83 2:87 (II) och (III)

RÅ 1987 ref. 174

RÅ 1995 ref. 70

RÅ 2000 ref. 33

RÅ 2006 ref. 10

RÅ 2009 ref. 64

HFD 2014 ref. 38

HFD 2015 ref. 7

HFD 2015 ref. 42

Kammarrätterna

Kammarrätten i Stockholms dom den 14 januari 2010 i mål nr 7473-09

Kammarrätten i Stockholms dom den 24 mars 2014 i mål nr 386-14

Kammarrätten i Sundsvalls dom den 16 juni 2015 i mål nr 914-15

Kammarrätten i Stockholms dom den 17 juli 2015 i mål nr 4414-15

Utlänningsnämnden⁵⁴¹

Utlänningsnämndens beslut UN 240-94

⁵⁴¹ Utlänningsnämnden finns inte längre kvar. Beslutet UN 240-94 anses dock fortfarande gälla som praxis, se prop. 2019/20:131 s. 93.

Författaren till denna uppsats, Klara Sundmark, registrerades på kursen Examensarbete HRO800 första gången höstterminen 2020. Författaren har inte varit omregistrerad på kursen och har inte deltagit i några tidigare examinationstillfällen.